

ESTI KEEL JA KIRJANDUS

N° 3 MÄRTS 1941

SISUKORD

V. TAULI: KEEL JA TEADVUS MARKSISTLIKUS KEELEKASITUSES	163
N. MESTSEBJAKOV: SELTSIMBEES STALIN KUI STILIST	170
B. VIDALEPP: KOLLEKTIIVTÖÖ TRADITSIOONE MUHUST JA LAANEMAALT	181
S. M. KIROV: BOLSEVISTLIKUST LEPPIMATUSEST	193
J. ROOS: TAMMSAARE ISIKSUS JA LOOMING	194
P. ARISTE: LASTEKEELE SEMASIOLOOGIAST	200
E. NORMANN: EESTI MÕISTATUSTE-REPERTUAARIST	206
V. I. LENIN: NÕUKOGUDE REVOLUTSIOON JA NAISED	213
K. LEETBERG: VILDE „ANIJA MEESTE“ KOLM TRÜKKI	214
V. NILUS: LEIVU MURDE *eda-ADJEKTIIVIDE PLUURALI PARTITIIVIST	225
V. TAULI: EESTI KIRJAKEELE VORMISTIKUST	231
G. DIMITROV: PARIISI KOMMUUNIST NÕUKOGUDE LIIDUNI	234

ARVUSTUSLIK RINGVAADE

B. POLDMAE: H. TAMPERE — VANA KANNEL IV	235
B. NURKSE: J. MARK — EIN BEITRAG ZUM ERNTEN BEI DEN ESTEN IN ALTERER ZEIT	237
R. LAANES: E. ROOS — ODUSSEIA	241

L I S A

EESTI RAAMATUTE ÜLDNIMESTIK 1940 (1. POGEN).

Trükivea õiendus.

„Eesti Keele ja Kirjanduse“ eelmises numbris, prof. V. D. Bubrihh'i artiklis „Soome-ugri keelte uurimine NSVL-s“ lk. 87, 12. rida ülalt on trükitud „kad_žen_k“, peab olema „kad_žnek“. Vea läbilipsamises on süüdi toimetaja-korrektor.

Fr. O. Kreutzwaldi nim.
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

PE 40424

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

EESTI KEEL JA KIRJANDUS

Nr. 3

~~SP-5627~~

1941

~~ENSV
RIIKLIK~~

KEEL JA TEADVUS MARKSISTLIKUS KEELEKÄSITUSES

Tallinna Ühine
Keskraamatukogu

Moskvas ilmuva ajakirja „Под знаменем марксизма“ möödunud aasta 10. numbris on avaldatud A. Rožanski artikkel „Язык и сознание“ („Keel ja teadvus“). Kuna see on üks kõige uuemaid selle teema käsitlusi NSVL literatuuris, siis tohiks olla põhjust ka meie laiemat keelehuviliste ringkonda tutvustada mainitud kirjutuses avaldatud mõtetega, mida taotlevadki järgnevad read.

Kirjutuse algul autor vihjab keeleteaduse suurele tunnetuslikule tähtsusele, sest keeles peegeldub inimese tegevus algusest peale. Kuid keel ei ole ainult peegeldav faktor, vaid ka mõjutamisvahend. Keel, tingitud teadvusest, esinedes ühtsuses teadvusega, samal ajal esineb ühena neist tegureist, mis moodustavad teadvuse. Marksistlik keele arenemise vaatlus algab keele sõltuvuse analüüsiga inimühiskonna materiaaletest tingimustest.

Esimeseks tunnuseks, mis inimest eraldab loomast, on teatavasti võime valmistada tootmisvahendeid. Teiseks tähtsamaks omaduseks — Marr'i arvates kõige olulisemaks — mis inimest eraldab näiteks „tootjaist“ mesilastest või sellesarnastest loomadest, on see, et inimene on mõtleval olevus, kes teadvustub oma materiaalsest tootmispraktikast. „Teadvustumine (осознание) nagu prožektoriga valgustab inimese tegevust“, kusjuures see teadvustumise protsess ise on raske ja kauakestev. Teadvustumise funktsioon on sotsiaalne, aga mitte bioloogiline.

Ühtsuses teadvusega esineb ka inimkollektiivi teine tähtsam sotsiaalne tegur — keel. Teatavad kõne alged on olemas ka loomadel, näiteks ahvidel ja lindudel, kuid need osutuvad emotsionaalseteks reaktsioonideks, nad on mittetahtlikud ja ei ole valgustatud teadvusega. Loomade „keelt“ ei saa vaadelda suhtlemisvahendina, sotsiaalse tegurina, vaid siin on tegemist bioloogilise nähtusega. Loomadel ei ole vajadusi, mis oleksid kõrgemal bioloogilistest tarvetest. Sotsiaalne vajadus on tekkinud töös, kust seletub ka inimkõnendi tekkimine ja olemus.

Edasi artikli autor puudutab lühidalt mõnd keelefilosoofias esinend vaadet keele tekkimise kohta, osutades nende mittepaikapidavusele. Onomatopoeetilise keeletekkimise teooria puhul märgib Rožanski tuntud tõsiasi, et sõnade häälikute ja tähenduse vahel üldiselt puudub side. Kõigi vanade keeletekkimise teooriate puudus on see, et nad ignoreerivad teadvust, millega ühtsuses ainult võib vaadelda keele tekkimist, ja ei arvesta sotsiaalset momenti keele tekkimisel ja arenemisel, s. o. töötavat kollektiivi, aga keel kui kõige tähtsam suhtlemisvahend on sotsiaalne faktor. Kuid inimese omadus kõnelda ja mõtelda ei ole valmis annid, need võimed moodustusid ja peenesid aastatuhandete jooksul vajadustest, mis sündisid töö tingimustes. Ühistöös saavutatud viljakad tulemused võitluses loodusega said ikka selgemaks kollektiivi igale liikmele, mille tagajärjel inimestel tekkis tarvidus üksteisele midagi öelda. Ja see vajadus lõi ka vastava organi. Algul inimene kasutas suhtlemiseks neid vahendeid, mis ta oli pärand loomariigist, nimelt liigendamatu häälightsusi ja käekeelt, kuni aegamööda arenesid kõneorganid, mis võimaldas tekkida liigendatud häälikulisel kõnendil, millele tuleb vaadata kui töö produktile. Töö ja keel olid ka peastiimuliteks, mille mõjul ahvi aistimisorganid ja aju muutusid inimese ajuks ja inimese aistimisorganiteks. Inimese aju omakorda kujunes kõige tähtsamaks teguriks, mille mõjul töö ja keel said uue tõuke edasiseks arenemiseks. Töö kollektiivis kutsus ellu inimese keele ja teadvuse. Keel ja teadvus on järelikult tingitud tööst, on vastastikku seotud ja määravad teineteise arenemist (vt. ka *M a r x i* ja *E n g e l s i* keeledefiniitsiooni „Eesti Keel ja Kirjandus“ nr. 1, lk. 7).

M a r r i õpetuse järgi oli keel esimesel arenemisastmel kompleksne, sisaldades ka liigendamatu häälightsusi, diferentseerumatu žeste ja miimikat. Ühiskondlik elu oli sel ajajärgul veel täiesti loomalise iseloomuga, esines nn. karjateadvus, mis oli tingitud tolle ajastu primitiivsest tootmisviisist. Tootmiselu komplitseerumine, kalastuse ja jahinduse tekkimine diferentseeris ka kompleksse kõne süsteemi. Seda teist etappi inimkõnendi arengus *Marr* nimetab käekeeleks. Primitiivne käekeel oli ühenduses tolle

aja inimese piiratud konkreetse kujutluse ja teadvusega. Marri poolt kogutud rikkalik materjal võimaldab uurida nii käekõne jälgi häälikukõnes kui ka praeguste käekeeelte vorme, mis on avastatud Kaukaasia rahvastel. Palju materjali käekeelest praegusel ajal on kogund ka tuntud primitiivrahvaste hingeelu uurija prantslane Lévy-Bruhl, kelle teosest „La mentalité primitive“ esitab näiteid ka kirjutuse autor. Käekeel on keele erikuju, ja tema peale tuleb vaadata kui reaalsele praktilisele teadvusele. Kui häälikulist keelt võib vaadelda kui mõtlemist sõnadega, siis käekeel on mõtlemine kätega. Primitiivsete rahvaste juures ilmneb vahetu side keele, eriti käekeelega ja tootmistevõime vahel. See side oli eriti vahetu alginimese juures. Käekeelega konkreetne seos „käeteadvusega“ ilmneb veel jälgedena häälikulistest keeltest, näit. ladina *dicere* 'ütleva' ja *indicare* 'näitama' on ühest tüvest. Tuntud Aafrika keele uurija Westermann on avastanud reaalsõnajuuri, mis tähendavad nihasti 'kätt' kui ka 'kõnet'. Huvitav on siinkohal märkida, et Marr on viind ka Hollandi tähtsama keeleteadlase J. van Ginnekeni arvamisega, et lineaarne žestide keel on käind artikulaatorse keele eel. Seda vaadet esitab Ginneken oma tähelepanuväärses uuemas teoses „La reconstruction typologique des langues archaïques de l'humanité“ (Amsterdam 1939), mis käsitleb keele arenemise etappe algusest peale. Ginneken on nimelt jõudnud veendumusele, et on võimalik rekonstrueerida inimkõnendi ja keeleliste vahendite arenemise paljusid etappe niisama, nagu on võimalik kindlaks teha tehniliste leiutuste järgnevust alates kõige lihtsamast alginimese tööriistast kuni raadioni (vt. Bulletin de la Société de linguistique de Paris 40, Comptes rendus, lk. 10 jj.).

Töö protsessi keerustumine ja esimeste tööriistade tootmine lõid uue etapi inimese elus ja ühtlasi ka mõtlemises ja keeles. Käe- ja häälikukõne seguga inimene tuli toime kaua aega, kuni lõpuks häälikukeel võtab domineeriva seisundi, surudes käekeelega suhtlemise kõrvalise tähtsusega abivahendiks. Marri õpetuse järgi esimesed sõnad ja moodustised häälikulises kõnes kujutavad endast lineaarsete ehk kineetiliste sümbolite, mida signaalseeriti käe abil, ülekandmist häälikulistele sümbolitele. Sõna võib vaadelda kui asja sümbolit. Vahetu ja täieliku seose puudumine sõna ja asja vahel ei vähenda keele tunnetuslikku tähtsust. Kuigi sõna tekib asja ühe tunnuse põhjal (näit. vene keeles медведь 'karu' = 'meesööja'), osutub sõna siiski tunnuste kompleksi kandjaks. Sõnade tähenduste muutumised peegeldavad ühiskondlikus elus toimuvaid muutusi. Ka esimesed sõnad keeles ei kujuta endast puhtalt kineetiliste sümbolite ülekandmist häälikulistele,

vaid nad peegeldavad uut etappi ühiskondlikus elus ja teadvuses. Käekeel on vahetult seotud konkreetsete asjadega, kuna häälikuline keel juba juba esimestest sõnadest alates tähendab lahtikiskumist asjast: visuaalne side käe ja asja vahel asendatakse asja häälikulise tähendamise. See ongi keele ja mõtlemise abstraktsustumise esimene aste. Inimese teadvus on esiteks hajuv ja sünteetiline: ta ei eralda maad taevast, elu ja surm on ühe ja sama asja kaks külge (ühes abhaasi murdes on veel praegu 'elu' ja 'surma' jaoks üks sõna). Lévy-Bruhl nimetab alginimese mõtlemist eel-loogiliseks, mida iseloomustavad „irratsionaalne loogika“, müstiline kujutus, võimetus eraldada objekti pilti objektist endast (näiteks ühe Lääne-Aafrika suguharu juures karistatakse inimese varju läbitorkamist surmanuhtlusega).

Hoolimata Lévy-Bruhli näidete ja järelduste näilisest veenvusest ei saa marksistlik teadus omaks võtta alginimese läbi ja läbi müstilist käsitust ilmast. Nii jääks seletamata inimese edasine areng reaalse maailma tundmises. Engelsi järgi on inimese mitmesuguste ebaõigete loodusekäsituste aluseks ainult nn. negatiiv-ökonomiline (nur negativ Oekonomisches) s. t. jõuetus-tunne ümbritseva maailma ees ja madal majanduslik arenemine.

Ümbritseva maailma müstiline käsitus juba algusest peale on ühendatud praktilise, reaalse ja loogilise suhtumisega ümbrusesse. Selles teadvuse dualismis peegelduvad ühiskondliku arengu vastolud üldse. Marr nimetab seda teadvuse ajajärku kosmiliseks ehk toteemiliseks. Ümbritsev maailm peegeldub inimese teadvuses kõikvõimsa vaenuliku jõuna, kellel ees inimene oma algeliste tootmisvahenditega on võimetu. See abitus viib inimese maagia kui uue tootmisvahendi, kui ümbritseva maailma mõjutamisvahendi juurde. Selleks uueks vahendiks on hää, millega võib näiteks jahil võita looma. Seda maagilist akti Marr nimetab töömaagiliseks tegevuseks (трудмагическое действие). Inimkonna ja keele ajalugu on rikkad näidetest, kus inimene omistab maagilist võimu sõnale, siin on palju materjali kogund jälle Lévy-Bruhl. Sõna ja asi või nähtus on müstilises kujutluses seotud, samuti nagu inimene ja ta vari. Kuid maagilise kujutluse osatähtsust ei tule üle hinnata. Inimese mõtlemise olulisemaks ja esimeseks aluseks on looduse muutmine inimese poolt. Inimese mõistus arenes just proportsionaalselt sellega, kuidas inimene õppis loodust muutma, väidab Engels.

Lévy-Bruhl räägib kahest mõtlemise pea-ajajärgust: eel-loogiline ja loogiline. Marr räägib kahest suurest mõtlemise ja häälikukõne staadiumist: toteemilisest ehk kosmilisest ja formaal-loogilisest (mida ta nimetab ka tehnoloogiliseks.) Esimese mõtle-

misviisi puhul inimene on kollektiivsete kujutluste võimuses, ümbritsevat maailma ta võtab vastu difuusselt ja sünteetiliselt. Järgmine ajajärk on juba analüütiline: tervik lahutatakse osadeks. Formaali-loogiline mõtlemine asendub Marri järgi hiljem dialektilis-materialistlikuga. Rožanski ei pea kinni ei Lévy-Bruhli ega Marri periodiseerimisest, tunnistades ainult seda, et dialektilis-materialistlik ajastu kasvas välja eelmiste ajajärgude tingimustest. Asjade dialektika määrab keele dialektika, sest kõik tunnetatav peegeldub keeles. Dialektika all mõistetakse siin seda, mis avastab asjade ja nähtuste arengus sisemised vastolud ja võitluse nende vahel, võitluse vana ja uue vahel.

Peegeldades materiaalse maailma, ühiskonna ja kultuuri muutumist, on keel ühtlasi ka ise dialektilise protsessi näiteks. Kineetiline keel muutus häälikuliseks. Edasi häälikulises keeles tekiwad uued kvalitatiivsed muutused. Praktiline suhtumine ümbritsevasse maailma toob inimese tegevus- ja tunnetusorbiiti kindlad esemed, mis saavad konkreetseid nimetused. See äärmiselt konkreetne välis-ilma tunnetamine ilmneb veel paljudes praeguste primitiivrahvaste keeltes, näiteks niisugune tuntud nähtus Austraalia keeltes, et keeles puudub nimetus puu või linnu jaoks üldse, kuna on olemas rida nimetusi mitmesuguste puu või linnu liikide jaoks. Korrates mitu korda teatavaid toiminguid inimese teadvuses sündis enne hajuli esinevate asjade eristumine ja eraldund asjade üldistumine. Inimene avastab üldise loomade mitmekesisuses ja loob sõna „loom“. Üldiste mõistete ja sõnade loomine tähendab keeles tõelist abstraktsustumist. Sedasama ilmutab ka piiratud ruumilistest mõistetest üleminek ajalistele. Siin pakuvad palju huvitavat materjali primitiivkeeled ja keeleajalugu. Ühes Põhja-Ameerika keeles peagu kõik prefiksid väljendavad ruumilisi suhteid. Ruumiliste adverbide (võiks lisada ka morfeemide, näit. käändelõppude ja postpositsioonide) „kasvamist“ ajalisteks võib jälgida kõigis keeltes (vrd. ka eesti keeles *lähedal* ruumilises ja ajalises tähenduses, rahvusvahelist ütlust *mägede taga* jne.)

Tuntud nähtus keeleajaloos on ju üldse algul konkreetseid, füüsilisest valdkonnast pärit mõisteid väljendavate sõnade tähenduste ja — võiks lisada — füüsilisi suhteid märkivate morfeemide abstraktsustumine. Esemete põhjalikum tundmine viib inimest ühe asja omadusi üle kandma teistele asjadele nende võrdlemiseks. Lévy-Bruhli toob näiteid austraallaste keelest, kus sõnaga *kivi* tähendatakse 'kõvadust', sõna *kuu* tähendab 'ümmargusust'. Tuntud on ka värvide nimetuste tekkimine asja nimetusest, näit. *oranž*, *violett*. Väga produktiivsed on olnud abstraktsete mõistete loomiseks algul ainult konkreetseid asju tähendavad sõnad *k ä s i*, *p e a* jts.

Üleminek abstraktsele mõtlemisele märgib tähtsat etappi ühiskondliku teadvuse arengus. Abstraktne mõtlemine tähendab inim-mõistuse sügavamalt tungimist looduse ja ühiskonna ehitusse. Abstraktsioon valgustab sügavamalt reaalsust (vt. L e n i n, Философские тетради, lk. 166). Keel ja teadvus esinevad orgaanilises ühtsuses. Keel ja mõte ei ole identsed. Keel on mõtte elav, praktiline ilmutus, ta vahetu tõelikkus. Keel on mõtte tundlik baromeeter või juht. Mõtlemise arengu etappidega käib kaasas vastav keele arenemine. Siin tuleb aga tähele panna seda, et sageli keel jääb tugevasti maha teadvusest, säilitades elemente ja kategooriaid, mis on pärit ammu kadund sotsiaalse elu ajajärgudest ja sotsiaalsest teadvusest. Niisuguseks ajast mahajäänd kategooriaks on näiteks indo-euroopa keeltes grammatiline sugu. Grammatilise soo mõtteline õigustamatus viib ka kõigis keeltes selle kategooria väljasuremisele. Inglise keelest on ta näiteks täiesti kadund. Eriti ajast mahajäänd on selle kategooria esinemine vene keeles, kus sel pole midagi tegemist sotsialistliku ühiskonna teadvusega. See pärast ilmneb vene keeles, eriti teatavate kutsete nimetustes, grammatilise soo kategooria ignoreerimine (näit. *doktor, direktor, konstruktor, insener* jne.). Muistse animistliku maailmakäsituse jälgedeks keeltes on ka näiteks impersonaalsed verbid. Sellised praeguse ühiskondliku elu seisukohalt loogiliselt põhjendamatud anakronismid püsivad keeltes ainult traditsiooni najal.

Ühiskondliku elu ajajärke ja muutusi peegeldab keeles kõige paremini sõnavara. Eriti märgatavaid muutusi keelde toovad revolutsioonid, need sageli kustutavad keelest terveid sõnade lademeid, mis peegeldavad uue süsteemi poolt äraheidetud mõisteid. Parimaks näiteks on siin vene keele sõnavara muutus Oktoobrirevolutsiooni epohhil. Sõnade eemaldamise kõrval on muidugi sama tähelepandav revolutsioonide osa uute sõnade loomisel (vene keeles on klassilisteks näideteks sõnad nagu *kolhoos, sovhoos* jts.). Kuid selgi alal tuleb ikkagi märkida keele mahajäämist muutustest, mis toimuvad elus ja sotsiaalses teadvuses. Näiteks S t a l i n on juhtind tähelepanu sellele, et ei ole enam õige NSVL-s töölisklassi nimetada *proletariaadiks* (Вопросы ленинизма, lk. 510—511).

Häälikulise keele edasine dialektiline areng on, nagu kõigi teiste ideoloogiliste faktorite oma, seotud materiaalse baasiga, mis seletab ka rea grammatiliste kategooriate tekkimist. Keelkondade struktuuride erinevused kujutavad endast dialektilise materialismi valguses glotagoonilise protsessi kvalitatiivseid staadiume. Ühiskonna kuju muutumisega käib kaasas ka keele kvalitatiivne muutumine. Ülemaailmse kapitalismi areng kutsus feodaalsetes keeltes esile keelte ühendamise tendentsid. Samal ajal nende tendentsidega pörkavad kokku tsentrifugaalsed tendentsid keelte

ja sotsiaalsete murrete lahutamise suunas. Uus sotsialistlik tootmine tingib uue suhte rahvuskeele ja murrete vahel. Laiade masside osavõtt ühiskonna poliitilisest ja kultuurilisest elust viib murrete väljasuremisele. Vene keele sõnavara suur kvantitatiivne kasv on keelt muutnud ka kvalitatiivselt. Suuri kvalitatiivseid muutusi elasid läbi ka NSVL rahvaste keeled, millede piiratud sõnavara on nüüd muutunud või on muutumas võimeliseks väljendama kõiki moodsa kultuuri mõisteid. Kuid nende vormilt rahvuslike keelte arenemises kasvavad välja eeldused rahvuskeelte kokkusulamiseks üheks keeleks pärast seda, kui sotsialism on võitnud ülemaailmses ulatuses. Kirjutuse autor märgib, et teadlaste seas on paljusid kordi üles tõstetud ühise rahvusvahelise keele loomise küsimus, kusjuures peab tunnustama vastavate ürituste autorite häid püüdeid kaasa aidata rahvaste vendluse saavutamisele. Kuid kõik need head püüded on põrgand vastu üksikute rahvaste ja riikide antagonismil põhjenevaid tsentrifugaalseid tendentse, mis viljelevad šovinistlikku purismi keele alal. S t a l i n on seadnud üles rahvusvahelise keele suhtes põhimõtte: mitte rahvusvahelise keele kaudu rahvaste vendlusele, vaid vastupidi: sotsialismi võidu alusel ülemaailmses maastaabis on võimalik ja saab loodud rahvusvaheline keel, mis asendab olevad keeled. Juhitagu siin tähelepanu sellele, et S t a l i n räägib rahvusvahelise keele loomise st (создание), s. t. see uus keel ei teki mitte ise. Uueks rahvusvaheliseks keeleks ei saa ükski praegune keel, vaid selleks tuleb uus keel, mis võtab endasse elemente olevatest keeltest ja uusi elemente, mis on tekkind maailma keelte ja rahvaste keevast kooselust. M a r r ütleb: „Selles tulevase ainsa keele kujundamise töös ei saa järelikult mööda minna ühestki rahvuskeelest, ühegi suguharu keelest... sest neis, isegi isoleerituis ja täiesti eraldatuis, on alal hoidund kõige hinnalisemaid säilmeid üldinimliku loomingu tervetest epohhidest ülemaailmses maastaabis“ (Избранные работы II, lk. 27). Tähelepandav on, et ka M a r r räägib tuleviku ühiskeele kujundamisest (выковывание), aga mitte tekkimisest.

„Vormilt rahvuslike keelte õitsengu ja arenemise kaudu ühele ühisele keelele — niisugune on keelte arenemise dialektiline tee“ lõpetab R o ž a n s k i oma artikli.

Selles mõttes peame ka meie veel intensiivsemalt ja teadlikumalt jätkama oma eesti keele arendamist, rajades selle dialektilise arengu seadustele ja neile keelenditele, mis osutuvad progresseeruvaiks, kuna loobuda tuleb igasuguste väljasuremisele määratud ja progressivastaste keelevormide kunstlikust elustamisest.

V. Tauli

SELTSIMEES STALIN KUI STILIST¹

„*Le style — c'est l'homme même*“ (stiil — see on inimene ise), ütles Buffon, kes oli mitte ainult väljapaistev looduseuurija, vaid ka võrratu stilist. See aforism, nagu üldse enamik aforisme, sisaldab teatavat liialdust, kuid selles on siiski suurel määral tõtt.

Ei või ega tohigi olla vasturääkivust või sügava ühtsuse puudumist kirjandusliku teose sisu ja selle vormi vahel, milles ta väljendub. Vastupidi, vorm peab alati olema tihedas seoses sisuga, sellele vastama. Ent sisu dikteerivad aja nõuded, klassivõitluse ülesanded ajastul, mil töötab kirjanik ja kõnemees. Seepärast lasub igal tõeliselt suurel, tõeliselt väljapaistval kirjanikul või kõnemehel alati sügavalt, teravalt selle klassi mõju, mille ideoloogiks, juhiks või eestvõitlejaks ta on — ja sealjuures klassi mõju antud kindlaksmääratud ajavahemikul. Klassivõitluse konkreetset tingimused kohustavad kirjanikku (kõnemeest) üles seadma kord üht, kord teist küsimust, pöörduma väga erinevate kuulajate-gruppide poole, esinema teadusliku uurijana või propagandistina ehk agitatorina. Ent kõiki neid esinemisviise iseloomustab mitte ainult sisu erinevus, vaid ka vormi erilaad, milles sisu esitatakse. Seepärast määrab kirjaniku või kõnemehe stiili eelkõige see klass, mille ridades ta töötab, määravad need ülesanded, mida läbielata ephohh sellele klassile asetab.

Ent küsimusele lähenemise, tema arutamise viisis, ses vormis, mille kirjanik või kõnemees annab oma ettekandele, teose või kõne stiilis endas peegeldub mitte ainult klassivõitlus antud hetkel, vaid ka kirjaniku isiksus, tema individuaalsus. Võtke näiteks meie suured proosa- ja luulekirjanikud, võtke need, kes kirjutasid ühel ja samal ajajärgul, kuuludes sealjuures samasse suunda, ja te leiate igäühe juures neist erineva viisi mõtelda, tunda ja avaldada oma mõtteid ning tundmusi kirjanduslikus vormis. Igaüks neist evib oma stiili. Stiil peegeldab tähelepandaval määral kirjaniku isiksust, kuigi loomulikult ka see individuaalsus on kujunenud terve tema elu, kogu tegevuse protsessis.

Et täielikult mõista kirjanikku, tuleb tundma õppida mitte ainult tema teoste sisu, vaid ka tema kirjanduslikke meetodeid, tema stiili. Kuid ei tohi seda ülesannet liialdada ja formalistide eeskujul samastada tervet uurimist või selle tähtsaimat osa kirjaniku stiili ja literatuuri-keele tundmaõppimisega. Kirjanduslikku vormi, milles kirjanik avaldab oma mõtteid, ei tule isoleerida kuu-

¹ Akadeemia kirjavahetaja-liikme N. M e š t š e r j a k o v'i loeng NSVL Teaduste Akadeemia keele- ja kirjanduse-osakonnas 21. detsembril 1939. a.

I. V. STALIN

lajaskonna iseloomust, kelle ees ta esineb, neist konkreetseist ülesannetest, mis seab tema ette arenev klassivõitlus.

Seltsimees Stalinil on oma iseloomustav kirjaviis ja oma-enda kirjanduslik stiil. Tema stiil on tihedaimas seoses tänapäevaga, nende ülesannetega, mis on lahendada meie proletariaadil ja kõigil töötajatel praegu läbielataval ajastul, tihedaimas seoses seltsimees Stalini kogu tegevuse iseloomuga.

Mul pole teada, et meie kirjanduses eksisteeriks mingi töö seltsimees Stalinist kui stilistist. Muide, tuleb tähendada, et mis tahes kirjaniku stiili uurimine pole kerge ülesanne. Seltsimees Stalini keele ja stiili uurimiseks tuleb tundma õppida tema artikleid ja kõnede sõnavara, tehes seda võrdlevalt mõne teise kirjanikuga, kes esinenud erineval ajastul. Tuleb tundma õppida tema lauseehitust, epiteetide, metafooride ja võrdluste iseloomu jne. Sama töö tuleb läbi viia Lenini keele ja stiili suhtes, sest Lenin on ka sel alal seltsimees Stalini eelkäijaks ning õpetajaks. Niisugune töö nõuab palju jõudu ja aega; ta on vaevalt ühe inimese jõu kohane. Selle töö kallale tuleb asuda mõnel keeleteaduse instituu-dil. Seepärast piirdun siin ainult väikese visandiga, milles vältimatult esineb palju ebatäielikku.

*

Seltsimees Stalini kirjandusliku laadi üheks iseloomustavamaks iseärasuseks on tema artiklite ja kõnede ülesehituse imetlusväärne kavakindlus.

Võtke seltsimees Stalini mistahes kõne või trükitud töö ja te näete, et ta iialgi laiali ei valgu, et tema kõnede ja artiklite aluseks on alati autori poolt põhjalikult läbimõeldud kava, millest ta vääramatult kinni peab. Jaotanud oma teema selle sügavalt läbimõeldud ja ülemal määral loogilise kava kohaselt, arendab autor seda kava raudse järjekindlusega, kaldumata kõrvale teiste küsimuste juurde, mis tulevad järjekorda omal ajal, ja hoopis kõrvale heites ebaolulise. Soovides sealjuures kergendada lugeja tööd, süstematiseerib seltsimees Stalin tihti oma artikli või ettekande erinevad osad üksikuks paragrahvideks nii, et terve artikli kava, tema juhtmõtte jaotamine üksikuiks osadeks, aga järelikult ka autori kogu mõttekäik esineb lugejale täie selgusega. Lugege näiteks uuesti läbi tema töö „Leninismi põhialustest“ — Sverdlovi-nimelises ülikoolis 1924. aasta aprillis ettekantud loegute seeria — ja teid hämmastab ettekande harmoonilisus ning kavakindlus, mida autor ilmutab. Tal tuli lahendada raske ülesanne: väheste ja lühikeste loengutega avaldada Lenini keerulise ja mitmekülgse õpetuse olemus, koon-dada ühte süsteemi Lenini poolt kolme aastakümne jooksul kolmekümnesse köitesse paisatud ülirohked ideed, kooskõlastada ja

süsteematiseerida täiesti erinevail ajaloolistel silmapilkudel avaldatud põhimõtted, luua sellest keerulisest mitmepalgelisusest kava-kindel, selge ja üldmõistetav ühtsus. Seltsimees Stalin lahendas hiilgavalt selle harukordselt raske ülesande.

Siin on selle ebaharilikult ideerohke töö sisukord: 1) Leninismi ajaloolised algpõhjused, 2) meetod, 3) teooria, 4) proletariaadi diktaatuur, 5) talupoegade küsimus, 6) rahvusküsimus, 7) taktika ja strateegia, 8) partei, 9) stiil töös.

Need peatükid, mis täielikult haaravad kõike, mis leninismis oluline, on omavahel tihedas loogilises seoses. Pole võimalik mõnda neist välja lülitada või ümber asetada.

Stalin on avaldanud terve selle keerulise leninismi ideede süsteemi, leninismi põhialuse, võttes kokku kõik, mis selles on olemuslikku ja põhjanevat, oma raamatu 77 leheküljel. Stalin on esitanud Lenini õpetuse haruldase sügavusega ja sealjuures nii lihtsalt, et see on lugejale kergelt omandatav. Niisugusele mõttekäigu selgusele on eelkõige kaasa aidanud täpne, loogiline kava, mis juhib autorit tema töös.

Võtame vaatluse alla „ÜK(b)P Keskkomitee poliitilise aruande“, mille seltsimees Stalin esitas partei XIV kongressil. See aruanne täidab kõigest 67 raamatu lehekülge. Seltsimees Stalin vaatleb aruandes NSVL rahvusvahelise ja seesmise seisundi küsimuste tervet ülikeerulist kompleksi. Ent ta liigitab oma materjali nii osavalt, käsitleb üht küsimust teise järel nii süstemaatiliselt, ilma kordamisteta, kõrvalekaldumisteta, kõrvale juhtimata kuulaja või lugeja tähelepanu sellelt teemalt, mis asub antud hetkel tema tähelepanu tulipunktis — et ettekanne on vaevata mõistetav isegi vähesel määral ettevalmistatud kuulajale (lugejale).

Võtke näiteks „Vestlus esimese töölisdelegatsiooniga Ameerikast“ ja lugege selles uuesti seltsimees Stalini vastust delegatsiooni esimesele küsimusele, kuidas Stalin defineerib — mida uut on Lenin sisse toonud marksismi õpetusse. Raamatu neljal leheküljel võite lugeda seltsimees Stalini täiuslikku vastust sellele ülikomplitseeritud küsimusele. Lühidusest hoolimata on vastus esitatud haruldase mõistetavusega tänu materjali korralduse selgusele kindla kava kohaselt, tänu sellele, et autor nimetatud kava täitmisel ei suundu kõrvale mingisuguste kõrvaliste küsimuste käsitlele.

Lõppeks võtke seltsimees Stalini mistahes artikkel või kõne ja te näete kõikjal selle ülesehituse sügavalt loogilist ja vääramatult läbiviidud plaanikindlust. Ning seltsimees Stalini kirjanduslikes avaldustes on kõikjal tunda kolme stalinliku viisaastaku looja ning organiseerija meisterlikku ja seejuures kindlat kätt.

Möödunud aegadel õpetati keskkooli õpilastele kavade koostamist. Selleks esitati neile mingi „arutlus“ ja lasti seda „arutlust“ tükeldada temas peituva põhikava kohaselt. Ma ei tea, kas seda tänapäeval praktiseeritakse; kui ei, siis oleks kasulik see õppemeetod uuesti tarvitusele võtta. Harjutusmaterjalina õpilastele oleksid sobivaimad ja kohaseimad seltsimees Stalini teosed, sest vaevalt võib leida teist autorit, kelle töödes kava oleks nii loogiliselt ja sirgjooneliselt läbi viidud.

*

Siirdume nüüd seltsimees Stalini teoste stiili vaatlusele. Siin hämmastab meid eelkõige mõttekäigu ja keele võrratu lihtsus.

Juba Belinski aegadest arenes välja meie publitsistide ja kriitikute omapärane kirjaviis. Nad varustasid oma artikleid oht-ralt kõikvõimalike kirjanduslike kaunistustega, ilusate epigraafidega, arvukate ja vahel peenelt-kummaliste metafooridega, tsitaatidega luuletustest ja tihti ka väliskeeltest.

„Мысль изреченная есть ложь“¹, ütleb Tjuttšev. Kahjuks see on tihti õige, sest on raske leida sõnalist vormi, mis küllal-dase täpsusega edasi annaks kõiki mõtte rikkusi, peenusi ja varjun-deid. Mõtte täpsaks väljendamiseks on tarvis mõttemeistrit ja kee-lemeistrit. Goethe „Faust'is“ ütleb Mephistopheles:

„Denn eben wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.“²

Seda Mefisto kurikavalat nõuannet täites otsivad paljud auto-rid raskuste võitmiseks abi paljusõnalisuselt, annavad rea väljen-dusi mõttele, mida nad tahavad lugejale selgitada. Ent see vahend aitab harva, sest igas säärases väljenduses on mõningaid ebatäpsusi ja lugeja jääb ummikusse, teadmata, kuidas neid väljendusi oma-vahel kooskõlastada, missugust paljudest väljendustest pidada lõp-likuks. Teised autorid otsivad väljapääsu arvukais võrdlustes, metafoorides ja muus sellesarnases. Ent mida enam riputatakse ilustusi sõnalisele vormile, seda enam tumestavad ja maskeerivad nad nende all peituvaid mõtteid. Liiga suur annus lugeja tähele-panu kulub nende keeruliste ilustuste imetlemisele. Vormi ilu ei lase tihti märgata temas peituvat mõtteviga. Vastupidi, mida lihtsam ja kargem on vorm, seda selgemalt hakkab välja paistma temas peituv mõte, seda kergemalt võib lugeja hinnata mõtte õigust. Ent revolutsioonieelse ajastu autorid pöördusid intellektuaalse

¹ „Väljendatud mõte on — vale“.

² „Just siis kui puuduvad mõisted
Neid asendab õigel ajal sõna.“

auditooriumi poole, kes hindas kõrgelt neid ilustusi tekstis. Ka ilustused ise olid laitmatus harmoonias selle uduse romantika-looriga, mis tihti kattis juhtkirju meie läinud sajandi tähele- pandavalt publitsistidelt, kes propageerisid sotsialismi kauge ja suurelt osalt veel uduse ideaalina, veel selgelt nägemata tema kontuure. See belinski-stiil säilis kuni 1917. aasta revolutsioonini. Seda rakendasid kõige erinevaimasse vooludesse kuuluvad kirja- mehed: selles stiilis kirjutasid Herzen, Dobroljubov, Pissarev, Mihhailovski, Plehhanov, Vorovski, Lunatšarski ja paljud teised. Nimetatud ajastul oli see omalaadselt ilus, kuid ilu kõrval esines tihti otsitud ilutsemist. Mina võrdleksin seda stiili rokokoo-stiiliga arhitektuuris, mis ägas igasuguste dekoratiivsete, tihti labaste kaunistuste roh- kuse all.

Vana haritlasliku belinski-stiili asendamine lihtsa, otstarbeka stiiliga, mida nii meisterlikult valdab seltsimees Stalin, ei toimu- nud muidugi silmapilkselt. Sel alal evib seltsimees Stalin eel- käijaid. Juba Tšernõševski suhtus ülikriitiliselt vanasse, intel- ligendipärasesse stiili. Seda, kes on saanud kasvatuse klassikalise haritlasliku literatuuri alusel hämmastab esimesel tutvumisel Tšer- nõševski töödega see, mida ta esimesel silmapilgul peab Tšernõ- ševski ebaõigeks keeleks. Kuid kahtlemata pole siin tegemist Tšernõševski oskamatusega keele rakendamises, vaid tema tead- liku püüdega loobuda vanast keelest, luua uus, vähem raamatu- pärane, lihtsam ja mõistetavam keel. Seda taotlust dikteeris Tšer- nõševskile fakt, et ta ei evinud niisugust auditooriumi, nagu oli neljakümnendate aastate klassikutel; tema auditoorium oli demo- kraatlikum. Tšernõševski eitas õukonna ideoloogiat, ning see avaldus ka tema kirjanduslikus keeles.

Veelgi purustavama töö vana, ilustatud stiili kallal teostas L e n i n. See, mis Tšernõševski juures kõlas näilise vigasusena, tema keele hoolimatusena, kõlab Lenini juures nagu midagi täiesti normaalset, reeglipärast. Leninil puudub täielikult vana haritlas-liku stiili kummalisus ja labane ilutsevus. „Vähem toretsevaid lauseid,“ ütles Lenin. Lenini keel on lihtne, arusaadav ja kõrgel määral otstarbekas. Lenin ei polemiseeri vana stiiliga. Ta lihtsalt peab seda aegunuks; ta kõneleb ja tarvitab omaenda stiili, mida, nagu ka seltsimees Stalini stiili, tuleb nimetada rahvalikuks. Sel alal teostas Lenin tohutu hävitustöö ja lõi aluse uuele stiilile, mida me nüüd näeme täies arengus seltsimees Stalini juures.

Seltsimees Stalini ees on nüüd peamiselt töölis-auditoorium, keda ei saa kaasa kiskuda romantika ilusa udulooriga, otsitud me- tafooride ja luuletsitaatidega, vaid ainuüksi konkreetsete küsi-

muste selge, asjaliku ja loogilise esitamisega — ning seejuures on esikohal majanduslikud küsimused. Pole aegagi võitluse ehk pingelise töö hetkel silmas pidada kõne ilu ja selle valitud iseloomu. Seltsimees Stalin heidab kõrvale kui tarbetud kõik need välised kummalised kaunistused, millest kubisesid meie endiste publitsistide juhtkirjad.

Ta ei ilusta oma kõnet või artiklit ilusate, efektsete luuletsitaatidega. Ainsad kirjanduslikud tsitaadid, mida ta sallib, on võetud meie satiirimeistrite teostest. Ta tsiteerib meeleldi näiteks Štšedrini mürgiseid satiire („Lugu agarast ülemusest“, „Pompaduurid ja pompaduuraritarid“, meenutab „ülitarga kalakese“ tüüpi). Seejuures, meenutades lugejaile piltlikku kuju, näiteks „ülitarka kalakesest“, asetab seltsimees Stalin selle alati uude, tänapäeva olustikku. Sel teel rikastab ta vana kuju, annab sellele uue sisu. Samuti toimib ta ka „agara ülemusega“, „pompaduuriga“ ja Tšehhovi „tupes inimesega“, ning tsiteeritavate satiiride rea teiste tegelastega. Ta tsiteerib Gogolit („Oh sind küll... sa ei teagi, kus parem, kus vasak külge“; „...ka nöörijuppi võib tarvis minna“); Tšehhovit („Inimene tupes“); Ostrovskit („Kes sulle, Tit Titõtš, liiga teeb? Sa ise teed igäühele liiga“); Krõlovi („Püüdlik tola on ohtlikum vaenlasest“). Välismaade klassikuid tsiteerib ta harva: Alphonse Daudet'd („Tartarin Tarascon'ist“), Heinet („K i r j a n i k Aufenbergi ma ei tunne; arvan, et ta on Darlaincourt'i sarnane, keda ma samuti ei tunne“). Need mürgised tsitaadid muudavad veelgi jõulisemaks seltsimees Stalini kõnede tapvat efekti.

Seltsimees Stalin oskab märgata vaenlase kõige nõrgemat kohta, oskab lühidalt ja täpselt iseloomustada tema vigu, oskab lühikeste arutlustega, milles peitub sügavaim sisu, kinni naelutada selle põhivea ja oskab — kulutamata liigseid sõnu — vaenlast ainsa lausega välja naerda, surmata. Nimelt asjaolu, et see saavutatakse ühe lausega, teeb saavutatud tulemuse lugejate silmis veelgi hämmastavamaks.

Seltsimees Stalini keel on lihtne, mõistetav igale tänapäeva lugejale. Tema artiklite ja kõnede ilu ei tulene väliseist ilustustest, vaid sügavast sisust, imeteldavast lihtsusest, sangarliku võitluse ja suurejoonelise ülesehitustöö seesmisest paatosest. Siirdudes võrdlusele arhitektuuri stiilide suhtes ütleksin, et seltsimees Stalini artiklite stiil meenutab mulle karget, väliste ilustusteta dooria-stiili muistses kunstis, mida iseloomustas samuti erakordne lihtsus. Selles stiilis oleneb ehituse ilu ainult materjali kvaliteedist ja sellest põhi-ideest, mis juhtis arhitekti tema loovas töös.

Seltsimees Stalini stiili asjalikkus, mis väldib mõtete väljendamisel igasuguseid liigseid, tarbetuid ilustusi, koondades määratud sisu väiksesse ruumi, teeb tema artiklid alati sügavalt sisukaiks, tema väljendused ülemal määral täpseteks. Seltsimees Stalin talitab vääramatult selle reegli järgi, mida tungivalt soovib N e k r a s s o v: ta kirjutab nii,

*„Чтобы словам было тесно, —
Мыслям — просторно.“¹*

Stiili lihtsusega on seoses seltsimees Stalini artiklite keele lihtsus. Tema keel on võrratu, õige, kirjanduslik, rahvalik keel. Meeleldi tarvitab ta oma kõnedes puhtrahvalikke sõnu ja väljendusi. Ta loob rahvaliku iseloomuga piltlikke kujusid. Ta võrdleb praegusaja „inimest tupes“ inimesega, keda hirmutab surnud prussakas. Seltsimees Stalin kasutab meeleldi rahva-vanasõnu. Seltsimees Stalini keel tunnistab näitlikult, et ta on kaua elanud tihedas ühenduses rahvaga, tähelepanuga vaadeldes tema elu ja kuulates tema häält.

Me ei leia seltsimees Stalini artiklites pikki perioode, mis on nii omased meie publitsistide endisele, haritlaslikule kirjaviisile. Stalini laused on kõikjal lühikesed, kõrvallauseid on vähe, mis veelgi enam tugevdab tema keele energilisust ja lihtsust ning võimaldab lugejal kergemalt meelde jätta tema täpseid väljendusi.

Seltsimees Stalini esinemiste enamik sisaldab ettekandeid, kõnesid ja loenguid. Seepärast pole nende keel raamatulik, vaid muutub tihti vestluseks. Tihti ehitab Stalin oma kõne järgmiselt: ta esitab kuulajaskonnale ühe küsimuse või terve küsimuste rea ja vastab neile pärast ise. Ta nagu arutleks küsimusi oma kuulajaskonnaga või kõneleks nendega, sundides kuulajaid ka iseseisvalt mõtlema vastuse üle, kui ta esitab küsimuse. Nii-suguse kõne lühiduse ja energilisuse näiteid, samuti küsimuste ja vastuste kujusid, milles seltsimees Stalin väljendab oma mõtet, võib tuua kuitahes palju. Lugeja leiab neid peaaegu igal leheküljel seltsimees Stalini teostes. Piirdun seepärast ainult väheste näidetega.

Stalin annab tuntud definitsiooni, mis on formuleeritud tema enda poolt tema töös „Leninismi küsimustest“, sellele õpetusele, mis tänapäeval on muutunud üldtunnustatuks, ning selgitab seejärel oma definitsiooni.

¹ „Et sõnadel oleks vähe ruumi,
Mõtteil — avarust.“

Siin see definitatsioon ja sellele järgnev seletus:

„Leninism on imperialismi ja proletaarse revolutsiooni ajastu marksism. Täpsemalt: leninism on proletaarse revolutsiooni teooria ning taktika üldse, proletariaadi diktatuuri teooria ning taktika eriti.

Ons see definitatsioon õige?

Mina arvan, et on õige. Esiteks sellepärast, et see osutab õigesti leninismi ajaloolistele algpõhjustele, iseloomustades teda kui marksismi imperialismi ajastul, vastukaaluks mõningaile Lenini arvustajatele, kes ebaõigelt mõtleavad, et leninism tekkis pärast imperialistlikku sõda. Ta on õige, teiseks, sellepärast, et tähistab õigesti leninismi rahvusvahelist iseloomu, vastukaaluks sotsiaaldemokraatide arvamusele, mis peab leninismi kohaldatavaks ainult vene-rahvuslikus olustikus. Kolmandaks on see õige sellepärast, et ta õigesti tähistab leninismi orgaanilist seost Marxi õpetusega, iseloomustades leninismi kui imperialismi ajastu marksismi, vastu-pidi mõnede leninismi arvustajate seisukohale, kes ei pea teda mitte marksismi kõrgemaks arenemisastmeks, vaid ainult marksismi restaureerimiseks ja selle rakendamiseks Vene tõelisuses.“

Nüüd lugegu lugeja veel kord läbi ülal antud leninismi definitatsioon ja ta näeb, et selle lühidefinitiooni iga sõna on sügavalt läbi mõeldud ja põhjendatud, et iga sõna taga peitub määratu sisu ja mõttekäigu töö.

Toon veel ühe näite seltsimees Stalini samast tööst:

Kas pole õige, et imperialismi küsimus, imperialismi arenemise revolutsiooni põhimiseks sisuks“ (Lenini teoste venekeelse väljaande XXIII köide, lk. 337)? Kahtlemata on see tees õige. Kas on õige tees, et leninism on proletaarse revolutsiooni teooria ning taktika? Mina arvan, et on õige. Ent mis sellest järeldub? Sellest järeldub, et leninismi põhiküsimuseks, tema lähtepunktiks, tema vundamendiks on proletariaadi diktatuuri küsimus.

Kas pole õige, et imperialismi küsimus, imperialismi arenemise hüppelise iseloomu küsimus, sotsialismi võidu küsimus ühel maal, proletariaadi riigi küsimus, selle riigi nõukogudepärase vormi küsimus, partei osa küsimus proletariaadi diktatuuri süsteemis, sotsialismi ülesehitamise teede küsimus — et kõik need probleemid on läbi töötatud nimelt Lenini poolt? Kas pole õige, et nimelt need küsimused moodustavadki proletariaadi diktatuuri idee aluse, vundamendi? Kas pole õige, et ilma nende põhiküsimuste läbitöötamiseta poleks võimalik talupoegade küsimuse läbitöötamine proletariaadi diktatuuri vaatekohast?“

Viimane näide — artiklist „Küsimused ja vastused“ (kõne Sverdlovi ülikoolis):

„Kas meie laiendame tegelikult demokraatiat maal?

Jah, laiendame.

Kas see on loovutus talurahvale?

Kahtlemata on.

Kas see loovutus on suur ja kas ta mahub meie maa konstitutsiooni raamidesse?

Mina arvan, et loovutus pole siin kuigi suur ja ta ei muuda vähimalgi määral meie konstitutsiooni.

Mida me siis muudame niisugusel juhul, ja milles õieti väljendub loovutus?

Me muudame maal tööpraktikat, mis üldse ei rahulda uusi arengutingimusi. Me muudame maal kujunenud korda, mis pidurdab kontakti loomist ja häirib partei tööd maarahva koondamisel proletariaadi ümber.“

Toodud näidetest on näha, kuidas seltsimees Stalin ei armasta pikki perioode, kuidas ta kirjutab ja kõneleb, väljendudes lühikestes, täpseis lausetes, kui meeleldi ta kasutab küsimuste ja vastuste vormi. Niisugune vestlev ettekande-viis annab kõnele elavust ja aitab kuulajaid tähelepandavalt. Seejuures kõvendab lausete lühidus ebaharilikult tema kõnede ja artiklite eredat tahtelist iseloomu.

Tuleb keskendada tähelepanu veel ühele asjaolule. Väga tihti kasutab seltsimees Stalin nende sõnade ja väljenduste kavakindlat kordamist, mis on talle vajalikud mõtte täpsuse ja mõistetavuse saavutamiseks. (Sõna „küsimus“ kordamine esimeses ja sõna „loovutus“ kordamine teises artiklis.)

Siin on veenev näide seltsimees Stalini ettekandest ÜK(b)P Keskkomitee ja Kesk-kontrollkomitee ühises täiskogus 7. jaanuaril 1933. a.:

„Meil polnud musta metallurgiat, maa industrialiseerimise alust. Nüüd see on meil.

Meil polnud traktoritööstust. Nüüd see on meil.

Meil polnud autotööstust. Nüüd see on meil.

Meil polnud tööstusmasinate ehitamist. Nüüd see on meil.

Meil polnud tõsist ja ajakohast keemiatööstust. Nüüd see on meil.

Meil polnud tegelikku ja tõsist tööstust tänapäeva põllumajanduslike masinate tootluse alal. Nüüd see on meil.“

Niisugune meetod, mis annab lugejale või kuulajale lühikese, kategoorilise vastuse muutmatus kujus, aitab samuti hästi kaasa artikli mõistmiseks.

Niisamasuguse väljenduste kordamise poolest paistab silma seltsimees Stalini mälestuskõne Lenini auks II nõukogude kongressil. Selle kõne iga osa lõpeb ühe ja sama lausega. (Lühikeses kõnes kordub lause 6 korda):

„Töötame sulle, seltsimees Lenin, et meie täidame aua ka selle sinu käsu!“¹

Niisugune viis tugevdab määratult sügavat, liigutavat mõju, mida avaldab tema lühike, energiline kõne.

Pöörame tähelepanu veel ühele seltsimees Stalini stiili iseärasusele. Mingist tähtsast asjast kõneldes väldib ta selle nimetuse vahetamist asesõna vastu, kordab seda nimetust mitu korda, fikseerides sellele niimoodi lakkamatult kuulaja tähelepanu.

¹ Sõrendus toimetusest. R. N.

Toon näite:

Seda suurema tähelepanuga peame suhtuma küsimusse viisaastakust, viisaastaku sisust, viisaastaku põhiülesannetest¹.

Märgime veel üht külge seltsimees Stalini stiilis — tema sõnavara.

Kodusõja aastail tegeles ta palju sõjaliste küsimustega, ta oli selles sõjas võidu organiseerijaks. Ka nüüd tegeleb ta palju nende küsimustega. See asjaolu, samuti tema võitleja-loomus on põhjuseks sellele, et tema keel on täis sõjalisi termineid isegi siis, kui ta ei räägi sõjaasjandusest, vaid majandusest. Stalini teostes võib sageli kohata niisuguseid puhtsõnalisi termineid, nagu „pealetung“, „rinne“, „lahinguline“, „muljume“, „rõhume puruks“, „võit“, „taandumine“, „ähvardus“, „edasiliikumine“, „jõudude ümbergrupeerimine“, „võidetud positsioonide kindlustamine“, „reservid“, „positsioonid“ jne. See lahinguline sõnavara tugevdab tähelepandavalt kõne energilist, võitluslikku iseloomu.

Kirjandusliku teose ülesehitamisel kuulub suur osatähtsus tema jaotamisele nõndanimetatud kärbeteks, s. o. osadeks, mis algavad uuest reast. Iga kärbe koondab endasse rea mõtteid, mis on omavahel tihedas sisulises seoses. Seepärast pole artikli liigendamine kärbeteks vaba meelevalla asi.

Minevikus armastasid meie kirjanikud pikki kärpeid, mis täielikult vastasid nende stiili pikkadele, uhkeldavatele perioodidele.

Lenini kärped on juba märksa lühemad. Seltsimees Stalinil peaaegu polegi pikki kärpeid. Peale selle toimub temal teksti kärbeteks liigendamine erakordse kunstipärasusega. Iga kärbe koondab endasse ainult need laused, mis on omavahel tihedas mõttelises ühenduses. Teksti kärbeteks jagamine tema poolt on tihedalt seotud mõttekäiguga. Tähelepanelikult tundma õppides seltsimees Stalini teoseid ilmneb, et ei või suurendada ega vähendada kärbeta arvu, ilma et argumentide terviklik esitamine selle all ei kannataks.

Niisugune kõne liigendamine lühikesteks kärbeteks teeb seltsimees Stalini artiklid kergemalt omandatavaiks.

*

Nõnda, arvan ma, peegeldub mitte ainult seltsimees Stalini artiklite ja kõnede kavakindlas ülesehituses, vaid kogu tema stiilis, tema keeles meie poolt läbielatatav ajastu. Nõnda vajutab proletariadi klassivõitlus seltsimees Stalini stiilile ja keelele oma pitseri.

¹ Sõrendus minu. N. M.

Tema laadi, stiili ja keele peaväärtuseks on see, et nad teevad mõtte kergesti mõistetavaks kuulajale, lugejale, äratades temas tahet võitluseks, võiduks.

Seltsimees Stalin on saavutanud tohutu täiuslikkuse lihtsuse, arusaadavuse ja täpsuse alal. Sellepärast tuleb tähelepanelikult tundma õppida tema keelt ja stiili, et kasutada tema poolt välja töötatud kirjanduslikke meetodeid.

N. Meštšerjakov

KOLLEKTIIVTÖÖ TRADITSIOONE MUHUST JA LÄÄNEMAALT

(Järg.)

5.

SÖNNIKUTALGUD. Töö, mida veel väga laialdaselt tehakse talgute korras, on kevadine sõnnikuvedu, talvel kogunenud laudasõnniku vedamine kesapõllule. Võib-olla just seetõttu, et see on põllumehe räpasemaid ja tülikamaid töid, on püsinud kuni tänini komme teha seda kollektiivselt, hulgakesi, mitme pere osavõttel.

Muhust saadud teateil kutsutakse sõnnikutalgule igast maja- pidamisest 2—3 inimest ja üks hobune ühes sõnnikuveovankriga. Üldse kutsutakse 20—30 inimest ja 10—15 hobust. Kutsujaks on harilikult peremees või perenaine; laste kaudu kutsumist ei peeta sobivaks. Seejuures peetakse silmas, et iga liiki töötajaid (pealetõstjaid, hobusemehi, perenaiseabilisi jne.) koguneks vajalisel määral. Kutsutud võtavad kodust kaasa vajalised tööriistad, nimelt sõnnikuhargid. Talgumajja kogunetakse hommikul kella üheksa paiku. Tööjaotus sõnnikutalgutel on järgmine: mehed tõstavad laudas sõnnikut peale, tüdrukud ja naised põllul laotavad laiali, vedajaiks-hobusteajajaiks on harilikult lapsed, olgu poisid või plikad. Sõnnikuvedu on niisugune kollektiivne töö, millest juba lapsedki saavad täieõiguslikena osa võtta — nimelt hobuse-ajajatena. Tühja vankriga põllult tagasi tulles tehakse siis head sõitu. Sõnniku mahatõmbajaks põllul võib olla ka mõni naine, kui seda ei tee peremees ise. Sest mahatõmbaja peab oma töös oskama silmas pidada, et kogu kesapõld ühtlaselt sõnnikuga kaetud saaks. Laotamine on varem toimunud käsitsi, sõnnikutükke käte vahel lahutades ja laiali visates, aga nüüd tehakse seda harkidega.

Sõnnikutalgud algavad siis hommikul kella üheksa paiku ja kestavad öhtu kella kuue-seitsmeni või kuni sõnniku väljasaamiseni. Lõunavaheaega peetakse paar tundi. Toidud on harilikult

paremad nagu ikka talgutel. Antakse kala keedekartulitega, lihasuppi, sepikut, kohvi jne. Joogiks tehakse tingimata õlut ning vähesel määral antakse talgulistele ka viina. Kui aga õhtuks jõutakse „rehalne tühjaks teha“, siis on Muhus keedetud lõpetru (tanguputru või ja petipiimaga).

Hulga rahva koos olles muutub raske sõnnikuvedugi kergeks ja lõbusaks. Ei puudu ka traditsioonilised naljad ja vigurid. Kui mõni mees vahel sõnnikukoorma ümber lükkas, siis sellele tegid laotajad sõnnikusadu. Ka võtsid naised mehe, kes koormaga põllule juhtus tulema, kinni ja tegid talle tönki: osa haaras kätest-õlgadest, osa jalust ja siis taoti mehel tagumikku vastu maad või kivi. Aga samasugust nalja tegid poisid ka tüdrukule. Pealetõstjad panid vahel koormasse puuroikaid, et raskendada mahavedajate tööd. Vahel tehti kodus õlgedest ja vanadest riietest „mees“, asetati see sõnnikukoorma otsa ning saadeti — „abiks laotajaile“.

Sõnnikutalgud lõpevad lõbusa olenguga, tantsu, ringmängude ja lauluga. Selleks on pillimees juba aegsasti valmis tellitud ja kohale kutsutud.

Niipalju sõnnikutalgutest Muhus. Üksikasjadest jääb siin küll palju puudu, sest Muhust ega Läänemaalt pole seni vanavarakogudesse saabunud ühtki päris põhjalikku kirjeldust. Seepärast olgu lisatud mõned täiendused mandri-eestlaste talgukommetest.

Väga laialt esineb sõnnikutalguil kastmise komme. Poisid püüavad tüdrukuid veega märjaks teha ning tüdrukud jälle poisse. Enamasti toimub see üksteise tagaajamine ja kastmine lõunavaheajal. — Tantsimist vanemal ajal sõnnikutalgute lõpul pole olnud. See on ka arusaadav, kui võtta arvesse, et siis oli see töö algelisema töötehnika tõttu palju mustem ja määrimine kui nüüd. Kuid on olnud muid mänge. Jüris on poisid sõnnikuveotalgute lõunavaheajal harrastanud rattaviskamist. Selles mängus osavõtjad jagunevad kaheks võistlevaks pooleks. Tugevam pool, kes teeb paremaid väljaviskeid ja tagasilööke, sunnib nõrgema taganema. — Sõnnikutalgu õhtul on Jüris tehtud „lattu ehk reiale kiige ülesse, kus siis poisid ja tüdrukud poole õõni kiikusid ja laulsid“. Mõnes teises paigas on sõnnikutalgutel olnud üheks traditsiooniliseks mänguks (poistele) üle harkide hüppamine. Mitu harki löödi maasse püsti, mõni samm vahet. Neist katsuti siis järgemööda üle hüpata, kätega hargi kargule toetudes.

Et sõnnikuvedu on võrdlemisi raske töö, siis on sõnnikutalgud osalt minetanud päris talgute iseloomu. Seal ei aidata teist ainult sellepärast, et teisel on abi vaja, vaid nõutakse kättetegemist. Talgul käimine muutub üksteise vastastikuseks abistamiseks. Talgu-

korraldaja peab kõigile neile, kes talle sõnnikutalgul abiks tulnud, nii inimeste kui hobuste päevad samal määral kätte ehk tagasi tegema. Tegelikult tähendab see seda, et sõnnikuvedu kestab mitu päeva, ainult et üks päev on ühes talus, teine päev järgmises jne., kuni kõigil see töö tehtud. Läänemaal niisugust ühistööd paiguti enam ei nimetatagi talguteks, vaid selle nimeks on *seltsis vedamine*. Sel puhul ei panda enam nii suurt rõhku söökidele ja jookidele nagu päristalgutel. Samuti jääb siis ära õhtune simman.

Et talguga väljaveetud sõnnik ei jääks põllule kuivama, on Muhus esinenud uuemal ajal ka niisugust moodust, et osa talgulistele hobuseid (3—4 paari) pannakse sõnnikut samal päeval ka sisse kündma. Eri künnitalgute korraldamise kohta puuduvad Muhust andmed.

6.

HEINATALGUD. Muhus on kohalikuks nimetuseks *niidutalgud*, harvemini öeldakse *einaniidutalgud* või *eenatalgud*. Ühenduses heinatööga peamiselt niidutalguid just korraldataksegi. Käsitsi niitmine on aeganõudev ja raske töö, sellega võrreldes läheb loovõtmise hoopis kiiremini ja vajab vähem tööjõudu. Seetõttu need, kes tööjõu vähesuse tõttu korraldavad niidutalguid, loovõtmist harilikult toimetavad siiski kas oma perega või palgatud abilistega.

Heina mahaniitmine talgutega on veel võrdlemisi tavaline asi. Kuid käesolevate ridade kirjutamisel on täpsemaid andmeid siiski ainult Muhu saartelt.

Niidutalgud korraldatakse peaaegu eranditult pühapäeviti, sest niisugusel pakilisel tööperioodil, nagu seda on heinaaeg, pole argipäevil kellelgi võimalik teist abistama minna. Et heinatalguid peetakse enamvähem südasuvisel pühapäeval, et töö on puhas ja toimub vabas looduses, siis kogunetakse sinna rõõmsal meelel, puhtas ja kerges riietuses. Osavõtjaiks on enamasti ikka vallalised noored, nii poisid kui tüdrukud. Osavõtjaid kutsutakse kas peremehe või mõne teise perekonnaliikme poolt ja arvulikult sellisel määral, et töö varakult lõpule jõuaks. Kutsumata tuleb niisuguseid mehi, kes tööst suuremat ei hooli, kuid seda enam „vedelevad õllenõu lähedal — nende eesmärk on ainult juua, purjus olla ja laulda“. Selliseid kutsumata talgusili nimetatakse Muhus „*koerkäpalisteks*“. Talgule kutsutakse tingimata ka pillimees, vahel isegi kaks. Üldse olevat Muhu heinatalgutes aktiivseid osavõtjaid keskmiselt kuni 30 inimest.

Et kõnealused talgud toimuvad pühapäeviti, siis kogunetakse sinna alles pärast keskhommikut, kella 8—9—10 ajal. Talgulised

tulevad oma tööriistadega, igapähele kaasas oma vikat (ühes lõega) ja luisk. Talgulised saavad talgukorraldajalt süüa 2—3 korda, olenevalt töö kestvusest. Hommikusöök on enne töö algust, lõuna võetakse metsa kaasa — kui heinamaa pole kodu lähedal — ning õhtust süüakse jälle kodus. Päril niidutööd tehakse heinatalgul 7—8 tundi, vahel ka kuni 10 tundi. Enamasti tahetakse selle aja kestel üks teatud heinamaa „maha niita“.

Et heinatalgulised peale söögi-joogi harilikult muud tasu ei saa, siis püüab talgukorraldaja neid võimalikult hästi joota, toita ja lõbustada. Esimene asi, mille eest varakult muretsetakse, on

Heinatalgulised (Põide khk.).

hea õlut. Seda kulub rohkesti, sest võetakse kaasa ka töötamis-kohta. Õlut tõstab tuju, teeb meeled rõõmsaks. Viina jagatakse talgutel vähem, aga sedagi peab olema. Naised saavad mõnikord ka magusat viina ja sooja õlut. — Toitudest nimetatakse Muhus: keedetud värsket kala (haug või ahven) ja kooritult keedetud kartuleid, ka kuivatatud või soolatud kala, võid, keedetud liha, sepikut, piimasuppi, magussuppi, kohvi jne. Igal juhul peavad talgulised saama head „talupoja keretäied“. Söögid, mida pakutakse, olenevad peale muu ka talgukorraldaja jõukusest.

Kuna heinatalgul on koos palju noort rahvast, siis tehakse mõnesugust nalja juba lõunavaheajalgi, mõnele tehakse „tõnki“ (kirjeldatud sõnnikutalgute all), aetakse nalja- ja lorijutte, laul-

dakse jne. Kuid päris lõbus oleng algab siiski alles õhtul, kui on metsast koju jõutud, palgeid pestud, päid silutud, söödud ja tarbekorral riideidki vahetatud. Õhtused lõbustused koosnevad peamiselt tantsust ja ringmängudest.

„Pillimees „lõõtsmoonikaga“ teeb alguse. On helid kuulnud, siis kogunetakse (see on peale söögi) pillimehe ümber. On juba mõni tantsutükk läbi, tuleb vaheaeg ja siis kas uus rida tantse või ringmängud. Kes ei tantsi, see ajab omasugusega juttu. Lõbustuste ajal õllejooki ringi ei kanta. Õlu joovad kambris kutsutud talgulised ja oma küla naabrid, sest tantsule tulijaid ei jõua joota, neid on mitu korda rohkem kui talgulisi“ (Muhu põhjaosast).

Nagu sellest nähtub, kujuneb heinatalgu lõppolengust avalik simman, kuhu koguneb lisaks talgulistele veel muidki osavõtjaid.

Mõne teate järgi on Muhus vanasti heinatalgulisi lõbustanud torupillimees, kelle pilli järgi on õhtul ka tantsitud.

7.

ÕSUMISTALGUD. Õsuma tähendab 'vilja sirbiga lõikama või juurtega üles kiskuma' (Muhu). Talgutega on Muhus õsitud otri, harvem rukkeid. Odraõsumist talguga on nimetatud veel *odratalgud*. Niisuguseid talguid on aga peetud 40—60 aastat tagasi, mistõttu neist jutustatakse ainult katkendlikke mälestusi.

Üks 88-aastane Muhu vanaema mäletas neist järgmist:

Tüdrukud ja poisid tulid odratalgule. Otre õsuti sirpidega. Igapähe oli oma sirp paasas. Peremees ja perenaine käisid kutsumas. Talgud olid ikka argipäeval, pühapäeval neid ei peetud.

Omikul sõi igapähe kodus, lõuna ja õhtu anti sealt. Torupill oli koa. Õhtul tantsiti. Torupill mängis põllul koa: tu-luulitit, luulitit! Kes sabbasse jäi, selle perse taha läks mängima.

Kel lehma oli vähe, tegi tuhlivõid. Keedetud tuhliid tahuti katki, rööska piima ja võid sekka, tahuti segamini. Seda pandi odraleva peale. Õlut ka tehti (kuid viina ei olnud). Räimekala koa oli. See oli lõunaks. Õhtaks keedeti suppi: tuhliid sehes, liha, tangud.

Õhtu pillimees koa mängis, tantsiti.

Rukkid õsus igapähe ise. Ainult odratalguid peeti. (ERA II 130, 181/2 < Muhu, Või küla.)

Mõningaid täiendavaid märkmeid on saadud veel teistelki vanainimestelt. Otrale on õsitud väiksema sirbiga kui rukist. Kui on olnud kehva aasta ja oder väga lühike, siis kisatud juurtega üles. Kogu aja pidi küürutama. Koguti sülle („reide ja põlide vahele“) ning sülest pandi väikesesse nabrassesse, pead sissepoole, vihkudeks ei seotud. — Odratalgud on peetud talus üks päev. Tulnud kokku umbes keskhommikuks, kui kaste ära läinud, ja töötatud kuni hiljaõhtuni. Kui pole õhtuks veel lõpule jõutud, siis oma inimesed õsunud järgmisel päeval edasi. Peale otrade olevat talgutega õsitud veel rukkeid, kaeru ja herneid. Osavõtjaid olnud 10—20 ja vahel rohkemgi. Kutsutud esijoones sugulasi ja tuttavaid. Mõne

teate järgi on talguil õsujaiks olnud peamiselt noored naiskodanikud: „Tütarlapsed õsusid, poisid kogusid ja tegid napra“ (< Muhu, Kallaste k.). Õsumistalgul töötatud suure pinge ja püüdlikkusega. Seal olnud ka pruudid oma töötublidust näitamas². Ning pingutamise põhjus: „kärmed tüdrukud vaadati ära“ (Soonda k.). Muhus naised suurel määral asendavad mehi nii põllul kui muiski mehetöis, sest mehi on suvel väga palju merel. Sellepärast siis oli töötubliduse arvestamine naise valikul tähtsal kohal.

Õsumistalgute erijooneks on see, et põllul, töötajate juures on mängitud torupilli. Pillimees olnud õsujate selja taga,

Õsumistalgud (Saaremaa).

istunud kivi otsas või vihkudel. Tema ülesandeks olnud töötajate lõbustamine pillimänguga. Kuid mängumehele on nähtavasti langenud ka kupja ülesandeid: ta on mänginud just nende selja taga, kes teistest maha jäid, ergutades neid kiiremale tööle.

Kui talgud ollid, kui odre õsuti sirpidega, siis kui 4—5 tüdrikud läksid teisele poole ja teised teisele ja keskele jäi „änd“, siis torupillimees läks sõnna „änna“ peale ja akkas sõuke pillilugu: „Tule-tule, tule-tule!“ Siis tüdrikud läksid jälle selle „ännaga“, mis nad ollid järgi jätnud. Siis torupill mängas: „Tee ruttu ja tõtta ruttu! Tee ruttu ja tõtta ruttu!“ (ERA II 130, 418 [10] < Muhu, Kallaste k.; 1937.)

Traditsiooniliste toitude kohta õsumistalguil puuduvad andmed. Lõpuks on arvatavasti olnud tants torupilli saatel.

² Muhus on olnud kombeks, et pruut käis viljalõikuse ajal töötamas oma tulevase mehe kodus, käis nn. „pruudiõsumist õsumas“.

On võimalik, et talude õsumistalguile on eeskujuks olnud sama-sugused talgud mõisades. Vähemalt leidub mõisa lõikustalgute kohta, kus torupillimees oli üheks tähtsamaks tegelaseks, Hiiu-maal kirjeldusi juba läinud sajandi keskpaigast. Muhus on samuti mõisad vanasti korraldanud lõikustalguid, kus on töötatud torupilli saatel. Talgud olnud argipäeval. Vahel olnud kokku aetud kuni sada inimest. Talgulised saanud ainult süüa-juua ja ei muud tasu midagi. Õhtul tantsitud torupillimuusika järgi.

Tuleks veel lisada, et Muhus on talurahvas rukkiõsumisel üks-teisel abiks käinud ka ilma talguteta. Sellest traditsioonist on aga kahjuks ainult üks teade:

Rukkivili sai küpseks järsku — kõigil korraga, polnud võimalik talgud teha. Kel ära, läks teiste abiks. See oli see mood. See oli häbi rahval kui omal lõigatud ja 'p lähe teistele abiks mette. Igaüks mõtles ikka, et saaks ma endal ära, et saaks teisele abiks minna. Mitmes peres käidi ühe päevaga ära. Viimaks kogunes rahvast õige palju — [töö] sai ruttu otsa. Õlut ikka sai. Ilma õlleta rukist ei lõigatud. (ERA II 130, 299 < Muhu, Soonda k.; 1927.)

8.

KARTULITALGUD. Üheks sügiseseks kollektiivtööks Muhu põldudel on *kardohvliivõtmise talgud*. Neid olevat pidama hakatud alles umbes 20—25 a. tagasi, sest varemalt kasvatatud kartuleid vähemal määral, nii et nende ülesvõtmisega iga majapidamine omal jõul toime tulnud. Nüüd on aga kartulivõtmise talgud sügiseti üsna sagedased. Peetakse neid vahel ka pühapäeviti, mõnikord mihklipäevalgi.

Osavõtjaid-töölisi kartulivõtmise talguil on 10—30, mõnikord rohkemgi. Nagu muudegi tööde juures, nii ka siin on püüdeks kartulipõld võimalikult ühe päevaga üles võtta. Seda arvestatakse ette juba talgulisi kutsudes. Kartulivõtmise talguil käivad ja töötavad peamiselt tüdrukud ja naised; mehi on seal vähe. Töökäiku on Muhust kirjeldatud niimoodi:

Mõni mees ajab hommikul peale söögi vaod lahti hobuse abil ja iga naishing oma isikliku 2 korvi ja *tuhlikooguga* asub vao otsa küürutama. Põlvili talgutel ei olda. Suuremad kartulid [nopitakse] ühte ja väiksemad teise korvi. On korv täis, siis viiakse see tühjendamiseks kas vankri (rastaste) juurde või selleks määratud kohale põllu peal ja korv tühjendatakse. Suuremad kartulid valatakse vankril olevasse puukasti, vähemad kartulid aga põllu peale lasusse. On kast vankril täis, siis rakendab mees, kes vaod lahti ajas, hobuse vankri ette ja viib kartulid panipaika või määratud kohale, kus neid veel kuivatatakse. Hobusemees (või mehed) töötab sarnaselt siin ja seal: ajab vagusi lahti, rakendab hobust saha eest vankri ette ja veab, laob maha kartulaid jne., rüütab õlut, seab piipu.

Naistöötegijad püüdvad mitte üksteisest maha jääda. Nooremate seas lendavad vahel ka kartulid. (A. Väli < Muhu põhjaosast.)

Eri toitude kohta kartulivõtmise talguil puuduvad lähemad andmed. Vanasti olevat talgulistele keedetud kartuliputru (Lin-

nuse k.). Kuivastu pool olnud üheks eritoiduks „hapurokk“. Süüa antavat talgulistele kolm korda. Õhtuks keedetavat vahel piimasuppi. Joogiks antakse õlut, nagu muudelgi talgutel. Peale hea söögi-joogi talgulised muud tasu ei saa. Kuid kättetegemist tulevat vahel ette.

Õhtul koguneb talgumajja poisse ühes pilliga. Siis keerutatakse tantsu ja tehakse ringmänge. — Ühe talgunaljana on nimetatud kartulisõda (Liiva k.).

Kartulivõtmise talgud esinevad veel nüüdki võrdlemisi laialdaselt, ka mandril. Kuid neist puuduvad täpsemad kirjeldused. Saartel on see talgute liik populaarsena püsinud nähtavasti veel seetõttu, et seal on kartulivõtmise tehnika primitiivsem kui mujal. Kohati ei tuntiagi vagude lahtiajamist, vaid võtjad-naised peavad kartulid ise kookude ja orkidega maa seest välja kraapima ~ kaevama. Sügiseste halbade ilmade juures on see väga tüütu ja aegaviitev töö. Talguga läheb muidugi kiiremini ja lõbusamini.

9.

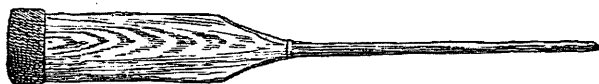
AGANATAMPIMISE TALGUD — see on talgute liik, millest on säilinud ainult uduseid mälestusi. Rahvapärased nimetused: *vahelise e. vahelisetahkimise talgud* (Muhu), *tambitalgud* (Põide). Nende kunagist esinemist on konstateeritud veel Hiiu- ja Käina- ja Pühalepas). Niisuguseid talguid on peetud endistel näljaaegadel, kui leivavilja puudusel söödi aganaleiba.

Saartel on nähtavasti olnud tegemist arenenuma või paremat sorti aganaleivaga. Leivavilja ei jäetud mitte hoopis tuulamata ega segatud sinna harilikke aganaid, vaid aganad, mida „leiva jätkuks“ kasutati, tambiti ennem peenemaks. Et see mõne üksiku töölisega sooritades oleks osutunud võrdlemisi igavaks ja aeganõudvaks tööks, siis on seda tehtud kollektiivselt, talgute korras.

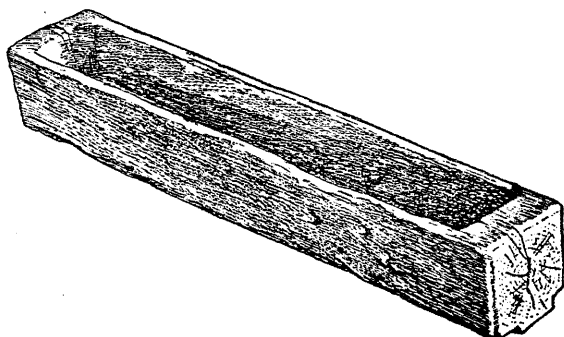
Aganatampimise talguid on peetud sügiseti pärast rehepeksmise lõppu. — Teatavasti võib algelise rehepeksu-tehnika juures (kui näit. käsitsi rabatakse jne.) aganate hulka sattuda ka rukkipäid, millesse võib vahel terigi sisse jääda. Just niisuguseid rukkipäedega segatud aganaid ongi tambitud ja leivaviljale enne jahvatamist hulka segatud. Enne tampimist on rukkipeadega segatud aganaid hästi kuivatatud rehetoas taride peal (Muhu; *tari* = varbadest ja vitstest punutud alus, harilikult räimede kuivatamiseks) ja mujal. Tampimiseks kasutati sellekohast küna (järskude servadega) ja puust *lasnu* (= „puu labidad ja ravvad otsa pandud“) e. *tahilasnu* (Muhu). Iga osavõtja tõi oma lasna kodust kaasa. Tampi-

miskünad on olnud võrdlemisi pikad, nii et korraga on mahtunud juurde kuni kakskümmend inimest, kümme ühele ja kümme teisele poole. Küna pole igal majapidamisel olnud, vaid see on käinud „küla kaudu“.

Neid talguid on peetud argipäevaõhtuti ja ühe õhtuga tambitud peeneks mitu künatäit aganaid. Tampimas on käinud „noored inimesed“ (Muhu) või nimelt „n o o r e d t ü d r u k u d“, kuna noor-mehi tulnud alles lõpuks (Pühalepa). „Talgulisi lõbustanud toru-

Aganalasn (Pühalepa)

Aganatampimis-küna (Pöide)

pill, mille saatel õhtul ka tantsitud“ (Muhu Hellamaa). „Tulnud ette sarnane juhus, kus pilli ei olnud; siis üks poistest kiuksutanud koja väravad ja teised tantsinud“ (Pühalepa). Muhus olevat ms. tantsitud ringtantsu.

Talguliste toiduks olnud „selge leib“ (leib ilma aganalisanduse-
seta) või odrajahudest tehtud „saialeib“ ja tuhlivõi e. tuhli-
ramp (kartulipuder, millele rõõska piima, soola ja võid sekka sega-
tud) (Muhu). Niisugust võid on tarvitatud leivamäärdena.

Aganatampimise talguid on Muhus viimati peetud ca 70—80 a. eest. Üks 76-aastane vanaema mäletas, et kui ta ema veel „noor oln“, siis tema olevat käinud neil talguil. See olnud Tupenurme külas.

LINATALGUD. Lina nõudis vanasti põllumehelt rohkesti tööd ja vaeva, enne kui sest ükskord kangas valmis sai. Ja suures enamuses langes see töö kõik naiste õlgadele. Ühenduses linakasvatusega on meil tegemist kahesuguste talgutega: linakitkumistalgutega (peamiselt Lõuna-Eestis) ja lõugutamis- või ropsimistalgutega. Nii linakitkumine kui ka lõugutamine ja ropsimine on vanasti olnud puhtakujuliseks naistetööks, kuigi näit. lõugutamine nõuab tööliselt võrdlemisi suurt jõukulutust ja vastupidavust³.

Muhus linakitkumistalguid ei tunta, sest linu kasvatatakse seal väiksel määral, aga *linarookimise talgud* on küll tuntud. Neid olevat vanainimeste mälestuse järgi peetud juba 70 a. eest ning peetakse veel nüüdki, enamasti hilissügisel (oktoobris ja novembris) ja nimelt tööpäevil, vahel just laupäeviti. Talgulisteks kutsutakse mõned mehed „masina peale“, millega kuivatatud linu purustatakse. (Vanasti purustati käsilõugutiga. Nähtavasti sellest tingituna nimetatakse nüüd Muhus vahel masindamistki „lõugutamiseks“.) Linu rookima ehk ropsima kutsutakse naisi ja tüdrukuid. Töötajate hulk oleneb linade rohkusest. Ühe teate järgi kutsutavat Muhus 5—8 naistalgulist. Kuid nagu nähtub paarilt fotolt, mis tehtud Saaremaalt (üks Pöidest, teine Karjast), on seal kummalgi korral olnud 17 linatalgulist, 5 meest ja 12 naist. Enamasti on linatalgulisteks noored, vallalised isikud.

Töö käigu kohta märgitakse järgmist:

On linad rehetoas partel (parsil) hää soojuse saanud, siis võetakse nad soojalt maha ja pannakse masina vahele, mida mehed väntavad. On masinatöö valmis, siis rändab lina naiste käte vahele. Need ropsimõkadega peksavad luud eemale ja sugevad. Soetud linad keeratakse nuuti. (A. Väli < Muhu, Kapi k.)

Mõnikord siiski naiste töö piirdub ainult ropsimisega, kuna lõplik puhastamine ja kammimine toimub hiljem, et vältida halvemakvaliteedilist tööd, mida talgul võib ette tulla (Hellamaa k.).

Kas linatalgulistele serveeriti ka mõningaid erilisi toite, selle kohta puuduvad teated. Aga hea õlle eest kanti aegsasti hoolt. — Lõpuks tuleb pillimees, algavad tantsud ja mängud.

„Vahel käis ka „talgu jäära“, kel oli pahempidi kasukas seljas ja puust pea. Keegi vedas teda ketiga taga.“ (Linnuse k.)

³ Lõuguti (kolgits): u. 150—200 sm pikkune, teise otsaga maas, teisega kahe jala najal lasuv palgitüvik, pealmisele küljele sisselõigatud kahe sügava soonega, millesse kaane hambad parajasti sisse lähevad. Sellega lõugutati linu: löödi, kaant selle otsas olevast pidemest tõstes, põigiti vahele pandud linapeo peale, seega luud murdes; lõpuks tõmmati peo mõned korrad kaane ja paku vahelt läbi, et lahtiläänud luud maha varistada. — I. M a n n i n e n, Etnograafiline sõnastik (1925), 31.

Nende Muhust saadud puudulike andmete täienduseks on kasulik tutvuneda sellega, kuidas linaharimise talgud on peetud Hiiu maal. Seal on see töö olnud mõnevõrra algelisemal astmel: veel paarikümne a. eest on hiidlased linu lõugutanud käsilõugutitega ja selle raske töö on sooritanud ainult noored tüdrukud. Tsiteeritav E d. W e x e l'i kirjeldus püüab ms. anda ettekujutust üldisest sügistalgute olustikust ja meeleoludest, mis neile, kes selliseid kollektiivtöid ise pole näinud, peaks olema küllaltki huviäratav.

Linatalgulised (Pärsama v., Ratla k.).

Talgud Hiiu-Keinas.

Ainukesed sündmused, mis noortele meestele ja neiudele sügise iseäranis meeldivaks teevad ja uduseid, sompas päivi, vihmaseid ilme ja kott-pimedaid, õudseid öid unustama sunnivad, on talgud. Tulevad vahest küll ka suvel talgud ette, nimelt heina- ja viljakoristamise juures, kuid need on üksikud, harvad juhtumised ja ei ole siinse rahva hulgas veel viisiks. Päril talgute hooaeg algab alles septembrikuuga, mil linad ja kanepid leotusest välja võetud ja ära kuivatatud on. Sest tähtsamateks talguteks on ja jäävad alati lõugutamise talgud, kuna terve valla kohta ehk vahest ainult paarkümmend kohta leidub, kus mitte talguid ei tehta, vaid linad oma perega ehk jälle vanemate naisterahvastega ära lõugutakse. Kartulivõtmise talgud tuleb vähem sagedamini ette ja on alles tänava sügisel viisiks saanud neid pidada. Saksa okupatsiooni ajal, kui läbikäik Suuremaaga kitsendud oli ja inimesed Haapsalu villu kraasima ei pääsenud, olid ka käsitsi villakraasimise talgud moes, kuid nüüd on need ajast ja arust läinud.

Peaasi, mis talgud nooresoole huvitavaks ja oodatavaks teeb, on tants, sest et teda talgudel külluses saada on. Kuna suvel ainult pühapäevadel ja harva ka argipäevadel tantsida saab, on see sügisel igapäevane asi.

Et mitmed talgud ihe päeva peale juhtuvad ja sellega talgulisi raske saada on, siis algab talguliste kutsumine õige vara. Nii antakse eelteade juba kuu ehk ka paar kuud enne talguid välja, kuna päris kutse alles talgude eel järgneb. Iseäranis hädas on talgupidajad vahest „pillimeestega“, sest et kui mitmes peres korraga talguid peetakse, neid igale poole ei jätku.

Et talguliste meeleolu lõbusamaks teha ja omale ka teiseks aastaks talgulisi kindlustada, püüavad talgupidajad üksteist talguliste rohkusega, viina ja õlle küllusega, roogade headusega ja tantsuaja pikkusega üle lüüa. Teada on ju, et pea terve aasta nooresoole jutuaineks on, kuidas talgud ühes ehk teises kohas läinud.

Talgudel on töötajateks peaaesjalikult ainult neid 15—16 eluaastast algades kuni meheleminekuni, kui see mitte väga kauaks pole jäänud. Kartulivõtmise sünnib vana Hiiu viisi järele enamasti käsitsi, „kookudega“, kuna harva ka adraga vaod lõhki aetakse. Nõnda edeneb siis töötamine küll pikkamisi, kuid naeru ja naljatuste saatel õige lõbusalt.

Riides on neid kartulivõtmisel tagasihoidlikumalt, sest et sagedad vihmahood ja tuulehiilid kergemas riides töötamise võimataks teevad ja uued riided ka võimatuseni ära määrduks. Sedaenam ehitakse endid aga lõgutamise talgudele, nii kui mõnele piduõhtule. Umbes 15—30 noort neidu kergetes pluusedes, moodsates kleitides, niidist sukkis ja uutest kingis, lumivalge põllega ja pearätiga usinalt lõukudega plagistamas, on õige ilus ja silmale meeldiv pilt, millest niipea ei tüdine vaadates. Üle kõrvulukustava paukumise aga kajavad kõlav naer ja rõõmsad hüüded ja paistavad läbi lendavate linaluude prügi naerust õhetavad näod, mis teeb rõõmsaks ja sentimentaalseks ka kõige tõsisema pealtvaataja.

Talgu tööd lõpetades algab alles kiire talitus: Tarvis on tantsuajaks end puhtaks pesta, uued ja puhtad riided selga panna ja juuksed „lokitada“ ja „krussitada“, mis umbes tund aega kestab. Imeks peab panema neiuide usinust, kellel vahest kaks, kolm nädalat ühtejärge talgul käies igapäev alati kaks puhast ülikonda tarvitada on.

On riided ja juuksed korras, asutakse sööma, milleks keegi palju aega võtta ei läbe. Juhtub ka supp veel tuline olema, on neid sagedasti hädas ja põletavad palava supiga suud, et aga aegsasti söömist lõpetada võiks.

Söömise järele jäävad kõik seisma ja valitseb peaaegu pühalik vaikus, mida keegi rikkuda ei tihka. Oodatakse talgupoissa.

Seal — — — korraga kostab väljast liginevate poiste trallitamine ja lõõtsapilli heli. Tuksatavalt mõjub see heli ootajate peale ja tungib elektrisädemena kogu kehast läbi, suure varba viimase sopini, seal magusat tantsukõdi sünnitades.

Ei tule talgule mitte üksinda nooredmehed, vaid ka väikesed 10—15-aastased poisikesed ei maldä kodus seista. Nad seisavad salgas ukse juures ja ahju taga, suuremate tegevust ja lõbu hoolega jälgides.

Esiotsa on kõik, miihästi poisid kui ka tüdrukud, arad ja tagasihoidlikud. Aegamööda aga kaob harjumuse ja ka „talgutaaride“ mõjul kohmetus. Ikka tugevamalt põrutavad poisid tantsides jalgega vastu põrandat ja muutuvad väledamaks neid, ikka tugevamalt pigistab käsi kätt ja langeb usaldavamalt rind rinna vastu.

Oldakse tantsust väsinud, algab ringmäng. Valjusti ja mürisevalt kostab esimesena poiste ja neiuete suust kahe-kolme häälega laul.

Nõnda kestavad tants ja ringmängud vaheldamisi 6—8 tundi, kuni viimaks vana seinakell, mille nooled juba paar-kolm korda ajavõitmise otsustarbel tagasi lükatud, puhkama heita manitseb, et hommikul, milleni veel 3—4 tundi aega, kosununa ja värskena tõusta. Valjusti kajavad lõpuvaltsi helid lõõtspilli otsekui krampides värisevast kerest, tormikiirusel keerlevad veel paarid viimast korda lumivalgeks nühitud põrandal ja ongi talgud lõppenud. Igauks ruttab oma koju, teades, et seda, mis täna veel võlgu jäänud, järgmiselt päevalt oodata võib.

Nõnda kestab talgude hooaeg septembri algusest umbes mardipäevani ja on, mõni üksik erand maha arvatud, kõik ülemal kirjeldud laadi. On aga talgude hooaeg lõppenud, jäädakse kannatamatalt ja pikkisilmi järgnevat aastat ootama. — „Kodu“ 1922 nr. 1, 10—12.

Linalõugutamistalguist, mis uuemal ajal on nähtavasti muutunud -ropsimistalguiks (kui lõugutamine asendati masindamisega), on mälestusi väga paljudest kohtadest. Lõugutamistööd on vanasti teinud ikka tüdrukud. Talgute puhul toodud lõugutid ehk kolgispuud kokku juba eelmisel päeval. Töö on endisel ajal alanud õhtul ja kestnud poole ööni. Töötatud rehealusel laternatule valgusel. Töö kestel antud talgulistele 2—3 korda süüa ja „sööma alla naps viina“. (Jüri khk.). Poisse tulnud lõpupoole. Siis on mängitud, tantsitud ja muidu nalja tehtud. Igal pool pole tantsimine just kombeks olnud: „Poised tulid aegsasti kokku. Õlid rehetuas ja vedasid tüdrikid sinna õlgede peale oma juure. Kel miele järele oli, siis magasid vahel ommukuni...“ (Torma). Kohati on talgulistele peale söögi-joogi antud õhtul veel 3—4 peo linu (Jüri khk.). Kättetegemist on kindlasti ka ette tulnud, sest kui kõik majapidamised puhastavad linu talgutega, nagu on kirjeldatud näit. Hiiuimaalt, siis tähendab see tegelikult seda, et talguga ei aidata mitte mõnda üksikut, kel tööjõust puudus, vaid nii käivad kõik üksteisele vastastikku abiks.

(Järgneb.)

R. Viidalepp

Bolševistlikust leppimatuses

Sotsialismi vaenlastega, inimestega, kes astuvad välja Oktoobri saavutuste vastu, meie ei vaidle ega kavatse kunagi vaielda. Meie peame nende vastu võitlust kui vaenlaste vastu, kes on lõplikult üle läinud valgekaartlaste — proletariaadi diktatuuri ilmsete vaenlaste — laagrisse.

S. M. KIROV

TAMMSAARE ISIKSUS JA LOOMING

Tema esimese surma-aastapäeva puhul

Mis on Tammsaare ja tema looming eesti rahvale, kirjandusele ja kultuurile üldse, see selgub täielikult alles tulevikus, siis, kui saab teda ja ta loomingut vaadelda üle teatava vahemaa kindlas piirjoonestuses ja kui on põhjalikult uuritud tema vaimset pärandit. Praegu saame tõmmata vaid mõningaid üksikuid jooni. Kuid juba nüüd võime ütelda, et Tammsaare kuulub suuremate vaimueestlaste hulka, kelle tähtsus ei piirdu aga kaugeltki mitte meie kitsaste rahvuslike raudidega, vaid kelle looming kuulub kogu kultuursele inimkonnale, murdes jõuliselt sisse maailmakirjandusse.

Milles peitub Tammsaare rahvusliku ja rahvusvahelise suuruse ja raskekaalu põhjus ja saladus? Sellele küsimusele võime vastata, et küllap ikka selles, milles peitub kõigi suurte vaimuinimeste suuruse ja raskekaalu põhjus. Et luua midagi suurt ja väärtuslikku, selleks peab olema kõigepealt suur inimene, keda häälestab loov vaim ja kelles peitub isikupärane kujundaja, peab olema suur isiksus. Mida rohkem on kirjanik isiksus, seda rohkem kannab ta väärtusaineid eneses. Kirjanduses on isiksus oluline. Kui kirjanduslikku teost ei häälesta kirjaniku omapärane isiksus, ei ole see teos kunst, vaid käsitöö.

Lenin kirjutab: „Ei ole vaieldav, kõige vähem allub mehhaanilisele võrdsustamisele, nivelleerimisele, enamuse valitsemisele vähemuse üle kirjanduslik asi. Ei ole vaieldav, selles asjas on tingimusteta tarvilik tagada suur avarus isiklikule initsiatiivile, individuaalseile kalduvustele, avarus mõttele ja fantaasiale, vormile ja sisule.“ (Teosed, venekeelne väljaanne, VIII k., lk. 387.)

See kõik, mis äsja öeldud, on täiel määral kohandatav Tammsaarele. Tema suurus peitub temas kui suures inimeses ja tema erakordses isiksuses, mille kajastus on kogu tema kirjanduslik looming. Haruldaselt selgelt on piiriteldavad tema kui inimese isikupärased jooned — lihtsus, vähenõudlikkus, tagasihoidlikkus ja sõbralikkus.

Samuti selgepiiriline on ka ta maailmavaade ja elukäsitlus. Ta vihkas kõike, mis oli võlts ja edu takistav. Eriti oli talle praeguse imperialismi vaimukriisiline ja mürgine aeg raskesti talutav, mis kajastub rohkem kui selgesti tema viimases romaanis „Põrgupõhja uus Vanapagan“, milline teos sisaldab oleviku kapitalistliku ühiskonna teravat kriitikat. Mürgine olevik rõhus teda otse hingelämmatavalt, nagu ta vähe aega enne surma tähendas allakirjutanule.

Milles avalduvad Tammsaare maailmavaatelise kredo põhilised mõttesuunad? — Antimilitaristlikus, antifašistlikus, antikapitalistlikus ja antiklerikalistlikus hoiakus. Täiesti eitav on tema suhtumine sõjasse kui nähtusse, mis on häbistav inimkonnale ja alandav temale, sõjasse, mille läbi kannatavad kõige rohkem vaesed ja lihtsad inimesed, kõige vähem aga jõukad ja rikkad, samuti fašistlikku korda, kus isik ja isetegevus ei maksa midagi, kus kõik otsustab ja teeb juht, samuti kapitalistlikku maailmakorda, kus rikkad Kaval Antsudena kurnavad vaeseid Vanapaganaid ja elavad nende töövaevast, ekspluateerides neid, samuti kirikusse, mida ta pidas elava vaimu ohtlikumaks vaenlaseks. Arvestades riikidevahelises elus valitsevat variserlust ja valet ja kapitalistlikust korrast sõltuvat sotsiaalset ülekohut, hakkas Tammsaare üha rohkem kahtlema kapitalistliku kultuuri väärtuses. Tema otsused sellise kultuuri kohta on tihti väga karmid. „Euroopa kultuur teeb kõik kalliks, ainult inimene läheb odavaks,“ ütleb ta, ja edasi, et „kultuur on see, kui istud nõrgema kukil“. (Tõde ja õigus V, 1933, lk. 400.)

Tammsaare iseloomu ja maailmavaade on kooskõlas tema elu ja loominguga, tema eluga kodus, koolis, ülikoolis ja töös. Ta koolikaaslased mäletavad teda kui vaikset, pisut endasse tõmbunud, kuid sõbralikku, heatahtlikku ja elurõõmsat õpilast-seltsilist, kelle armsamaks ajaviiteks oli viiulikeelte helistamine. Ülikoolis esines ta kui tagasihoidlikult elav innukas töömees, õppides ja tegeldes kirjandusega. Seltskonnas ta peagu ei liikunud. Sellest tuleneski, et kuigi tema nimi kirjanikuna juba kõigi, eriti noorte suus oli ja suurt elevust sünnitas, ei teadnud eemalseisjad autori isikut peagu midagi.

Allakirjutanu omalt poolt mäletab Tartus keskkoolis käimise ajast, kui suur kirjanduslik suursündmus oli 30 aasta tagasi Tammsaare üliõpilasnoveellide ilmumine, mis tegid autori kõigis ringides väga populaarseks. Meie, õpilased, tahtsime teda väga näha, mis aga kuidagi korda ei läinud. Minule isiklikult õnnestus see viimaks väljas tänaval. Üks tuttav üliõpilane, kellega läksin, näitas, et vaata, see on Tammsaare. Ka edaspidigi, kui Tammsaare oli juba üle maa kuulus kirjanik, jäi tema isik nagu peitu. Ei armastanud ju Tammsaare vanemaski eas liikuda laialt seltskonnas, ei istuda kohvikus ega muud sellesarnast.

Kuid ta liikus ometi palju, kuigi tähelepanematult. Aga kus siis? küsime huvitatult. Seski suhtes on tal omad maneerid ja isikupärased jooned. Tammsaarel oli kolm kohta, kus ta meeleldi käis ja kus teda võis näha. Need olid teater, raamatukogu ja turg. Ühes paelusid teda inimesed ja kunst, teises inimesed ja raamatud ja kolmandas inimesed ja nende elu argipäev.

Teatris armastas Tammsaare enamasti viimastes ridades istuda. Sellest on neli aastat tagasi, kui isiklikult nägin teda Tallinnas Draamateatris. Ta jalutas vaheajal paari oma ligema sõbraga teatri eesruumis, olles elavas vestluses, nagu ikka. Vaheaeg lõppenud, siirdus teatripublik kiiresti teatrisaali. Ka Tammsaare ruttas seda tegema. Jõudnud oma kaaslastega teatrisaali esimese ukse juurde, lahkus ta neist. Kaaslased läksid ja istusid esimesse ritta. Tema aga läks teatrisaali viimasest uksest sisse ja istus eelviimasesse ritta, võttis aset nende lihtsate inimeste seas, kes seal istusid. Huvitav on ära märkida, et ta surma eelõhtulgi oli veel teatris ja jälgis põnevusega etendust.

Raamatukogud olid teatri kõrval samuti kohaks, kus Tammsaare meeleldi viibis. Tallinna linna keskraamatukogus oli ta alaline käija ja külastaja. Samuti tegi ta väga sagedasti käike raamatukauplustesse. Karisma (endise nimega Keisermann) raamatukauplus oli koht, kus ta viibis veel veerand tundi enne surma. Eks ole seegi fakt tähendusrikas. Sellest kõigest võime järeldada, kuidas suhtus Tammsaare raamatusse. Väga palju lugenud inimesena armastas ta raamatuid, armastas neid juba koolipõlvest alates, mil tema lemmikraamatuks oli Juh. Liivi jutustus „Vari“. Kuid Tammsaare ei oleks Tammsaare, kui ka siin ei avalduks tema põhiline iseloomuomadus kriitiline suhtumine. Kui ta kahtleb kapitalistliku kultuuri väärtuslikkuses ja kasus, miks ei peaks ta siis ka seda kultuuri peegeldavate raamatute suhtes kahelnud olema. Nende kohta tegi ta tihti teravaid märkusi.

Ja viimaks turg. Eks ole huvitav kuulda, et Tammsaare oli virk turulkäija. Noh, kindlasti leidub mõni kenitleja, kes seda ei pea hea maitse tunnuseks, et üks mees turul käib? Aga näe, Tammsaare käis. Ta oli siingi eelarvamustest vaba, nagu tihti mujalgi. Tammsaare teadis, et kapitalistlikus ühiskonnas turg on koht, kus tavalist inimest ja argielu võib näha tema võltsimatus olekus. Turg on maa- ja linnainimese, töötava haritlase ja töölise, rikka ja vaese kokkupuute tulipunkt, kus kõiksugu inimtüübid ristlevad üksteise teedel ja üle teede. Turg on kirev eluareen, kus tegevus keeb kui suures katlas. Seda teavad eriti kogenud reisi-
jad. Tulles kuhugile kapitalistlikule maale ja tahtes tundma õppida selle maa elu ja inimesi, näha neid nende igapäevases askelduses, lähevad nad kõigepealt turule.

Mitte üksi suurtes, vaid ka väikestes asjades harrastas Tammsaare isikupärast elustiili ja jäi selleks, kes ta oli, lihtsaks ja loomulikuks. Väikesed asjad ei olegi nii tähtsusetad, kui meie arvame. Nad on tihti palju tähtsamadki kui suured asjad. Suurtes asjades saadakse enamasti alati see olla, kes ollakse, väikestes aga mitte. Kes aga ka väikestes asjades saab enesele truuks jääda, see jääb

ka selleks, kes ta on. Tammsaare juures avaldus see väikestes asjades enesele truuks jäämine eriti. Ta käis ja liikus linnas näiteks ikka jala, mitte kunagi auto ega voorimehega, harva omnibuse või trammiga. Nii nähti teda ikka Tallinnas Kadrioru veerult linna ja tagasi jala liikuvat, turukorv käes. Ainult oma viimase käigu linnast koju teinud ta trammiga, tundes end halvasti.

Neist mõnest joonest, mida oleme kiirtempo tõmmanud, näeme, kui isikupärane ja omalaadiline oli Tammsaare elustiil, kui omahoiakuline tema maailmavaade ja ellusuhtumine, kui väljakujunenud tema vaimne mina. Kui sirgjooneline isiksus oli Tammsaare, sellest veel üks näide. Kaks aastat tagasi tuli ta „Noor-Eesti“ kirjastuse kutsel Tartu. See oli kutsujatele üllatuseks, et ta tuli, sest senini ei olnud ta reageerinud tavaliselt ühelegi kutsele, eriti kui need olid ühenduses tema austamisega mõne tema juubeli puhul. Nüüd aga tuli Tammsaare ometi Tartu ja — mis kõige tähtsam — tundis end siin ülikoduselt. Sel ajal juhtus Tartus olema ka tsaarimeelne vene kirjanik ja Nobeli laureaat I. Bunin. Kellelgi kirjastustegelasel oli mõte pähe tulnud, et teeme ühe lõunasöögi, kuhu kutsume mõlemad kirjanikud, et neid teineteisele tutvustada. Lõunasöök toimuski. Kuid kes sellest väga häiritud oli, see oli Tammsaare, üteldes, et tema säärasele paraadile ei tule. „Mis on minul ühist Buniniga,“ ütles ta. Suure vaevaga jõuti viimaks niikaugele, et ta ometi tuli. See lõunasöök aga ei lähen-danud neid kahte kirjanikku vähemalgi määral teineteisele, küll aga eemaldas neid veelgi enam. Õieti küll polnudki seal midagi eemaldada, olid nad ju nii-kui-nii põhjalikult erinevad nii oma isiku kui ka vaimulaadi, nii oma maailmavaate ja ellusuhtumise kui ka vaimse hoiaku poolest. Üks oli juba ajalukku läinud vana Venemaa aadlik-emigrant ja aristokraat, teine väikese töötava rahva talupoegliku päritoluga vaimutööline ja sotsiaalse õigluse nõudleja.

Tammsaare vaimne hoiak ja vaimne füsiognoomia avaldub loomulikult kõige enam tema loomingus, mis on haruldaselt isikupärase ja kindla piirjoonestusega nii sisus kui stiiilis, sisaldades eneses rohkesti eesti rahvuslikke elu- ja vaimu- ning hingesuge-meid, ühtlasi aga samal määral ka üldinimlikke elemente. Säärasena on Tammsaare looming kooskõlaline ja homogeenne algusest lõpuni, olles tema isiksuse ja tema elu- ning maailmakäsituse häälestus viimses kui oma detailis. Need isikupärase mõttesuunad ja tundetoonid, elu- ja kunstikavatsused on omased juba tema esimestele kirjanduslikele katsetustele ja selleks on nad jäänud ka tema viimastes suurteostes. Ajatuksed ja vooluhäälestused on kahtlemata oma jäljed ühedesse või teistesse teostesse jätnud, nagu see teisiti poleks mõeldavgi, kuid ometi ei ole nad suutnud täiesti katta Tammsaare loomingu põhistiili. See looming on jää-

nud eht tammsaarelikuks 40 aastat, millise aja kestis tema kirjan-
duslik tegevus. Alates jutustusega „Kilgivere Kustas“, mis ilmus
„Postimehes“ Tammsaare esikteosena 1900. a., ja lõpetades „Põrgu-
põhja uue Vanapaganaga“ 1939 on teostanud Tammsaare ühte ja
seda sama oma loomingulist põhiideed, et elu on tähtsam kui
kunst, et kunst on elu pärast, aga mitte ümberpöörduvalt, et kunst
on elu piirjoonestus, on tihendatud elu, kuid lõpuks ikka see elu,
mida meie iga päev elame.

Selle oma isikupäraselt häälestatud ja oma isiksusega varjun-
datud loominguga omandas Tammsaare kindla koha kohe algusest
peale meie kirjanduses. Temal ja tema loomingul on alati olnud
tugev erikaal eesti kirjanduses ja kirjandusel. Ainult sellega
on seletatav nähtus, et ta on põhjustanud tuliseid poolt ja vastu
seisukohavõtte ja esile kutsunud diametraalselt lahkuminevaid
suhtumisi ja hinnanguid. Ühed on suhtunud tema loomingusse
ülistavalt, teised mahategevvalt ja teravalt arvustavalt. Tammsaare
tähtsamad teosed on alati olnud sündmuseks eesti kirjandusel.
Kirglikke seisukohavõtte on kutsunud välja tema teosed mitte
üksi arvustajate, vaid ka lugejate seas. Kas see asjaolu ei ole kõi-
gepealt tunnistuseks, et Tammsaare loomingus peitub midagi,
mille pärast on olnud tarvis piike murda. Selle tabavamaks näiteks
on Tammsaare üliõpilasnoveellide triloogia — „Pikad sam-
mud“ 1908, „Noored hinged“ 1909 ja „Üle piiri“ 1910.
See oli päris torm, mis need novellid sünnitasid meie seltskonnas
ja kirjandusel. Arvustus läks päris marru, olles ühelt poolt äär-
miselt ülistav ja teiselt poolt mahategev ja eitav, eriti esimese
novelli „Pikad sammud“ suhtes. Kõige paremini iseloomustab seda
elevust asjaolu, et selle teose kohta ilmus 1909. a. ajakirjas „Eesti
Kirjandus“ ühes ainukeses numbris (nr. 2) tervelt kolm arvustust
(mis on küll ainulaadne sündmus meie kirjandusel) ja pealegi
sääraste selle aja autoriteetide poolt nagu E. Enno, J. Aavik ja
J. Jõgever, kelle arvustused olid kõik äärmiselt eitavad ja maha-
tegevad. Teised arvustajad aga, ja nende seas samuti säärased
selle ja ka hilisema aja autoriteetid nagu A. Jürgenstein ja
G. Suits, peavad Tammsaare „Pikki samme“ sihitulbaks, millest
eesti kirjanduses algab uus ajajärk.

Need viimased arvustajad ei eksinud. Tammsaarest kujunes
eesti kirjanduse suurem kuju. Muidugi ei jää eespool mainitud
üliõpilasnoveellide triloogia Tammsaare loomingu kõrgsaavutu-
seks. Kirjanik areneb edasi ja tema talent omandab täie küpsuse
alles 50-ndais eluaastais. Tema loomingu kõrgsaavutuse moodusta-
vad novellikogu „Poiss ja liblik“ (1915), draama „Juudit“ (1921),
romaan „Kõrboja peremees“ (1922), viieköiteline suurromaan
„Tõde ja õigus“ (1926—1933), romaan „Põrgupõhja uus Vana-
pagan“ (1939).

Ei ole siin võimalik pikemalt peatuda nende teoste juures. Nad kõik on eesti kirjanduse pärliteks ja säärastena vajavad põhjalikku käsitlemist. Kogus „Poiss ja liblik“ käsitleb kirjanik kaunimaid elu unelmaid, elu ilusamaid unistusi ja valusamaid pettumusi, eriti niminovellis ja novellis „Tähtis päev“. Draamas „J u d i t“ kisub Tammsaare naise hinge ja ürginstinkti olemuselt viimased hilbud maha ja näitab teda kogu ta sisemises alastuses. Romaanis „Kõrboja peremees“ näitab Tammsaare, et mitte üksi meie ise ei juhi oma elu, vaid ka suur salapärasena näiv jõududekompleks, mida nimetame saatuseks, millest meie nagu ei tea, kas ta asub väljaspool meid või meis enestes. Selles romaanis on inimese põhiliseks eneseteostuslikuks teguriks unistus. „Kui inimene enam unistusvõimeline ei ole, siis ei ole elul enam mõtet“, ütles Tammsaare. Kuid — kes unistab, see kannatab, ja ümberpöörduvalt. See on „Kõrboja peremehe“ peamõte.

Edasi „Tõde ja õigus“, see Tammsaare ja kogu eesti kirjanduse suurmonument, see eesti uusaegse elu eepos. Kui „Kõrboja peremeest“ võiks võrrelda väikse majakesega mäe nõlvakul järve ääres, siis „Tõde ja õigus“ võiksime võrrelda suure asundusega keset maad, kus on palju maju ja hooneid, kus elab palju inimesi, kes otsivad oma tõde ja õigust, kes elavad oma elu, unistavad oma unistusi, mälestavad oma mälestusi ja kannatavad oma kannatusi. See romaan haarab inimelu aateid ja aineid, unistusi ja pettumusi, kordasaatmisi ja tegematajätmisi, soodustusi ja takistusi, sünnihommiku päikesesära ja surmaöö õudust, elu kuristikku sügavusi ja mäetippude kõrgusi. „Tõde ja õigus“ haarab neid asju, sest see on eluraamat. Peale tõde ja õiguse idee, mis läbib kogu romaani, nagu see läbib iga elava inimese elugi, esinevad igas „Tõde ja õiguse“ jaos oma eriiideed, mis samuti iga inimese elus oma rolli mängivad — suurt osa sellest elust täitva ulatusega. Sellise ideena esineb esimeses jaos maa, janu maa järele; teises jaos haridus, janu hariduse järele; kolmandas jaos vabadus, janu vabaduse järele; neljandas jaos armastus, janu armastuse järele; viiendas jaos kodu, väsinud hinge janu kodu järele. Kõik need ideed ja väärtused kujundavad inimelu suletud ringi, kus inimesed elavad. Need ideed koos haaravad peaaegu terveni inimese kogu vaimse elusisu, elumõtte ja eluväärtuse.

Ja viimaks Tammsaare viimne romaan, tema luigelaul ja testament eesti rahvale „Põrgupõhja uus Vanapagan“. Arvan, et see romaan oli kirjaniku loomingu kõige kõrgem aste nii oma kunstiliselt väärtuselt kui sisuliselt ja sisemiselt pingelt. See romaan moodustab Tammsaare kunstikavatsuste ja elukäsitluse kokkuvõtte ja sünteesi. „Põrgupõhja uus Vanapagan“ on Tammsaare apoteoos, mida luues kirjanik lendas kõige kõrgemat vaimset lendu kõige kõrgemate pilvedeni, nii kõrgele kui tiivad veel kand-

sid. See oli suure kirjandusliku võidu lend, ent ühtlasi ka kirjaniku enese dramaatilise lõpu lend. Lendaja võimsad tiivad murdusid järsku ja ta langes kui nool ülalt alla. Kuid see, mis ta lõi oma kõrges lennus, oma lennu tuules ja tules, jääb igavesti pilvedesse särama. Sellesse teosesse on kinnitatud Tammsaare eneseigi saatuse säravad tähed.

Jaan Roos

LASTEKEELE SEMASIOLOOGIAST

Lastekeele kohta käiv kirjandus ei ole väike. On olemas põhjalikke uurimusi sellest, kuidas lastekeel areneb häälikuliselt ja kuidas toimub sõnavara rikastumine ning keele grammatilise süsteemi kujunemine. Vähem on käsiteldud seda, kuidas sünnib sõna tähenduse areng ja eriti just sõna tähenduse muutus. Lastekeele sõnavara semasioloogiast on suuremal või vähemal määral siiski puudutanud vastavas uuemas kirjanduses näit. J. Piaget, *Le langage et la pensée chez l'enfant* (1923), eriti lk. 79 jj-d; M. Cohen, *Sur les langues successifs de l'enfant* (*Mélanges linguistiques offerts à M. J. Vendryes*, lk. 123 jj-d, 1923); J. Van Ginneken, *De oorzaken der taalveranderingen* (1930), kus lk. 39 on rikkalikult mainitud vanemat kirjandust; O. Jespersen, *Language. Its Nature, Development and Origin* (1934), lk. 118 jj.; A. Grégoire, *Apprentissage du langage. Les deux premières années* (*Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège LXXIII*, 1937), lk. 152 jj-d; C. und W. Stern, *Monographien über die seelische Entwicklung des Kindes. I. Die Kindersprache. Eine psychologische und sprachtheoretische Untersuchung. Vierte neubearbeitete Auflage* (1928), eriti lk. 185—190. Viimane teos on lastekeele sõnade tähenduslikule arengule pööranud õigegi suurt tähelepanu. Eesti lastekeele semasioloogiast on kirjutanud A. Saareste uurimuses „Hilinenud lastekeelest Eestis“ (*Eesti Keele Arhiivi Toimetised* 5^a, 1936), lk. 19 jj.

Nimetatud uurijad ning muudki autorid konstateerivad, et lastekeeles võib toimuda suurigi sõnade tähenduslikke muutusi, mida Grégoire kutsub keeleliseks konfusiooniks. Lapse keeleuusususes võib sõna tähendus palju hõlpsamini muutuda kui täiskasvanuil. Muutumisteks võib anda tõuget kas üksik juhuse või juhusete sari. Sageli

on ainult siis võimalik aru saada muutuse käigust, kui on teada tähendusarengu kõik üksikud etapid (Jespersen). Sternid arvavad, et lapse elamus ei ole küllalt arenenud, vaid ta on segane ja kompleksne. Lapse keelevaist võib teatud sõnaga käsitada kord kogumikku, kord taas vaid üksikut osa tervikust. Lapsel võivad assotsiatsioonid lubada sama sõnaga tähistada eri esemeid või olevusi, mida täiskasvanu ei sõandaks kuidagi ühendada (op. c. 187 jj-d).

Allakirjutanul on olnud võimalust jälgida 17. IX 1931 sündinud eesti tütarlapse M-i keelt 1933. aasta aprillist augustini, s. o. ajal, kus tütarlaps oli vana 19 kuust 23 kuuni. See on ajajärk, kus laps siirdub ühesõnalisest lausest mitmesõnalisele lausele ja kus hakkab arenema arusaamine grammatilistest aegadest ning eesti keele adverbide funktsioonist. Selle M-nimelise tütarlapse keel oli eriti ses suhtes tähelepanav, et sõnavara tähenduslik areng tegi läbi mitmeid staadiume, enne kui sõnale fikseerus kindel mõte. Sõnade tähenduslikud muutused ei olnud siiski täiesti meelevaldsed, vaid võis näha teatud seaduspärasusi, millele toetudes sündis semasioloogiline keele kujunemine. Enne arengute lähemat liigitust toodagu kogu olemasolev ainestik.

ata tähendas umbes 12 kuust peale 'lõõma, lõök', kuid 30. IV ka 'hobusega sõitma'. Siin on tähenduse muutmise põhjuseks olnud asjaolu, et siis, kui M. sai esimene kord hobusega sõita, oli rakmes väga laisk hobune, keda pidi tihti piitsaga virgutama. Lapse teadvuses sai hobuse ajamine kogu sõidutoimingu käsituse.

au^w 'auto' võis aga 6. V olla ka 'raudteerong', 7. VI kujul *äu* samas uues tähenduses. Kui M. nägi 29. V lennukit, oli see samuti *au^w*, *äu^{hw}*. Seega oli lapsel sõna sisuks igasugune mehhaaniline sõiduk.

illa algne tähendus oli 'kisell', kust on pärit ka sõna häälikuline külg. 25. IV peale on see sõna registreeritud igasuguse keedetud magustoidu tähistisena. Niihästi häälikuliselt kui ka tähenduslikult püsis see sõna M-i keeles umbes 7. eluaastani.

Huvitav on sõna 'sulg' tähendusliku vaste arenemine. *kalla* - *kała* oli 'kana' (25. IV), kuid kui 30. IV leiti õuest kanasulg ja anti M-le, nimetas ta seda *kała*. Samasuguse arengu tegi läbi *kuk* 'kukk', mis samal päeval oli ka 'sulg'.

kolla 'kell, käekell, käevõru, iga asi, mille M. pani enesele käerandme ümber' (17. V). Tähendussarja alguse on andnud ema käekell.

kap̄ oli M-i keeles algselt 'kapp', kuid siit arenes edasi tähendus 'kapi laegas' ja ka 'kapi võti' (17. V). Hiljem tähistas laps selle sõnaga ka igasugust laegast või kastikest üldse (7. VI).

kape ja *ape* olid 25. IV niihästi 'nägu' kui ka 'habe'. 27. IV oli *kapi* 'nägu', 8. V *kapj* 'habe, nägu', 17. V *kapjł* 'habe, habemeajamine, nägu'. Viimast sõna on häälikuliselt mõjustanud samakõlaline 'nööri' tähistav sõna, mis järgneb kohe allpool. Käesoleva sõna algne tähendus on olnud 'habe' ja 'habemeajamine'. Laps armastas aina pealt vaadata, kui habet aeti, ning õppis sealjuures sõna tarvitamise. Hiljem on tähendus laienenud kogu näo kohta.

Lõuna-eestiline sõna *kabel* oli M-i keeles *kapjł* (30. IV) tähendusega 'nöör, pael'. Siit arenes edasi tähendus 'rihm' ja pärastpoole ka 'vits, kõrs' (4. V).

kaša oli algselt hurjutussõna < *kas sa* (13. V). *kašša* oli pärastpoole ka imestus- ja käskhüüe (4. VI). Selle hüüuga ajas M. enese juurest eemale kassi ja kanu ning muudki enese poolt eemale jooksvat, nagu palli. Varsti sai 'pall' nimeks *kašša kašša* (21. V). 7. VI vahtis M. raamatust pilte. Kui palli pilt tuli esile, hõikas M.: *kašša kašša*.

katus oli algselt muidugi sõna *kadus* jälitamine, kuid 10. VII on sellel sõnal olnud ka tähendused 'ei ole enam, ei ole näha, läks ära'.

katv katv oli 'kõditama', kuid ka 'sügelema' ja 'süütma' (4. V), *katva katva* 'kõditama, süütma' (6. VI).

Lapse kasvades jäid rõivad üha kitsamaks ja sellepärast tarvitati lapse rõivastamise juures sageli sõna *kitsas*, mida laps õppis kordama. 3. VI võttis M-i käest kõvasti kinni üks teine laps. Pigistus oli vist natuke valus, sest M. hakkas karjuma: *k^hit^ses k^hit^ses*.

koth' - kułh' 'kott' oli 4. VI ka 'portfel'.

Kukil ja *kukile* olid M-i keeles kaua aega *kuła*. Kui kord pandi M. kõrge lauavirna otsa istuma, ütles ta *kuła*, s. o., et ta on nüüd kukil (19. V).

Tuvikesi kutsuti sööma *kulu*, *kulu* ja neid nimetati M-le ka sama sõnaga. Selle tõttu kutsus lapski tuvisid *kuł* ja *kulu*. See sõna võis aga tähistada ka lindu üldse (20. V ja 7. VI), sest tuvi oli kõige harilikum ning markantsem lind, millega laps oli otseselt tuttav.

kułs oli saanud alguse sõnast *kurk*, mida ta tähendaski. Hiljem oli see sõna ka 'redise' nimeks (10. V).

kapp tähendas alguses 'mängukaru käppa' (< *käpp*), kuid hiljem mõisteti selle sõnaga ka 'kätt': *kapp* (30.IV), *käpa muš* 'käsi on must' (10.VII).

lal, *lal* tähendas 'jalga' ja 'käima' (25.IV), kuid ka 'jalatsit' ja 'jalgade kängitsemist'. 4.VI oli *lall* 'king'. Umbes samal ajal oli sõnal ka tähendus 'jalga, jalas' (7.VI). Tollal hakkas M. juba mingisugust vahet tegema substantiivi ja verbi vahel. *läl* oli enamasti 'jalg' ja *läläs* 'jalutama, käima, jalutab, käib, jalutas, käis' (7.VI), kuigi *läl* võis olla ka verbina. 7.VI kiskus M. saapapaelu lahti ja kui talt küsiti, mis ta teeb, oli vastus: *lal*.

lallallä ehk *lallalla* olid M-i keeles 'laulma'. 5.V nägi ta vasikat. Kui vasikas hakkas mõõgima, hõikas M.: *wiissi lallalla*, s.o. vasikas laulab.

mamma - *mommv* sõnaga tähistas M. kaua aega 'vett, piima, kohvi' või juhuslikult mõnda muudki joodavat vedelikku peale sidrunimahla mis oli *vps* ja tee, mis oli *tiē* ehk *thē*. Kord vaatas M. oma vanaema — *mamma* — ja vanaisa — *papa* — pilte. Varsti pärast seda tahtis ta juua ja küsis: *maṁma paṁpa*. Siin on huvitav näha, kuidas samakõlaline *mamma*, millel olid eri tähendused, viis joogi assotsiatsioonid ka sõnale *paṁpa*.

muljan-sõna arenemiskäik on huvitav. Kui M. I määris enese toiduga kokku, öeldi talle sageli: *sa oled nüüd must nagu murjan*. Lapse keelevaistus hakkas see sõna käsitama kõike, mis oli kas imelik või arusaadamatu. Kui ta nägi esimene kord Tallinnas trammi, oli see *muljan* (V). Purjelaev oli *muljan puljek* (V).

25 IV oli sõna *nān* tähenduses 'vann' ja 'vannis pesemine'. 1.V oli *nān* 'vann, jõgi, porilomp' ja 10 VII ka 'meri'. Sõna lähtekohaks on olnud *vann*.

pil - *pil* jne. oli M-i keeles üldiselt 'suupill'. Sama sõnaga tähistas M. ka plekkkarpi, millele tagus võtmega (2.V) 4.VI on pandud *pil* kirja tähenduses 'muusika'.

pilla - *palla* oli algselt sõna *pihik* järeleaimamine. Et aga pihik ja sukahoidja olid ühenduses, nimetas M. sama sõnaga sukahoidjaidki siis, kui see ei olnud pihikule kinnitatud. Nõnda näit. on 28 IV *palla* - *palla* ja 21.V *b'illa* olnud just sukahoidja.

püssä - *püssv* olid 'püksid', kuid 25.IV juba ka 'meesterahvas'. Mõlemas tähenduses on sõna kirja pandud pärastpoolegi: *piššä* 'mees, püksid' (11.V), *püsä* (14.V), *büssä* (20.VI). 12.VI nägi M.,

kuidas rätsepad õmblesid ning ütles: *püssä ammäl*, s. o mehed õmblevad. Kord nägi M. taas paksu määrduvad välimusega meest ja osutas sellele: *paš püssa muš* 'paks mees (on) must' (20. VI).

tššņ, mis 25 IV tähendas 'kass, karusnahk, kasukas, vanaema', *tššņ tulē* 'vanaema tuleb' (27. IV) ja pärastpoole kujul *tššņ* ka 'tekk, narmas' (8. V), *tššņ pā* 'tekk on hea' (17. VI) on teinud läbi eriti palju tähendusmuutusi. Selle sõna algtäheendus oli 'kass', järele aimates etteöeldud sõnu *tiisu* ja *kiisu*. Varsti hakkas M. selle sõnaga tähistama ka karusnahast kraesid ja üldse igasugust karusnahka. Et vanaemal oli seljas karusnahast kasukas, sai niihästi kasukas kui ka vanaema ise nimetuseks *tššņ*. Teiselt poolt on selle sõnaga nimetatud muidki pehmeid esemeid, mis kuidagi tuletavad meelde karusnahka, nagu voodivaip ja narmad.

tita - titv oli üks esimesi M-i sõnu. 27. IV mõtles ta sellega 'last' ja 'nukku', hiljem oli *tita* M. ise. (7. V).

Huvitav on järgmine sõnapere: *āva* 'pliiats, kirjutusvahend üldse, tindipott' (4. V), *ā* 'kirjutama' (14. V), *āw* 'kirjutama, pliiats' (4. VI), *āw - āh* 'pliiats' (6. VI), *āva* 'pliiats' (7. VI), *āw* 'kirjutama' (7. VI), *āw āw* 'pliiats, sulg' (10. VII) 20. VI peale on pliiatsi tähistisena registreeritud ka *uššats*. Kõikide nende sõnade lähtekohaks on olnud *pliiats*.

āpā - āpē oli M-i keeles üldiselt 'valu, häda'. Kord pani ta käe palava lambi vastu ja hüüdis *āpā*. Siit peale oli 'palav' muudelgi juhtudel *āpā* (27. IV). Peale selle on juba varemalt *āpa - āpā* olnud ka 'must, kõik, mis on ebameeldiv' (25. IV).

ā - āh ehk *ā - e'h* oli üks esimesi sõnu, mida M. ütles. Sõna tähenduseks oli 'magama'. Sama sõna samas tähenduses püsis lapsel kogu teise eluaasta jooksul. 7. VI oli kukk kõhuli maas. M. läks mööda ja ütles: *kaka āā - āh*, s. o. kukk magab. 20. kuu lõpus hakkas see sõna tähendama ka 'ära minema, ära olema, puuduma', selle tõttu, et M-le öeldi eriti just hobustest, kelle juurde ta tikkus: *āā - āh* (M-i enese keelt kõneledes), s. o. hobune läheb nüüd magama, tule ära, jäta hobune rahule. Siit lähtudes ütles M. igast esemest või olevusest, kui seda ei olnud näha, et asjaosaline *ā - āh*.

Omaette tuleb tuua meelitussõnad. Kui mõni isik või loom meeldis M-le eriliselt, hakkas ta selle nimega kutsuma enesele lähedasi ja armsaid inimesi. Mai lõpus nägi M. Tartu Ülikooli botaanikaaias konna, mis talle meeldis eriti väga. 28. V oli *īsa*

kuhha 'pai isa' meelitusnimenä ja 7. VI *isa koñ* samas tähenduses. Maal siga nähes sai ka (*t*)*šiga* ~ (*t*)*šika* meelitusõnaks (20. VI). M-i heaks sõbraks oli vanem daam, keda vanemad kutsusid *tädi Kuuseks*. M-i keeles oli selle tädi nimeks *tätʹ kūsə*. VI peale hakkas laps sõna *kūsə* tarvitama meelitusnimenä kõikide temale sümpaatsete isikute kohta, nagu *isa kūsə* 'pai isa', *əmmə kūsə* 'pai ema' jne. Sellest võib järeldada, et sisuliselt lapsele arusaamatu sõna oli saanud mingisuguse meelitusliku varjundi 'hea, pai'. — M-i keeles tähendas *pəh* või *pəh* 'paha' ning 'ekskrement, cacare'. Kord tuli külla keegi vanem tädi, kes tõi kaasa kinke ning hakkas lapselt kiitust välja meelitama, küsides: *kas tädi on nüüd hea?* Laps mõtles tükk aega ja vastas siis: *piš* (VIII). Niisugust ootamata vastust peab seletama sellega, et lapsele ei meeldinud meelitusväljapigistamine, ent tädile siiski teatud määral lahke olles leevendas ta oma otsust ning tarvitas mõeldud *pəh* asemel kergemat sõna *piš* 'uriin'. Kunagi pärastpoole ei tarvitanud M. seda sõna esitatud tähenduses.

Lõpuks tuleb tuua mõned adverbid, mida M. tarvitas mitmes tähenduses, nagu *əpš* ~ *vəpš* ~ *apəši*, mis tähendas niihästi 'sülle' kui ka 'sülest maha' (25. IV, 15. V).

8. VII laskis M. ennast aknast sisse ja välja tõsta. Niihästi siis, kui teda tõsteti sisse, kui ka siis, kui teda tõsteti välja, ütles ta *isa aka šiššə*, s. o. isa tõstab aknast sisse, isa tõstab aknast välja. Samal päeval oli aga esimene kord võimalik märgata, et M. hakkas vahet tegema lähedaste vastastoimingute vahel. Nimelt ütles ta *müts pähe* 'müts pähe' ja *müts pähe əla* 'müts peast ära'. Varemini tähendas *müts pähe* ka mütsi peast äravõtmist. Kuidas *kuša* on olnud 'kukil' ja 'kukile', sellest on ülalpool juba näited toodud.

Läbi lugedes toodud näited lastekeele sõnade tähenduste muutuste kohta, näeme, et on olemas peamiselt neli võimalust, mille järgi muutused on toimunud. Kõigepealt on rida sõnu sellest, kuidas tähendus on hakanud muutuma mõnel täiesti juhuslikul põhjusel. Põhjuseks on olnud niisugunegi assotsiatsioon, millele täiskasvanu keelevaist ei saaks toetuda. Teiseks näeme, et lastekeeles on tervik hakanud tähistama ka osa ja vastupidi osa on saanud terviku tähistiseks. Lõpuks võib lastekeeles sama sõna olla niihästi positiivses kui ka negatiivses tähenduses või sama sõnaga osutatakse vastandtegevusi.

Lastekeele sõnavara täiendused ei peaks olema huvitavad vaid lastekeele enese seisukohalt. On ilmne, et mõnigi tähendusmuutus on saanud alguse lastekeelest ja sealt levinud üldisesse keeleuususse, nagu lastekeelest on võinud lähtuda igasuguseid muidki muutusi. Tähendusmuutuste suhtes peab eriti silmas pidama seda sõnavara, millel lapsel on otsest kokkupuudet. Teatavasti on sõnadel *tädi* ja *onu* kaks tähendust: 'ema (ja ka isa) õde ja vend' ning ka 'üldse võõras naisterahvas või meesterahvas'. Viimased tähendused on ilmselt saanud alguse lastekeelest. Sõna *tita* on 'laps' ja 'nukk', või murdeti ka 'lapse penis'. Kogu sõnapere lähtekohaks on vene sõna *дитя* 'laps'. Edasiarendused on toimunud eesti keeles ja usutavasti just laste keeleuususel. Vastav spetsiaaluurimine võiks tuua kindlasti mitmesugust lisa.

Paul Ariste

EESTI MÕISTATUSTE-REPERTUAARIST

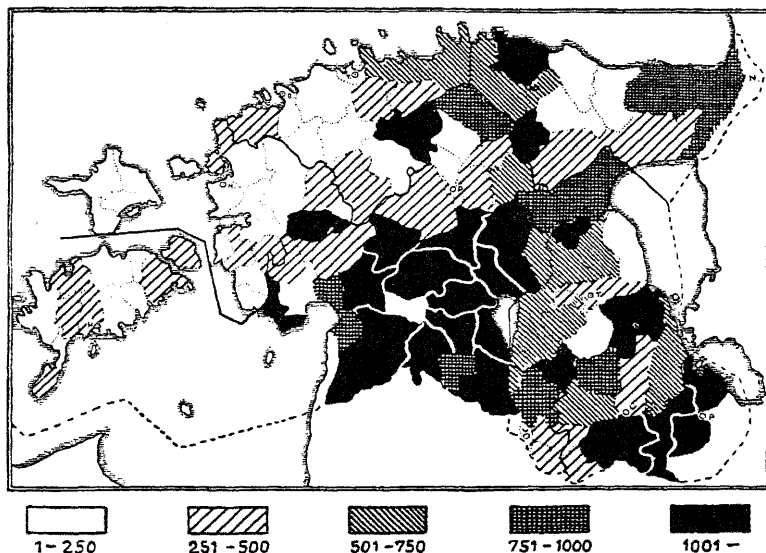
Eesti mõistatustekogu ENSV Riikliku Kirjandusmuuseumi folkloristlikus osakonnas sisaldab ligikaudu 1 800 mõistatustüüpi, millede teisendid ühtekokku moodustavad 95 000-sedelilise kogumiku. Siia juurde on arvatud ka keerdküsimused, mõistatusjuttudest pärinevad küsimused ja lunastusmõistatused, sõnamängudel ja tähemängudel põhjenevad mõistatused ning kirjanduslikud mõistatused, mis on elavnenud ka suulises traditsioonis.

Mõistatuste kogumine, nagu rahvaluulekogumine üldse, pole teostunud üle kogu maa võrdse ühtlusega. Kaardilt 1 nähtub, et Eesti lõunapoolsest osast on mõistatusi kogutud tihedamalt, kuid selle ala piir ei lange ühte Lõuna-Eesti keelepiiriga, siin näib osalt piiriks olevat endine administratiivne kubermangupiir, mis ilmestub ka kogu rahvaluulekogumise tiheduses. Kõige enam mõistatusi Tartumaalt, siis Viljandi- ja Pärnumaalt. Üksikute kogude järgi on esikohal Hurda kogu, siis Eiseni, ERA (= Eesti Rahvaluule Arhiiv) ja SKS (= Suomalainen Kirjallisuuden Seura) kogu, teistes leidub juba märksa vähem.

Trükisõnas esmakordselt toob mõistatuse G ö s e k e n keelenäitena koos vanasõnadega oma grammatikas „*Manuductio ad Linguam Oesthonicam*“ (1660): „Lip lippe pehl /lap lappi pehl/ ilma nõhla pistmatta“ (lk. 262). Veel on avaldanud mõistatusi Thor Helle, H u p e l, R o s e n p l ä n t e r Beiträge'des, W i l l m a n n raamatus „Juttud ja Moistatussed“ (1782), L ö n n r o t, W i e d e -

mann, Eisen, C. Mõtteleja, neid on ilmunud paljudes kalendrites, ajakirjades, koolilugemikes ja mujal.

Kirjanduslikest allikatest näib suurimat mõju olevat avaldanud Willmann'i raamat „Juttud ja Moistatused“, mis on ilmunud 4 trükis. Willmann'i raamatus esinevate mõistatuste redaktsioone on arvestanud hilisemadki mõistatuste avaldajad, nagu Lönnerot ja Eisen. Willmann'i mõistatused on teatavasti kõik kopeeritud Thor Helle grammatikast „Kurtzgefaste Anweisung zur Ehst-

Kaart 1. Mõistatuste kogumise tihedus kihelkonniti.

nischen Sprache“ (1732). Kust aga pärinevad Thor Helle omad? Thor Helle ise lausub nende päritolu kohta: „Das *Vocabularium*, wie auch die *Proverbia* und *Aenigmata* sind durch unermüdeten Fleiss eines christlichen Freundes *colligiret* und von ietzterwehnten *Autore revidiret* worden“ (lk. 33). V. Reiman arvab, et see „kristlik sõber“ võis ehk kooliõpetaja H e s¹ olla, kuid see ei ole muidugi kindel.

Mõistatuste lühike ja mitmesuguste säilitavate meetrikanähtude (alliteratsioon, värsimõõt, rütm, riim) tõttu tardunud sõnastus on alal hoidnud endisaegset elu-olu kirjeldavaid sugemeid ja haruldasi keelendeid, mis võiksid olla huvitavaks lisamaterjaliks mõnele

¹ V. Reiman, Kivid ja killud, I, lk. 16. Tartu 1907.

teisele distsipliinile, näit. keeleteadusele ja etnograafiale. Nii näit. u k s e ehitust kujutab mõistatus „Kõrgem kui hobune, hiire asemel magab“. Praegust hingedega ust on raske neil andmeil sellest mõistatada, aga kui kujutella nn. saagaraga ust, mille saagaratelg toetub kivisse või puupakku õõnistatud augukesse, siis on see mõistatuses esitatud omadus õige tabav.

Või hoonenurga palkide liitmisviisi iseloomustavad mõistatused: 1. „Karu käpad vaheliti.“ 2. „Neli toas, kaheksa õues“ (s. o. nurka) 3. „Sõda õues, sõrmed risti.“

Või lae ehitust kirjeldavad mõistatused: Kõik soe om piuta, üts susi om risti (lajuti)“ < Setu.

Võrreldes Lutsi maarahva mõistatusi vastavate Eesti-alaliste mõistatustega ilmneb, et Lutsi repertuaaril on suurimal määral ühist Setu repertuaariga. Esineb mitu säärast mõistatust, mis meie rahvaluulekogudes on üles tähendatud ainult Setu alalt. Näit. „Pütt seest vitstud“, „Härg möö pikä pedäjä otsan. — Kell kerigu tornihn“ jt. Huvitavaks asjaoluks on a k n a esinemine mõistatustes, mis on ühine Setule ja Lutsile. Lutsist: „Puidze' peendra', ravadze' tüki'? Akna“². Setust: „Ravvanõ nurm, puitsõ' pindre“ (ERA II 151, 123 (94) jm.). On ju teada, et alles XVIII ja XIX saj. vahetusel oli Lõuna-Eestis taluehitistel aknaid õige vähesel määral³. Lutsilaste lahkumine emamaalt aga arvatakse toimunud olevat XVIII saj. algul. Siin võiks arvata mõistatuste lähtekohaks kirikuja härrasmajade aknaid. Adjektiiv „ravane“ on iseloomustava tunnusena mõeldav just väljastpoolt vaatajale, kuna siis klaasi läbi paistvus ei ole nii oluline, läikiv pind jätab metalli mulje.

Kultuurtaimedest äratub tähelepanu k u r k i tähendava mõistatuse esinemine Lutsis ja Setus. Lutsis: „Olõ i ussi ei paju, a tare täüs rahvast? — Ugurits.“⁴ Setus: „Õi olõ ust õi akõnd, a maja rahvast täüs“ (ERA II 267, 240 (25)). „Haläs kerik rahvast täüs, ei ole lävve, ei paija“ (H II 3, 445 (3)). Säärane mõlemapoolne esindus ahvatleb küll sedastama kurgiviljelust Kagu-Eestis juba XVIII saj. algul.

Kraasna maarahva mõistatustest olgu esitatud „Nuis (ka Noor'k) nulgah, kaadza' kaalah? — Kivot, obraz.“⁵ Sama mõistatus esineb ka Setu repertuaaris. Kuna kraasnalased juba XVI saj. lahkusid endisest kodust, arvatavasti Setumaalt, siis annab esitatud mõistatus lisatõendi kreeka-katoliku usu leviku kohta Setus aegadel enne kraasnalaste lahkumist.

² O. Kallas, Lutsi maarahvas, lk. 131. Helsinki 1894.

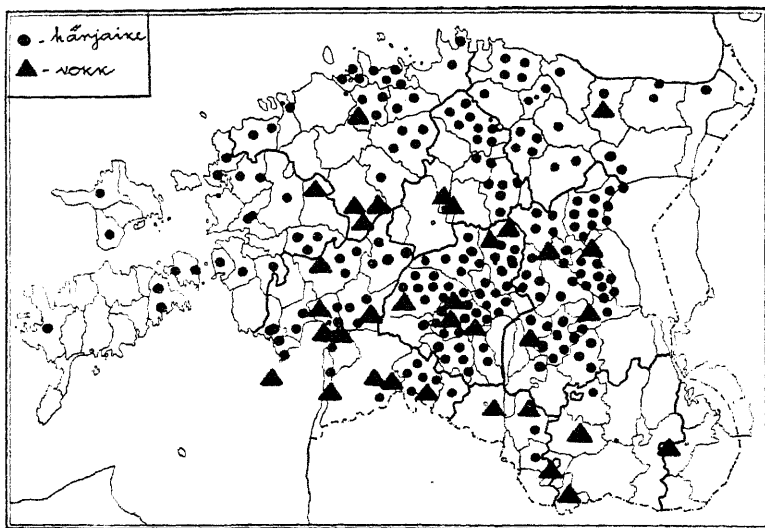
³ G. Ränk, Saaremaa taluehitised. I. Tartu lk. 65.

⁴ O. Kallas, Lutsi maarahvas, lk. 130. Helsinki 1894.

⁵ O. Kallas, Kraasna maarahvas, lk. 125. Helsinki 1903.

Lina lõugutamist tähendav mõistatus „Hatt hauk, hamba' pudevaze“⁶ on Setus „Hatt hauk, hamba tsilgusõ“, millest jääb mulje, et juba XVI saj. linatöötlus oli Setus tuttav.

Mõistatuste lahendustes toimuvad sageli muutused, mõistatus siirdub ühest tähendusest teise, tekib paralleelselt mitu kõrvalahendust. Selle nähu üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et mõistatuses esitatud omadused pole iseloomulikud ainult ühele mõistele või esemele, vaid sobivad mitmele teiselegi, mis välimuselt või ole-

Kaart 2. Mõistatuse „Puust puigitimid, luust luigitimid, nahksed nibinabinad“ lahenduste levik.

muselt kuidagi suguluses: näit. hernes ja uba, vokk ja veski, vikerkaar ja pajasang. Teiseks põhjuseks aga on lahenduseks oleva eseme tarvitusest ärajäämine ning seetõttu ka mõiste enese aeglane ununemine — mõistatus võib meeles püsida, kuid tähendus muutub teiseks. Selle nähu selgituseks on juuresolev kaart 2, mis kujutab härjajäike-mõistatust „Puust puigitimid, luust luigitimid, nahksed nibinabinad.“ Kuna veohärgi tarvitatakse veel ainult väheselt Lääne-Eestis ja saartel, siis hakkab härjajäike-mõistatuski juba degenereruma. Kolmnurgad tähistavad mõistatuse siirdumist teise tähendusse, enamasti on selleks v o k k. Pandagu tähele lõunapiiri: K. Vilkuna andmeil on Võrumaal veohärgi juba

⁶ Samas, lk. 124.

1600-ndail aastail tarvitatud väga vähe, enamasti ikka hobuseid; Lätis ei kasutatud üldse härgi veoks, vast ainult Eesti piiri lähedal⁷.

Etnograafilise ülevaate härjaikete kohta Eestis on esitanud oma uurimustes K. Vilku⁸ ja G. Ränk.⁹ Kui võrrelda vastava ainestikuga mõistatuste-repertuaari, siis selgub, et Kirde-Eestis mõistatused ulatuvad kaugemale kui aineiline tõendusmaterjal. Vilku andmeil on Kirde-Eestis olnud veohärgade piiriks Jõhvi ja Iisaku, Vaivara kohta puuduvad kirjanduslikud teated, aga mõistatusi leidub ka sellelt alalt. Nii-siis mõiste vähemalt on siin tuttav. Kagus nimetab Vilku rajakihelkondadeks Räpina ja Rõuge; mõistatusigi siin enam ei esine.

G. Ränk oma kirjutises peab paarishärjaiket vanemaks ja üksikhärjaiket sekundaarseks. Sama tõendab ka mõistatuste-repertuaar. Ei leidu üldse mõistatuse-tüüpi üksikhärjaikke kohta, kuna aga paarishärjaikke kohta on 6 tüüpi. (On küll veel üks tüüp, millest ei ilmne, kas mõeldakse üht või kaht härga: „Puust puigutimid, luust luigitimid, nahksed nibi-nabinad“.)

Veel olgu esitatud kaart 3 mõistatusest punase ilustusega musta kuue kohta. Etnograafilistel andmetel kandsid mehed ja ka naised Lõuna-Viljandimaal veel lähemas minevikus, eriti külas-käikudel ja pidulikel puhkudel, pikka musta kuube punase nõõr-ilustustega, nn. „mulgi särki“¹⁰. Selle kohta on mõistatus, „Must utt (lammas, oinas), punased huuled“ mitmes versioonis; tunnuslikuks on neis kõigis adjektiivid *m u s t j a p u n a n e*. Nagu kaardil 3 näha, on esindus Viljandi kihelkonnas, Paistus ja Tarvastus õige tihe, see ongi „mulgi särki“ esindusala. Varem on punase kaaruspaelaga või kaleviäärega ilustatud must (või lambapruun) pikk-kuub paiguti mujalgi tarvitusel olnud¹¹. Juuresolev kaart näitab selle esinemist mõistatuste põhjal. Kuigi mõnel puhul tuleb suhtuda mõistatuse-lahendusse ettevaatusega, siis ometi Karja kihelkonnast ülestähendatud mõistatus on otse seotud paiganimega, on öeldud järgmiselt: „Vana karilaste punase paelaga kuub (palitoo)“¹². „Palitoo“ tähendab siin arvatavasti pikk-kuube.

Mõistatuste lahenduste kogupildis on palju juhuslikku. Mõne lahenduse ümber on koondunud nagu eeskuju ja traditsiooni

⁷ K. Vilku, Varsinais-suomalaisten kansanomaisesta taloudesta, lk. 140 jj. Helsinki 1935.

⁸ Sama.

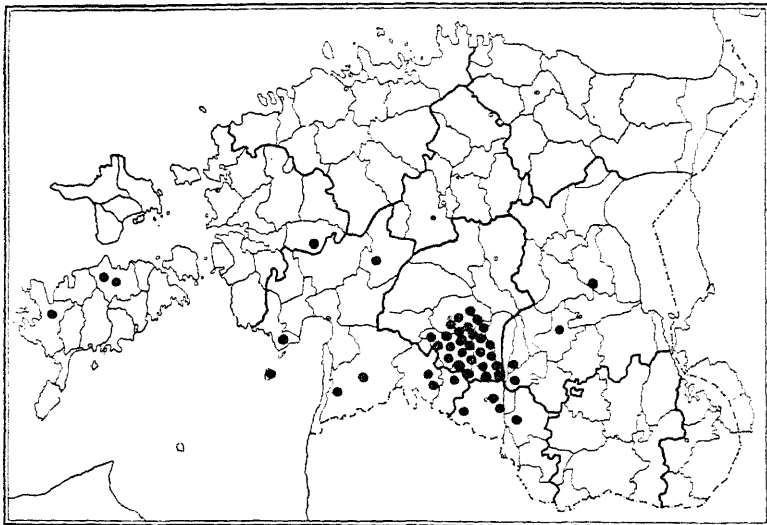
⁹ G. Ränk, Härjaike (Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat V, 1929), lk. 154 jj.

¹⁰ H. Kurrik, Eesti rahvarõivad, lk. 142, 144. Tartu 1938.

¹¹ I. Manninen, Eesti rahvariiete ajalugu (Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat III, 1927), lk. 167 jj.

¹² H I 3, 89 (6).

tõttu rohkesti mõistatus-tüüpe: näit. koera magamaheitmine on lahenduseks 6 tüübile, kuid koera haukumine, mis palju tunnuslikum, ei esine üldsegi. Mõistatuste sõnastuses on tekkinud üks-teise eeskujul terved sarjad: näit. „Lagi all, lagi peal, lae peal lauldakse“ (= viiul, kannel), „Lagi all, lagi peal, vesi viiustab vahel“ (= lähker), „Kumm all, kumm peal, kullatükk keskel“ (= või-

Kaart 3. Mõistatuse levik, mille lahenduseks on must kuub punase ilustusega.

karp). Sellesse sarja kuulub umbes 13 tüüpi, nende seas küll ka mõned pseudofolkloristlikud.

Vaadeldes lahendusi, millede ümber on koondunud kõige enam mõistatus-tüüpe, võib täheldada esemeid, millede tunnuslikus tegevuses avaldub liikumist: näit. veski (26 tüüpi), vokk (24 tüüpi), kaev (24 tüüpi), sõel (14 tüüpi), kell (13) ja jõgi (10 tüüpi). Või ehituses teatud keerukust: näit. äke (17 tüüpi), ader (16), püss (15), mesipuu (10), mis on innustanud inimest kujundama neid omadusi piltlikeks ja kaudseiks sõnastusteks. Ka koduloomad on küllaltki rohkesti esindatud: koer, kass, hobune, lehm, lammas kana, kukk. Tähelepanu äratav metsloomi tähendavate mõistatuste vähene esindus, eriti on haruldased hunt ja karu, mis unedeseletustes ja muudes pärimustes esinevad õigegi rikkalikult ja seega on rahva teadvuses olnud alaliselt ähvardava ohuna. Siin arvatavasti on seletuseks uskumus, mis keelab metsloomi nimetamast, kuna see võiks põhjustada nende tulekut.

Mõistatamise kohta üldiselt ilmneb ERA andmeist, et mõistatamine on toimunud pulmades, ristsetel, jüritudedel, jaanitulel, kõrtsis ja muil sääraseil koosviibimistel, õhtul videpikupidamisel, laupäeval ja eriti neljapäeva õhtutel, lühidalt, puhkudel, mil pere oli koos; ketrustöödel, karjas, teede sillutamisel ja muil ühistöödel, ka lastel ja kooliõpilastel nende omavahel olles. Nii on teada M. J. Eiseni eluloost, et ta 12-aastasena (1869) on koolilaste suust kirja pannud 200 mõistatust, mis ongi Eiseni kogumistöe esimene algus. Seda käsikirja säilitatakse Riikliku Kirjandusmuuseumi folkloristlikus osakonnas (SKS, Eisen 121—136).

G. Vilbaste andmeil¹³ on Ida-Harjumaal ja mujalgi Ida-Eestis hingede-päevast kuni mardipäevani, s. o. 1.—10. nov., peetud jäguõhtuid, mil tööd ei tehtud, vaid koguneti kuhugi peresse, kus aeti juttu, mängiti ja sagedasti mõistatati.

Mõistatamine on veel tänapäevalgi suhteliselt elav, seepärast on ka mõistatuste kogumine kergem kui mõnel teisel rahvaluuleliisel alal. Siin pole palju takistanud ka usuline liikumine Lääne-Eestis ja saartel, kuna mõistatamine usklikel otse keelatud ei ole, nagu näit. jutud ja laulud. Teatud seltskondliku ajaviitena on see sagedasti kogujaile olnud hõlpsaks kontaktloomise vahendiks. O. Kallas¹⁴ki oma raamatus „Lutsi maarahvas“ jutustab, kuidas ta lutsilastega vastastikku mõistatusi esitanud, ja kui tema pole lutsilaste mõistatusi mõistnud, siis olnud üldine heameel väga suur.

Mõistatusi peeti „vanapagana issameieks“ ja seepärast on mõnelt poolt teateid, et mõistatamine oli keelatud kiriku ajal, palvepäeval, kohati ka pühapäeva õhtuti ja pühade ajal. Mõnede teadete kohaselt ei tohtinud õhtuti üldse mõistatada või võis seda teha vaid väga mõõdukalt, muidu võis paharet end öösel näidata. Mõistatuste äramõistmisel teostus otsekui võistlus — kes ei osanud mõistatada, sellele öeldi Lõuna-Eestis: „Mine Rasinahe, võta kolgits hobõsõss, uhmerpakk öörinuiass (jalutuskepp). Mine Rasinahe, Rasina naine pand leibä ahjo, tütar mõsk luitseid“ (ERA II 23, 19 (5—5a) < Põlva.

Mõistatamine teatud aegadel ja tähtpäevadel omas rahva arvamist mööda ka maagilist mõju. Enne tõnisepäeva või 3 päeva enne jõulu on naispere mõistatanud, siis ei kaduvat lusikad ära.¹⁴ Enne jõulune mõistatamine tähendavat ka veel kirjused vasikaid ja tähnilisi tallekesi,¹⁵ või üldse palju tallekesi ja vasikaid. Kevadtalvel, kui laudas oli juba noori

¹³ Loodusevaatleja IX (1938), lk. 43.

¹⁴ E 29363 (9) < Viljandi j. m.

¹⁵ H II 60, 926 (55) < Setu j. m.

loomi, oli mõistatamine keelatud, see takistavat nende kasvu ja edennemist. Kahjuks on senini mõistatamise maagilise tähenduse kohta andmeid õige vähe.

Et mõistatuste, samuti kogu rahvaluuleline ainestik oleks kõigiti usaldatav ja teaduslikult täpne, selleks tuleks arvestada mitmeidki asjaolusid, mis muidu võiksid viia mõnevõrra eksiteele ja anda väära kujutelmata näit. leviku ulatusest, eriti aga äärjoontest. Alljärgnevalt olgu nimetatud neid arvestatavaid asjaolusid:

Kõigepealt, on kogujaid, eriti vanemal ajal, kes kogunud rahvaluulet mitmelt poolt, pole aga igakord täpselt märkinud materjali tõelist päritolu, nii võib mõne teisendi leiukoht otse üllatada. Või on saadetud sama materjal kaks korda, kummalgi korral eri kihelkonnast. Nii esinevad samad mõistatused näit. Pilstverest ja Tormast, Koselt ja Jõhvist; kuna aga koguja nimi on mõlemal juhul sama, siis on see hoiatavaks kriteeriumiks. — On küllaltki palju neid juhtumeid, mil kogujad on saatnud sama materjali nii Hurdale kui Eisenile, vahel ka veel Eesti Kirjanduse Seltsile, ja isegi mitmekordselt. Teadmatusest või vastutustunde puudusest on alati olnud ja on nüüdki kogujaid, kes kirjutavad maha trükitud allikatest. On isegi teada juhtum, mil koguja on o s t n u d teistelt rahvaluulelist materjali ja pannud siis oma nime alla. Kõigi nende võimaluste tõttu on ERA-s enamiku kogujate kohta kujunenud juba atestatsioonid. Väga suure ettevaatusega tuleb suhtuda kooliõpilaste vastustesse. Õpilased kirjutavad tihti maha üks teiselt, nii et vahel on tulnud kuni 10 vastust samast koolist lugeda üheks.

Küsiteldavate isikute päritolu mitte-tundmine ja mitte-arvestamine põhjustab tihti eksitusi. Sagedasti ongi kogujaid just võõraste, mujalt siserännanute juurde juhatatud, kuna nende repertuaar arvatavasti tundus ümbruskonnale huvitavam. Säärast nähtu esineb möödunud sajandi teisel poolel toimunud „mulkide ekspansiooni“ tõttu Lõuna-Pärnu- ja Lõuna-Viljandimaalt Tartu- ja Võrumaale. Ka 1919. a. maareform paiskas eri päritoluga asunikke läbisegi üle kogu maa. Hoiatada tuleks veel linnadest päritoleva materjali suhtes, sest enamasti on see ikka mujalt kuulnud. Aga kõige olulisem kriteerium on keel, muidugi ainult siis, kui tekst esineb ehtsalt murdelisena.

Nende tähelduste esitamisega on tahetud viidata mõistatuste tähtsusele muistsete kultuurisuhete selgitamisel, kultuurirajoonide määramisel ning täiendusmaterjalina teistele naaberriikidele.

Erna Normann

Nõukogude revolutsioon ja naised

Bolševistlik, nõukogude revolutsioon löikab naiste rõhumise ja võrdsusetuse juured läbi nii sügavalt, nagu neid pole julgenud läbi lõigata ükski partei ega ükski revolutsioon maailmas.

V. I. LENIN

VILDE „ANIJA MEESTE“ KOLM TRÜKKI¹

Vilde „Anija mehed“ on nüüd mineval aastal uues, kolmandas trükis ilmunud ja nimelt muutustega. Teine trükk ka oli suurte muutustega. Muutused on juba trükkide pealkirjaski, nõnda et iga trüki pealkiri on oma moodi: esimesel trükil 1903 „Kui Anija mehed Tallinnas käisivad“ (G. Pihlaka kirjastus, Tallinn), teisel trükil 1929 „Kui Anija mehed käisid Tallinnas“ (Kogutud Teosed XXII ja XXIII, Kirjastus O./Ü. „Loodus“, Tartu) ja kolmandal 1940 „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (Valitud Teosed II, RK Ilukirjandus ja Kunst, Tartu).

1903, nüüd neljakümne aasta eest, olid keele ja kirjaviisi nõudmised teised kui praegu. „Anija meeste“ esimest trükki lugedes on mõned asjad õige võerastavad, näituseks *heal*, *peasen* (mitte *häääl*, *pääsen*) ja iseäranis see pikk Nemad-korra lõpp: *käisivad*, *magasivad*, mitte nõnda kui meie praegu lühidalt ütleme: *käisid*, *magasid*. See iseäranis on üsna tüütav kohe lugedes, sest et seda sõnakuju sagedaste ette tuleb. Aga on ka mõnda, mis omasem tundub kui praegune viis. Mõtlen siin meie head ja ausat adverbilõppu *-ste*, mis siis veel kirjutati: *parajaste*, *kindlaste* jne., mitte *parajasti*. Kardan väga, et jälle 25 aasta pärast *sti*-lõpp niisama võerastav saab tunduma kui Nemad-korra pikk lõpp praegu meile. Teine asi, mis seal omane tundub, on *-õe*-kirjutamine: *rõem*, mitte *rõöm*.

Pärast „Anija meeste“ esimest ilmumist tuleb meie keeleuuen-dus. Vilde on selle vastu õige tagasihoidlik. Veel oma „Kogutud Teoste“ esimese ande eeskõnes mõistab uuenduse teravaste hukka. Aga juba paari aasta pärast, oma Teoste järgmistes annetes, hakkab moodsaid uuendusi ise sisse parandama ja teeb seda õige suurel määral ka „Anija meestes“, nõnda et on seda juba liiaks tuntud ja tehakse kolmandas trükis mõnda juba tagasi, iseäranis sõnade järjekorras.

Et siin tegemist on tähtsate küsimustega, mis ikka veel otsustamata ja praegu veel meie keeletarvituse kõikuvaks teevad, siis maksab küll mõnda neist ligemalt rääkimise alla võtta. Olgu kõige esimeseks kohe see, mis neist kõige tähtsam on:

SÕNADE JÄRJEKORD. See on meie kõige põlevam keeleküsimus praegu.

Vildel siin „Anija meeste“ esimeses trükis oma iseäraldusi ei ole. Nagu teised sel ajal, nõnda tema ka „ettepoole võtmist“ veel ei tee, predikaadi täiendused abilauses seisavad korralikult ikka

¹ Autori soovil tema keel ja kirjaviis muutmata.

predikaadi ees, ainult infinitiivid ja partitsiibid jäävad lõppu. Aga pärast, teises trükis, Vilde annab uuenduse nõudmisele järele ja teeb rohkestes predikaadi „ettepoole võtmisi“. Mitte igal pool, vaid umbes pooltes kordades, ja ei ole mitte ära näha, mis põhjuse järel tema käib, et ükskord võtab ettepoole, aga teine kord, umbes samasuguses lauses, jätab võtmata. Tundub nõnda, et tahab ikka võtta, moodi kaasa teha, aga kardab liialdamist, nagu teisedki uuendajad ka. Ja ega ole ka keegi mingisuguseid piirisid näidanudki, vaid on ainult üleüldise sõnaga juhatust antud, et „ettepoole võtta“. Vilde siis seda ka teeb.

Ja mineva-aastane kolmas trükk käib muidu üsna truuiste teise trüki järele, võtab muidu enamiste kõik teise trüki keelelikud uuendused omaks, aga järjekorra „ettepoole võtmisi“ siiski teeb rohkestes tagasi, niisuguseks kui esimeses trükis oli. Aga ka siin peame kurtma, et ei ole ära näha seda põhjust, mis järel ta oma tagasivõtmist teeb: ühe teeb tagasi, teise samasuguse jätab tege-mata.

Näituseks paneme ette ühe lause kõigist kolmest trükist.

Esimeses trükis on viies abilauses kõigis verbid lõpus: „*Kui sa nüüd selle saksa ette astud, kes sinu isa on, ja temale ütled, et sa ta poeg oled, ning temalt siis midagi palud — miks ei peaks saks oma lapse palvet täitma?*“ (lk. 26).

Teises trükis on neljas esimeses lauses verb ettepoole võetud, viiendas mitte: „*Kui sa nüüd astud selle saksa ette, kes on sinu isa, ja ütled temale, et sa oled ta poeg, ning temalt siis midagi palud — miks ei peaks saks oma lapse palvet täitma?*“ (lk. 33). Nõnda see lause. Aga sealsamas ligidal on teised samasugused laused paigale jäetud verbiga: „*Sinu praegune isa, kes su isa ei olegi*“. „*Sa oleksid rumal poiss, kui sa tema palvele ei läheks*“.

Kolmandas trükis on neljast ettepoole võetust üks tagasi tehtud: „*Kui sa nüüd astud selle saksa ette, kes on sinu isa, ja temale ütled, et sa oled ta poeg, ning temalt siis midagi palud — miks ei peaks saks oma lapse palvet täitma?*“ Kuda see tundub? Kas on lause paremaks saanud kui teises trükis? Minule tundub nõnda, et kui juba muuta, siis oleks kõige pealt pidanud teise ja neljanda verbi õigesse kohta tagasi panema. Kolmas võiks kas ees ehk taga olla, ilma et sellest ütlemisele suurt kasu ehk kahju oleks.

Aga mis vahe siin siis on?

Katsume seda ära näha. Hakkame natukene kaugemalt peale. Ütleme, et meil oleks niisugune lause: *Mina lähen homme linna*, ja meie tahaksime seda mõtet mitte kui uudist teadustada, vaid paneksime selle mõtte juba tuntud asjaks ja tahaksime seda kuul-jale kui tuntud asja meele tuletada, siis saame needsamad sõnad teises järjekorras: *Sa tead, et ma homme linna lähen*. Pealaustest

oleme saanud abilause. Ja üldine sõnade järjekorra seadus on nii, et pealause, uudiseks pandud täiendused tulevad pärast verbi, aga abilause, tuntuks pandud täiendused seisavad verbi ees. Nõnda on loomulik ja nõnda jo on nimesõna täiendustega ka: *Kallis meri, lõbus meri suur ja sügav, sinine.*

Ja nüüd edasi. Meie võime oma lauses verbi seisukohta muuta ja saame siis järgmised viis võimalust, rõhuline sõna ka ära märkitud:

et ma homme linna lähen
et ma homme lähen linna
et mina lähen homme linna
et ma lähen homme linna
et ma lähen homme linna

Siin on tähele panna, et kahes viimases lauses tuleb *et ma* üheks sõnaks rääkida ja see üheks sõnaks räägitud *etma* on siis kas rõhuline või rõhutu. Kolmandas lauses rõhu tõttu muidugi *ma* tõuseb *mina*-ks.

Kui nüüd nende näituse lausete peale tagasi vaatame, siis näeme, et verbi-eelne sõna ikka rõhuline on, ja et kui rõhulist sõna eel minemas ei ole, siis tõuseb verb ise rõhuliseks (viimane lause). Ainult niisugusel isekorral, kui mõni sõna iseäralikult rõhuline on, võib tema ja järeltuleva öeldissõna vahele ka rõhutuid sõnu vahele tulla: *et mina homme linna lähen.*

Aga üks võiks jo rõhuline sõna ka pärast verbi tulla? Võib küll, aga see annab siis pealause järjekorra ja ütlemine saab siis pealause uudistütleva mõnu. Loomulikult on nii, et öeldise sõnaga abilause on ütlemine öeldud ja mis pärast seda veel tuleb, tuleb lahtiselt tagant järele, ilma rõhuta. Meie teises lauses võiksime rõhutada kas verbi-eelmist sõna või järeltulevat sõna, kas *homme* või *linna*. Kui *homme* rõhutame, siis on korralik abilause ja *linna* tuleb rõhutult tagant järele. Aga kui *linna* rõhutame, siis *homme* jääb rõhutaks jalause saab pealause uudistütleva tähenduse. Meie saame siis oma näituselausest veel uusi võimalusi pealauseliku tähendusega:

et mina homme lähen linna
et mina linna lähen homme
et homme linna lähen mina

Meie näeme siis, et järjekorra seadused on õige keerulikud. Lubatud on muidugi kõik võimalused, sest miks siis peaksid mõned keeldud olema? Aga iga iseviis annab ütlemisele oma isevarvi. Sellest peab kõneleja teadlik olema. Ainult niipalju teada, et „ettepoole“ peab võtma, on vähe, peab teadma ka, millal võtta,

millal mitte, ja mis mõnu sel igakord on. Valgustame seda veel mõne õpetliku lausega „Anija meestest“.

Võtame esiteks kohe pealkirja *Kui Anija mehed käisid Tallinnas*. Kuda siin rõhutada? On kaks võimalust. Võib rõhutada esiteks tuntuks panevalt: *Anija mehed*, et käisid ka teised mehed, aga see pole tähtis, tähtis on, et Anija mehed. See mõte ei passi. Teiseks võib *Anija mehed* rõhutamata jätta ja rõhutada uudiseks panevalt sõna *Tallinnas*, et käisid küll mujal ka, aga siin teadustatakse, et käisid Tallinnas. See ka ei passi ja seega siis antud järjekord ülepea on sobimata. Aga on jo nõnda, et Tallinnas käimine pannakse tuntuks ja selle tuntud tõeasja järele tehakse ajamäärämist. Kui nii, siis peab *Tallinna* ka tuntuks panema, öeldissõna ette, nõnda kuda esimeses trükis on ja kuda kolmas trükk ka õigete tagasi teeb: *Kui Anija mehed Tallinnas käisid*.

Oli reedene päev, mil peremehed tegid oma otsuse (lk. 174). Esim. tr. ... *oma otsuse tegivad*. Siin uudis on reedene päev, otsuse tegemine oli juba enne teada. Sellepärast ei sünni mitte tähtsa näoga kuulutada: „*peremehed tegid oma otsuse*“, kui seda juba muidugi teame. Siin on ainult õige nõnda, kuda esimene trükk ütleb. Teise trüki parandus on otse viga. Aga just niisuguseid ümberseadmisi halvemaks on Vildel rohkeste. — Kolmandas trükis, nagu teises: *mil peremehed tegid oma otsuse*.

Muidugi läks opman parunile teatama, et peremehed rändavad linna (lk. 175). Es. tr. ... *et peremehed linna rändavad*. Linna-rändamine lugijale küll tuntud, aga parunile uudis, ja on teises trükis uudiseks panevalt hästi öeldud, meelelikult: nagu näeme ja kuuleme, kuda parunile näkku öeldakse: *peremehed rändavad linna*, kus peaksid tööl olema. On tunda jutustaja osavõtmist asjast, head meelt paruni kitsikusest. Esimese trüki puhtabilauselik ütlemine on ainult mõttelik, meelelikku ettekujutust kui tahame, peame omast jõust tegema. — Kolmandas trükis hästi, nagu teiseski: *et peremehed rändavad linna*.

Ent needki, kes elasid kauemini, märkasid järjesti raskemaid ihuvigastusi (lk. 179). Esimeses trükis see lause puudub. Pole tarvis siin toonitada, et *elasid kauemini*, sellest keegi ei kahtle; on iseenesest mõistetav, et mõned kauemine elasid. Peab ütleva siin tuntuks panevalt: *kes kauemine elasid*. — Kolmandas trükis nagu teises: *kes elasid kauemini*.

Orjal on isandale alandlikult alistuda ka siis, kui talle sünnib ülekohtu (lk. 180). Esimeses trükis puudub. Kogu abilause on siin *siis*-sõna mõttelik seletus ja meelelik ettekujutus oleks siin ainult segav. Ei ole kohane siin võerastada ja pahandada, et *temale sünnib ülekohtu*, vaid peab siin ülekohtu tegemist päris külma meelega mõttelikult võtma. — Kolmandas trükis nagu tei-

ses: *kui talle sünnib ülekohut*. Aga ühe Vilde halva germanismi siin kolmas trükk parandab ära. Vilde ütleb: *orjal on alistuda* = hat zu gehorchen. Kolmas tr. parandab: *orjal tuleb alistuda*.

Öö oli juba käes, kui nad jõudsid linna tagasi (lk. 182). Esim. tr.: ... *kui nad linna tagasi jõudsid*. Siin on puhtmõttelik ajamääramine. Uudis on pealauses, abilause sisu on tuntud ja oodatav, sellepärast peab seda ka nõnda ütleva, et ärgu keegi seda uudiseks arvaku. — Kolmandas trükis nagu teises: ... *kui nad jõudsid linna tagasi*.

Aga just Berta ülemäärne viha, mis pani talle ikka teotavamaid ja haavavamaid sõnu suhu, aitas Matiiase vastupanu kinnitada ja rahu alaldada (lk. 243). Esim. tr., ... *mis talle ikka teot. ja haav. sõnu suhu pani*. — Siin iseäralikult see halbtus, et kesk lauset tähtsa tooniga kistakse tähelepanemine asja juurest ära. Abilauselik järjekord määrab asja mitte-tähtsaks ja kõrvaliseks ja sellepärast ei sega mitte nii palju.

Siis aetakse maaslamajad püssipäradega üles; need, kes ei jäksa tõusta, kistakse vägivaldselt püsti (lk. 163). Esim. tr.: *need, kes tõusta ei jäksa*. Esimese trüki abilauselik järjekord on puhtmõttelik ja loogilik, pealauselik järjekord on sügavam ja osavõtmisega, laseb tunda, et küll nad oleksid tõusnud, aga *ei jäksa tõusta*. — Kolmandas trükis, nagu teises.

Oleme rääkinud ainult abilause järjekorrast. Muidu teeb Vilde sobimata muutusi iseäranis veel küsimise lausetes ja saab siis niisugused saksapärased küsimised: *Mis teed sa siin? Kes juhatas su siia? Kes on see härra?* Rahulikud küsimised, aga kisen-damise tooniga. Ja nõnda ka kaudses küsimises: *Võin juhutada, kus on Rataskaevu uulits. Oli järele pärinud, kes on tütarlaps. Seletas lihtsalt, mis nõu on tal temaga*. Need on iseäranis vänged lugeda. — Kolmas trükk on siin mõnda tagasi teinud, aga kahjuks mitte kõik, ütleb õigeste: *kes tütarlaps on ... mis nõu tal temaga on*, aga jätab ometi alale: *juhatas, kus on Rataskaevu uulits*.

Kolmas trükk ülepea teeb sõnajärje muutusi õige rohkeste, umbes pooled ettepoole võtmised teeb tagasi. Olen ära märkinud teise trüki kümnendas peatükis 70 niisugust ettepoole võtmist. Neist on kolmas trükk 31 tagasi teinud, aga järele jäänud 39 seas on veel rohkesti niisuguseid, mis ka oleks pidanud tagasi tegema, minu tundmise järele vähemast 15 kindlaste. On kurb lugu meie kirjanduses, et suur kirjamees viimaseks tööks enne surma veel oma ladusad ja sõnakad kirjad keelelikult ümber parandab niisuguseks, kuida keel mitte ei ole. Ja nüüd peavad teised tema parandused jälle tagasi tegema, et kirjad lugeda kõlbaksid.

TEGUSÕNA PERFEKTIIVSED TÄIENDUSED. Kui nüüd sõnade järjekorrast pikemalt rääkinud oleme, siis vaatame veel

edasi teisi moodsaid uuendusi ka, mis Vilde oma „Anija mees-tesse“ sisse teeb.

Üks moodne keeleseletus sel alal oli ja peetakse praegu veel õigeks, et tegusõna niisugused täindusd nagu *ära*, *välja*, *maha* ja teised seesugused, mis ütlemisele mõistelist lisa ei anna, tulevad üleliigseks pidada ja seepärast võimalikult ikka *ära* jätta. Et peab seepärast siis ütleva mitte *suri ära*, vaid selle asemel lihtsalt *suri*, mitte *tõusis üles*, *tõusis püsti*, vaid mõlema asemel lihtsalt *tõusis*. Ehk jälle üks teine abinõu neist üleliigsetest lahti saada see, et nendest uued sõnad tehakse keele rikastamiseks: *läbi minema* asemel *lähima*, *üle minema* asemel *ületama* jne.

Vilde siin mõndagi üleaurust kaotab kasulikult *ära*, suurt liialdust selles küsimuses ei tee, aga ikkagi ei jäta moodi kaasa tege-mata — sagedastegi oma kõne mõnu kahjuks. Märgime mõnda *ära*.

(siis) *punastas halb ärimees ja luiskas* (lk. 188). Es. tr. *punastast halb ärimees ära*. Ütlemine on tõlp. Pärast *ära* ärajäämist ei ole lauses rõhulist sõna, kas ülepea mitte, või jälle rõhuliseks tõuseb *ärimees*, mõttevastaselt. Ja *ära*-ga ometi oli ütlemine nii selge ja kindel ja mõnus.

Lubatagu neid ometi tuua hobused korterite juurest (lk. 164). Es. tr. *lastagu neid ometi hobused korteritest ära tuua*. Siin mõte läheb viltuseks: mõeldakse jo mitte hobuste toomist, vai hobuste äratoomist, et tülik ei jääks.

Ää aga nina põleta (lk. 29). Es. tr. ... *nina ära põleta*. Siin *ära* ärajätmine ei ole halb. *Nina* tuleb julgeste rõhuliseks. On jo mõeldud ka *nina* põletamine, mitte *nina* ärapõletamine.

Maksis trahvi kinni (lk. 80). Es. tr. ... *maksis ära*. Siin tähele panna, et selleks, et halvaks kuulutatud *ära*-st pääseda, üteltakse tema asemel teine vähem sobiv sõna *kinni*.

Kui Mati uksest läks (lk. 77). Es. tr. ... *uksest välja läks*. Et teist rõhulist sõna ei ole, siis *uksest* saab rõhuliseks ja annab veidruste, et toonitatakse, et just *uksest* läks.

... *kahmas Tiina prillid ninalt* (lk. 132). Es. tr. *nina pealt maha*. Siin just halb ei tule, aga esimeses trükis siiski on parem: ütlemine on elavam, värskem.

Istuja pidi kähku tõusma (lk. 136). Es. tr. ... *üles tõusma*. Peab kas *kähku* või *tõusma* rõhuliseks tulema, viimane veel mõttevastases tähenduses „steigen“. Ja kõik ainult selleks, et õiget ja head keelesõna *üles* mitte tarvitada. Sellest pääsemiseks on Vildel veel üks teine abinõu, ta ütleb *tõuseb üles* asemel *tõuseb istmelt*:

Mamsel Berta pidi peaaegu istmelt tõusma (lk. 105). Es. tr. *pidi peaaegu püsti hüppama*.

Matias tahtis parajaste istmelt tõusta (lk. 130). Es. tr. ... üles tõusta.

Uut sõna *möödumist* Vilde tarvitab tagasihoidlikult, aga siiski tarvitab. Enamiste ütleb, nagu ennegi, *läks mööda*. Aga ühe teise niisuguse sõna Vilde teeb ise: lahti tegemise asemel *vallandama*:

... *kes vallandaks värava* (lk. 166). Es. tr. ... *värava lahti teeks*. Vähesobiv, umbmäärane uus sõna ainult selleks, et aga head ja selget sõna *lahti* mitte tarvitada, sest see oli halvaks kuulutatud ja Vilde uskus seda.

KUSPOOLIKUTE KARTUS. Üks teine selleaegne uuendus nõuab, et kuspoolikut¹ *peal, peale, pealt* peab tagasihoidlikult tarvitama, mitte igal pool nõnda kui keel tarvitab, vaid et tohib küll ütelda *vaatas Jaani poole, vaatas Jaani otsa*, aga mitte *vaatas Jaani peale*, sest see olevat saksa keel. Ja nõnda ka, et tohib küll ütelda *laua all*, aga mitte *laua peal*, et *laua juures, laua ääres, laua ees, laua taga* kõik võib ütelda, aga mitte *laua peal*, see olevat jällegi saksa keel. Vilde just täieste selle nõudmise järele käia ei tihka, aga siiski mõned esimese trüki kuspoolikud kaotab ära:

... *pannakse varsti mõnele kergemale tööle* (lk. 70). Es. tr. ... *mõne kergema töö peale*. Nõnda on ütlemine ladusam ja lühem ka.

... *sättis veski saksa ette lauale* (lk. 46), nagu oleks veski koht laual just olemagi. Es. tr. ... *laua peale*.

... *langes kummuli kastesele rohule* (lk. 24). Es. tr. ... *rohu peale*.

... *pani põlve talle kuklale* (lk. 41). Es. tr. *kukla peale*. Aga öeldakse ka kuspoolikuga:

... *mõtles selle käigu peale* (lk. 22), *lootus vanemate armastuse peale* (lk. 34), ... *oma kurva elu peale vaadates* jne.

TUMA-REFLEKSIIVID. Keeleuuendus teeb suure numbri sellest, et eesti keel peaks ka *ta-sõnadest* enesekohaseid sünnitama, et kui murdmisest võib *murdun* ütelda, miks siis ka mitte armastamisest *armastun*, ja *kohustun* ja *pahandun* jne., et kui keel ise mitte tark küll ei ole seda ära nägema, siis uuendus näitab selle tee kätte, kuda võib sadasid ja sadasid uusi ütleamise viisid saada meie vaese keele rikastamiseks; ja julgustab, et kui keeletundmus selle uuendusele vastu tõrgub, siis seda pole tarvis tähele panna. Aga võime julgeld olla selle peale, et kui meie keeletundmus miski

¹ Teen mina ka ühe uue sõna. Nimetan prepositsiooni ja postpositsiooni *kuspoolik*, sel põhjal, et need sõnad ikka asja kohta määravad, kus pool asi teise asja juures on, kas ees või taga, peal või all jne. Tahan seda niikaua tarvitada, kui paremat ei ole.

tarvituseviisile vastu on, siis oma parema tundmise vastu tegemine ei ole mitte heaks, sest see tundmus on targem kui meie ise. Mis põhjus just keelel siin olla võiks, sellest olen enne kord kirjutanud ja ei hakka seda siin kordama, vaid kinnitan ainult seda, et nende rohkete *tu*-sõnade hulgas, mis Vilde oma „Anija meeste“ teise trüki sisse parandab, vaevalt küll mõni on, mis keelele tõeste tarvilik oleks, mis midagi enamat ja mõnusamat ütleks kui see, mis esimeses trükis ilma *tu*-sõnadeta öeldud on. Kaugelt suurem osa on niisugused, kus lihtsalt *ta* asemele *tu* kirjutatakse, ilma igasuguse tuntava vaheta: *ulatun, peatun, kummardun, vihastun, toetun, viirastub, kahvatun, pahandun, rõõmustun, vaheldun* jne.. Siin öeldakse, et on tarvis vahet teha, kas toetas teist või toetas ise. Aga see vahe on ilma tegematagi igast ütlemisest juba isegi kohe näha: kui ei ole öeldud, et teist, siis tuleb mõista, et toetas ise, ja nimelt ennast. Ja nõnda, peale Kaval-Antsu, iga keeletundja ka mõistabki ilma vähemagi segaduseta. Keelevastane vahetegemine siin heidab rääkija peale seda halba varju, et kergemeelne ja edev on: tahab peenemat keelt rääkida kui keel on.

Need vähesed teised *tu*-sõnad, mis Vildel veel üle jäävad, saab kergeste ära ütelda kas *end*-sõna abil või mõnel teisel viisil: *laotus = laotas end, valmistume = valmistame end, purustun = lähen puruks, purunen; hambad paljastusid = läksid paljaks; kivistunud, esim. tr.: tardunud; näis sellest rahulduvat, seesmiselt vaigistuvat* (lk. 311). Esimeses trükis öeldakse seda nii: *näis sellega rahul olevat, ennast seejuures vaigistavat*. Kas on halvem? *väljendus, es. tr.: ilmutas ennast; käed vallandusid tüürist, es. tr.: käed lasid tüüri lahti; silm kinnistus neiu näol* (lk. 254). See võiks olla tea mis. Aga esimeses trükis on selge, mis öeldakse: *silm viibis kindlaste neiu näol*. Ainult ühe sõna leian, sõna *osutub*, et tema tähendust oleks raske kuidagi teisiti ära ütelda. Aga siin peame küsima, kas on see kasu, mis temast ja võib olla mõnest teisest ehk veel oleks, nii suur, et maksab tema ehk nende pärast kahekordsed sõnad keelde sisse võtta, *ta*-sõnade kõrva veel paralleelsed *tu*-sõnad, ja nende vahel hakata vahet pidama, ilma et sest vahepidamisest midagi kasu oleks. Nüüd kus *ta*-sõnad üksi on, räägime sõna lõpuosa julgeste ja kindlaste, aga siis peaksime igal tarvitusel ikka kaaluma, kas *a* ütelda või *u*. Nüüd keel räägib ise, siis peaksime meie ise ikka juures olema keelt juhtimas, et *a* ja *u* õigeste räägiks. Ja kasu sellest ülevalvest, kordame seda jälle, ei oleks midagi: kõne parem ei tuleks kui ennegi oli.

Märgime siis ära selle tõeasja, et keel kolmesilbiseid enesekohaseid ei tunne, vaid on olemas ainult kahesilbised enesekohased. Need on kõik kindlaste enesekohase tähendusega, õigem oleks öelda tehtaviku tähendusega, passiivse tähendusega: tähendavad seda, et tegevus miski asja kallal sünnib iseenesest ilma kellegi

tegemata ehk tahtmata: jää *murdu*b (iseenesest), *supp jahtu*b, *lugu juhtu*b jne. kõik ikka ilma kellegi tegemata ehk tahtmata. Aga nüüd kui enesekohased moodi läksid ja neid juba kolmesilbisestki tegema hakati, siis püüti ka kahesilbistest enam saada kui oli ja hakati niisugust vahet tegema, et *a*-sõna peab ikka transitiivne olema, ja kui siis keel mõnda *a*-sõna ka intransitiivselt tarvitab, siis seletati seda keele puuduseks ja tehti kohe *a*-sõna kõrva ka *u*-sõna, et ei tohi ütelda *hoia alt*, *heitis seljali*, vaid et hea ja õige keel peab ütleva *hoidu alt*, *heitus seljali*. Pole muidugi mitte nii, vaid kui keel nõnda on, siis tohib küll ja peab koguni. Vahe on siin teistsugune, nimelt see, et *a*-sõna tähendab tahtmisega tehtud tegevust, kas transitiivselt ehk intransitiivselt, aga *u*-sõna, nagu enne ütlesime, ainult iseenesest sündivat tegevust, ilma kellegi tegemata ja tahtmata. Sellepärast siis *hoidu alt* on keelevastane, tõsisel enesekohasel ei saa käskimise viisi (imperatiivi) olla, ja kui keegi ise meelega seljali heidab, siis peab ütleva ka *heidab seljali* ja mitte *heitub seljali*.

Vilde on neid keelevigaseid *u*-sõnu mõndagi sisse parandanud: *Pidi peituma ja kõrvalisi teid otsima* (lk. 35) = pidi ennast peitma; *hoidun eemale, hoiduvad kokku, heitus alla, heituvad mudasse* jt. — Kolmas trükk teeb siin mõnda ümber, ütleb *hoiavad kokku* (teises tr. *hoiduvad*), *hoiavad endid rongi keskaigale* (teises tr. *varusid endid*), *vajub nende jalgade ette* (t. tr. *heitub*). Aga siiski ütleb tema ka *pidi peituma* = ennast peitma.

Iseäranis ühe sagedase sõnaga teeb Vilde ikka seda viga ja peetakse seda üleüldiselt nüüd peaaegu juba õigeks, aga on siiski keelevastane ja ei ole mitte tark teda omaks võtta. See on see paljutarvitatud *pöördumine*. Siin tehakse niisugust vahet, et kui keegi pead pöörab, siis üteldakse õigete *pöörab*, aga kui iseennast pöörab, siis nõutakse, et mitte enam *pöörab*, vaid *pöördub*. Keel ütleb siin ja on ikka ütelnud mõlemal korral *pöörab* ja ei ole sellest mitte kõige vähemat halba ega segadust. Pöörmine on mõlemal korral üks ja seesama tahtmisega tehtud tegevus. Et objekti sõna (*end*, *ennast*) rääkimise kergenduseks ära jääb, kui ta iseenesest mõistetav on, see tegevust ei muuda. Ei ole siin siis mitte põhjust enesekohast tegusõna tarvitada, kus tegevus *u*-sõnade mõttes sugugi mitte enesekohane ei ole. Selle sõna tõsine enesekohane *pöörin* (ja sellest edasi öeldud *pööritab pead, südant*) on keeles ka olemas küll, aga keel seda meelega pööramise tähenduses ei tarvita. Ei ole mitte otstarbekohane, kui paljutarvitavat ladusat ja kergeste räägitavat sõna sunnitakse raskeste rääkima, nimelt just sunnitakse, sest ega keegi raskeste rääkida ei taha, kui sõna kergel kujul omane on. Vilde kirjutab raamatu esimesel poolel *u*-ga: *pöördun*, aga raamatu lõpuosas kirjutab *i*-ga: *pöördin*. — Kolmas trükk kirjutab järjekindlalt ikka *u*-ga: *pöördun*.

Ühest siia kuuluvast valekujust peame veel rääkima. See tuleb küll „Anija meestes“ ainult paar korda ette, aga on muidu meie kirjakeeles seda kindlamine püsimas, nõnda et maksab teda küll siin ka meele tuletada. See on see enesekohase *tunduma* tarvitamine tehtaviku *tuntama* asemel, kui öeldakse *tunduv valu, oli tunduvalt külmem*, kus muidugi õige on ainult *tuntav valu, tuntavalt külmem*, sest teistes niisugustes ütlemistes ütleme jo ka ikka ainult tehtaviku partitsiibiga *kuuldav hääl, nähtav valgus*, mitte *kuuluv hääl, näiv valgus*.

I-SUPERLATIIV. Olen *i*-superlatiivi enne kord nimetanud meie keeleuuenduse häbiks, sellepärast et meie superlatiivi ütlemise viis nõnda kuda keeles tõsiselt on, on tõeste eeskujulikult hea, parem kui mitmes teises keeles: ilma superlatiivi isekujuta ütleme superlatiivi tähenduse ära komparatiivi kujuga, ehk kus see mitte selge küll ei ole, seal paneme lisaõna *kõige* ette. Miski puudust selles viisis ei ole keegi iial märganud. Mis siin puuduseks seletatud ongi, siis kui tarvis oli uuendust õigustada, see oli kõik otsitud ja ei pea paika. Olen seda omal ajal näidanud. Aga seal keeleuuenduse tuhinas kuulutati meie keele headus keele vaesuseks, et teistel on isekuju, meil mitte! Ja tehti siis ruttu meile ka isekujuline superlatiiv. See tähendab, ise küll ei tehtud, vaid võeti endise keele vana keelekuju, mis ammu juba kõrvale jäänud — miks küll? muidugi sellepärast, et halb oli ja tarbetu — see võeti ja kuulutati nüüd heaks ja tarvilikuks. Aga on võimatuseni halb. Ladusalt ütelda saab teda ainult väga vähestest sõnadest, mitmest ei saa ülepea mitte, *kõige* suurema hulga kohta on pikki seletusi tarvis olnud, kuda neid igakord tuletama peab ja kuda mitte ei pea, ja korratakse seda keerulikkude õpetust kõigis koolides ikka edasi ja saadakse ometi ainult keelevõerad kujud, niisugused, mis küll paberi peale kirjutada võib, aga julgeste ja kindlaste rääkida neid ometi keegi ei saa. Sõna *kõrgeimaid*, ega seda keegi korra pealt rääkida ei jaks: peab enne rääkimise riistad pingule tõmbama, siis alles võib ütleva hakata, muidu tuleb segane. Igatahes raskem on rääkida kui kaht sõna *kõige kõrgemaid*. Aga selle peale vaatamata uuendust ometi hakati üleüldiselt tarvitama. Ja Vilde ka teeb moodi kaasa, mitte ainult ladiusamate sõnadega, nagu *vanim sell, suurim meelehea*, vaid ka raskematega: *puhtaim, ausaim, ilusaim, raskeim* jne. Ei ole kõiki neid ütlemisi proovinud, aga usun kindlaste, et mitte üks neist mõnusam ei tule kui esimeses trükkis ilma *i*-superlatiivita. Ükskord siiski, võib olla enamgi, on Vildel komparatiivi kuju muutmata jäänud: *sõnum Euroopa vägevama valitseja surmast* (lk. 122). Ega see miski poolest halb ei ole ja ega oleks sugugi parem, kui *vägevaim* ütleksime, ainult raskem oleks rääkida.

VÕIMATU ja **VÕIMATA**. *Hooletu* ja *hooleta*, *hääletu* ja *hääleta*, *õnnetu* ja *õnnetu*, *muretu* ja *mureta*, *teadmatu* ja *teadmata*. Siin on kindel vahe nendes sõnapaarides see, et *tu-sõna* tähendab jäädavast omadust, *ta-sõna* tähendab juhuslikku seisukorda: *võimata* tähendab, et siin praegu sel korral on võimata, muidu ehk küll võimalik, *võimatu* tähendab, et ülepea võimata igal ajal ja igal kohal. Seda vahet iga keelerääkija kindlaste tunneb ehk kuigi vahest üksiku ütlemise juures kindel ei ole, siis ainult vahepealse tähenduse korral, mis keegi ei tea pahaks panna. Aga keeleuuen-dus siin ka tegi segadust, kuulutas välja, et *tu* on iseenesest parem ja siit hakati siis *ta-d* kartma ja võimalikult ikka *tu-d* tarvitama, ka seal, kus sugugi õige ei ole. Vilde ka teeb moodi kaasa ja pa-randab teise trüki vead sisse niisugused kui *Ole selle pärast muretu* (lk. 18). ... *oleksid jäänudki nägematuks ja leidmatuks* (lk. 182). ... *oli võimatu kedagi abi järele läkitada* (lk. 176). Ja muidu ka ikka ainult *oli võimatu*, mis ometi halb viga on, sest tä-hendab jo ikka ainult seekordset võimaluse puudumist. Praegused uuendajad vist ütlevad juba *võidamatu*. — Kolmandas trükis on ikka *-tu*, nagu teiseski.

MEIE ja **ME**. Pikemate ja lühemate asesõnade tarvituse va-hest rääkisin pikemalt „Eesti Keele ja Kirjanduse“ teises numbris (lk. 118—122) ja sellepärast märgin siin ainult ära, et Vilde sage-daste, kus esimeses trükis õigete kirjutas pikema kujuga *meie*, *teie*, seda teises trükis lühikeseks *me-ks*, *te-ks* ümber parandab. Et kolmas trükk neid vigu oleks tagasi teinud, ei ole mitte märgata.

Te võiksite teha pikema käigu linnast välja (lk. 250). Siin *võik-site* peab rõhutuks jääma, saab seda aga hästi olla ainult rõhulise *teie* varjus, rõhutu *te* järel kerkib vägise rõhuliseks.

Me tulime seltsis — me oleme seltsimehed.

... *me saime hakatuses teine-teisega väga hästi läbi*, — *me olime minu teada kõige paremad sõbrad* (lk. 254). Üks peab rõhu-line olema, kas *me* või *saime*. Et *saime* rõhuliseks ei passi, siis peab *me* olema ja siis peab *meie* ütleva, mitte *me*. Nõnda ka tei-ses lauses, aga siin võiks asesõna ka hoopis ära jääda.

Ma arvan, me võime olla tema pärast üsna mureta. Esimeses trükis siin ka keelepärane järjekord: *Ma arvan, meie võime tema pärast üsna mureta olla*.

Lõppeks veel üks õigekirja küsimus. On seaduseks kuuluta-tud, et arvusesõnades tulevad ühed kümnetest lahku kirjutada: *kaks-kümmend viis*, mitte *kakskümmendviis* jne. Vilde ka parandab nõnda: *iga kahekümne viie hoobi järgi* (lk. 152). Aga nõnda ei taha õige olla, sest keel loeb kümned ja ühed ühte, ütleb *kaksküm-mendüks meest*. Siin ometi lahkukirjutamine ei sobi.

(Järgneb.)

K. Leetberg

LEIVU MURDE * $\epsilon, \delta(\ddot{a})$ -ADJEKTIIVIDE PLUURALI PARTITIIVIST

Oma kirjutises „Zur Geschichte des ostseefinnischen vokalismus“¹ käsitleb Lauri Posti muu seas ka leivu (Koiva) murde * $\epsilon, \delta(\ddot{a})$ -adjektiive. Ta esitab eesti kirjakeelsete adjektiivide *valge, selge, julge, kange, kerge, pehme* leivumurdelised vasted: *vałge, siełge, dułge, kańge, kieřge, pieme* ja nende pluurali partitiivid: *vałkšit, siełkšit, dułkšit, kańkšit, kieřkšit, piemššit*. Viimaste puhul oletab ta häälikuseaduslikku **di* < *si* arengut, nii siis *vałkšit* < **valkeši* < **valkeđi* jms. Samuti oletab ta ka, et *peen*-sõna leivu vaste — *pięńń-püńń* (< **pėnüt*) pluurali partitiiv *pĩńšit* on arenenud vormist **pėnysi* < **pėnüđi*, ja et *tõrs*-sõna (leivu *tęru*, pl. nom *tęrdü*) pl. part. *tęřšit* on arenenud vormist **tęrtusi* < **tęrtüđi*. — Tuletatagu siinkohal meelde, et selsamal probleemil, küll ainult mööda minnes ja häälikulist külge interpreteerimata, on peatunud ka F. J. Wiedemann oma kirjutises „Die Ehsteninseln in den lettischen Kirchspielen Marienburg und Schwaneburg in Livland. Ein Nachtrag zu dem Artikel des verstorbenen Akademikers Sjögren vom 11 Juli 1849 „Zur Ethnographie Livlands““². Esitades leivu murde noomenite deklinatsioonitüpe nimetab ta (lk. 507 sub „XX Classe“): „Die Wörter dieser Classe haben das Abweichende, dass die den Inf. plur. auf *žit* endigen, ein ähnliches Auskunftsmittel wie das reval-ehstnische *sid* vielfach statt des einfach durch Flexion gebildeten Inf. plur., wie *majasid*, werro-ehstn. *maižo*. — *süke* (blind), Gen. *süke*, Inf. *süket* (für *sögeet*), Inf. plur. *sügežid*“. Peatumata esialgu pikemalt nii L. Posti kui ka F. J. Wiedemann'i seletustel esitatakse alljärgnevas kogukam arv näiteid leivu * $\epsilon, \delta(\ddot{a})$ -adjektiivide pluurali käänetest. Näited on jaotatud kahte tüüpi vastavalt nende tüve välteusele. Esimesse tüüpi kuuluvad sõnad nagu *jahè* ja *pümmè*, teise tüüpi sõnad nagu *àiğe* ja *kańge*.

Tüüp 1.: PV³ *jahj*⁴ ~ *jahè*⁵, sg. gen. *jahè*, part. *jahe* (!? V. N.),

¹ FUF XXVI 14—15.

² Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg T. XIII Nr. 5 1869 497 jj-d.

³ PV = P. Voolaine. (Andmed on a-st 1921.)

⁴ Siin ja järgnevalt tsiteeritud näited leivu murdest, mil puuduvad tsiteerimisviited, pärinevad AES-i sedelkogudest (märksõna all Koiva).

⁵ Käsikirjaliste andmete transkriptsiooni on muudetud järgmiselt $\dot{z} = j$, \dot{z} (dif-tongis) = \dot{z} , $\ddot{o} = \epsilon$.

pl. gen. *jahede* (Sic! V. N.), part. *jahezid*; *jämmē* 'jāme', pl. gen. *jāmzide*, part. *jāmzīt*; *pūmmē*, 'pime', pl. part. *pūmezīt-pūmmezīt*; *sakkē* 'paks', pl. part. *sagezīt*; *sekkē*, 'pime', pl. part. *segezīt*; *torrē* 'uhke' kõrk', pl. gen. *torrezide*, part. *torrezīt*; *tsillē* 'sile', pl. gen. *tsillezide*, part. *tsillezīt*. — LK¹ *pūmezīt* 'pimedaid'; *segezīt* 'sõgedaid' (AES 210 15). — NV² *dāme-dāmmē*, pl. part. *dāmzīt* (AES 178 9) ~ *dāmššīt*; *dāmššide* *daļguga* 'jāmedate jalgadega' (AES 198 11); *pūme*, pl. gen. *pūmššide*, part. *pūmššīt*; *pūmššin* *pāgun* 'pimedates paikades' (AES 198 11); pl. part. *sakšīt* 'pakse'; pl. part. *segezīt* (AES 178 10) ~ *sekšīt* '(silmist) pimedaid, sõgedaid; *segeššide* *mājā* 'pimedatekodu' (AES 198 11).

Tüüp 2.: HO³ *valkside nīnēga* ('valgete lilledega'). — PV *aigē* 'haige', sg. gen. *aigē*, part. *aigēt*, pl. gen. *aikšide*, part. *aikšīt*; *kaņgē* 'kange', pl. gen. *kaņkšide*, part. *kaņkšīt*; *koŗgē* 'kõrge', pl. part. *korķšīt*; *kazvas pehmššin* *pāgun* 'kasvab pehmetes kohtades'; *valgē* 'valge', pl. gen. *valkšide*, part. *valkšīt*; *virgē* 'virge', pl. gen. *virkšide*, part. *virkšīt*. — LK *aikšīt* 'haigeid'; *korķšīt* 'kõrgeid'; *valkšīt* 'valgeid' (AES 210 15). — VN *aikšide* *kāššega* 'haigete kätēga'; *duļkšīt* 'julgeid'; *kaņkšīt*, *kaņkšide* *daļguga* 'kangete jalgadega'; *pieme* 'pehme', pl. gen. *piemššide*, part. *piemššīt*; *piemššin* *pāgun* ~ *piemžin* *pāgun* 'pehmetes paikades'; *šielkšīt* 'selgeid'; *valkšīt* 'valgeid'; *valkšide* *kāššega* 'valgete kätēga' (AES 198 11); *ēigē*, pl. gen. *ēikšide* 'õige', part. *ēikšīt*.

Esitatud materjalist võime konstateerida, et **tüüp 1.** puhul leivu **(ē,ō^a)*-adjektiivide pl. part. lõppudeks on *-zīt* (~ *-zid*), *-zīt*, *-ššīt* ~ *-šīt* ja **tüüp 2.** puhul peaaegu eranditult *-ššīt* ~ *-šīt* (ainult ühel juhul siiski ka *-zīt!*). Toetudes eeskätt P. Voolaine⁴ kogutud näide-tele võime oletada, et **tüüp 1** -le on omasem tavalisele tüvele liituv *-zīt*, *-zil*, sest on ainult üks näide selle lõpu liitumisest lühendatud tüvele (*jāmzīt* ootuspärase **jāmezīt* asemel. Vanematest andme-

¹ LK = L. Kettunen. (Andmed on a-st 1932; tõlked on teinud käesoleva kirjutise autor.)

² VN = V. Niilus. (Andmed on a-dest 1935—1937.)

³ HO = H. Ojansuu. (Andmed on a-st 1910.)

⁴ Huvitavam oleks küll olnud H. Ojansuu' materjalide esitamine, sest need pärinevad vanemast ajast kui P. Voolaine' omad, kuid kõnealuste adjektiivide osas on need ülestähendused täiesti puudulikud, ega anna käesolevas töös nii vajalikke pluurali käänete vorme.

test kinnitab seda oletust F. J. Wiedemanni'i *sügežit* (vt. lk. 225)' uuematest L. Kettunen'i näited, mis esitasime eespool. Allakirjutanu poolt kirja pandud *-ššit* - *-šit* lõppude kohta on võimalik selgitust leida **tüüp 2**-st, kus alates kõige vanemaist kuni kõige uuemate ülestähendusteni on pl. part. lõpuks *-ššit* - *-šit*. Nende eeskujul on osa leivu murde kõnelejaid viimasel ajal¹ hakanud *-ššit* - *-šit* lõppu kasutama ka **tüüp 1**-s, kus enne oli *-zit* - *-žit*. Ometi esineb ka **tüüp 2**-s ühel juhul *-žit* lõpule toetuv pl. iness. *piežin*, mis tohiks küll olla üldistus **tüüp 1**-st. Sõnad, mille kaudu on saanud toimuda üleminek, on *püme* ja *däme*. Et tüübiomase *pümmēžit* kõrval on olemas hilisem *pümsšit* ja segavorm *jämžit* (lühendatud tüvi **tüüp 2**. eeskujul, kuid lõpp **tüüp 1**-st!), siis võis tekkida ka pl. iness. *piežin*. Seesugune üleminek on ka täiesti mõistetav, sest ühiskeelsed adjektiivid *pime* ja *pehme* kuuluvad praeguses leivu murdes mõlemad ühte ja samasse tüüpi: *püme* (- *pümmē*), *pie* (- *piemmē*).

Pluurali genitiiv moodustatakse **tüüp 1**-s *-zi* - *-ži* (uuemates näidetes ka *-šši*-, *ši*-) + *-d_e* varal, **tüüp 2**-s aga *-šši*-, *-ši* (erandlikult ka *-ži*-) + *-d_e* abil. Muud pluurali käanded moodustatakse eelkirjeldatud genitiivi põhjal (*pümsšin* 'pimedates', *piežin* 'pehmetes' jms.).

Näiliselt sobib esitatu L. Posti' oletusega **di* > *si* häälikuseaduslikust muutusest ja edasiarengust nende sõnade pl. partitiivis, kuid me peame siinkohal siiski silmas pidama ka F. J. Wiedemanni (vt. lk. 225) poolt nimetatud analoogilise *sid*-lõpu esinemise võimalust. Seepärast vaadeldagu enne lõpliku otsuse lange tamist eri deklinatsioonitüüpide pl. partitiive leivu murdes.

ne:se-sõnad: **HO** *obežit*, aga ka *inemi:žit* 'inimesi'. — **PV**; *negežit*, *obezit* - *obeššit*; *rebazit* - *rebaššit*. — **LK** *obeššit*, *rebaššit*, aga ka (*lällän* : *lälläžit*, (*vellan* 'venelane' :) *vellažid*. — **VN** "*obeššit*, *rebaššit*, *väezit*, 'vaesed', *vahšit* 'uusi' (AES 178 55), *vellažit* 'venelasi'. NB Eelesitatute kõrval on muidugi olemas ka teine tüüp, nimelt: *šinnin* : *šinšit*; *räudan* : *rauwafšit*; *jemman* 'emane' : *jemafšit*; *kärblän* : *kärblädžit*; *m'eilän* 'mesilane' *m'eilädžit* jms.)

Näeme, et esitatud **ne:se**-sõnade pl. partitiivi lõppudeks on: *-žit*, *-žit*(-žid), *-žit*, *-šit* (*šit*), *-ššit* (*ššit*).

¹ Viimasel ajal seepärast, et varemast ajast pärinevates andmetes kas puuduvad või esinevad ainult mõned üksikud vastavad üldistatud lõpuga näited.

ke(ne): **k(e)se**-sõnad: **HO** *perssakšit* 'põrsakesi', *täieksit* 'tähekesi'. — **PV** *kanazekšit* 'kanapoegi', *tillukšit* 'tillukeksi', *väikšit* 'väikesi'. [NB *ke(ne)*-sõnadest saame näiteid vähe, sest enamik neist on võtnud uuekujulise sufiksi pl. partitiivis, nimelt *(-k-)šit* asemele *(-k-)šti* [*-(k-)stij*], näit.: **HO** *tütrigukkesti* 'tüdrukukeksi'. — **LK** *veleksti* 'vennakesi' (AES 210 11). — **VN** *kalkkunakšti* 'kalkuni-poegi' [AES 198 10]. Olgu märgitud siinkohal, et selle tüübi singulari partitiiv on *(-k-)ste*: *kalkkunakste* jms.]

Nendel sõnadel, niipalju kui meil nendest on üldee näiteid, on pl. partitiivi lõpuks eranditult *-šit* (*-šit*).

s: **se-sõnad**¹¹: **HO** *kelkšit* 'kõlguseid', *lauušit* 'laule', *meťušit* 'mõtuseid'. — **PV** *ilvezit*, *jalazit*, *jänessit* ~ *jäneššit* (NB sg. nom. *jānes* ~ *jānnen*), *karuššit* 'karjaseid', *kattužit*, *koťtužit* 'kohti', *keļkšit* 'kõlguseid', *kāuššit* 'käiseid', *kālūššit* 'kälikseid', *kārpšit* 'kärbseid' (NB sg. nom. *kārbān* ~ *kārbās*), (pl. elat. *lināžist* 'linnastest'), *leņmuzid* 'lõhmuseid', *meťtuššit*, *peržit* 'põrsaid', *salažit* 'saladusi', *taossit* 'taoseid', *varaššit* ~ *varaššit*. — **LK** *meistuzit* 'mõistusi'. — **VN** *ātuššit* 'ahtmeid', *ikužit*, *đutuššit* 'jutte', *đouššit* 'juukseid', *đāneššit* 'jäneseid', *kānaššit* 'kanapoegi', *kāruššit* 'karjaseid', *kātuššit* 'katuseid', *keļkšit* 'kõlguseid', *kāuššit* 'käiseid', *le'eššit* 'lehtpuuksi (mis puu küljest lahti murtud)', *līnaššit* 'linnaseid', *oraššid* 'oraseid', *tāplužit(š)* 'taplusi', *vareššit*.

Selgub, et **s**:**se**-sõnade pl. partitiivi lõppudeks on: *-žit*, *-žit* (*-žit*), *-žit*, *-žit(š)*, *-ššit*, *-šit*, *ššit* (*-ššid*), *-ššit*.

Aga *-žit*, *-šit* jne. lõppu leidub leivu murdes veel muudiski sõna tüüpides. Näiteks:

s:**š**-sõnad: **PV** *alas*, pl. gen. *allide*, part. *alžit* (~ *allet*) 'haljas'; *armas*, pl. part. *armšit*; *augas*, pl. part. *augažit* (~ *aukkit*) 'haugas'; *keņmas* ~ *kiņmas*, pl. part. *keņžit* ~ *kiņmit* 'kerge, virk'; *palžit* 'paljaid'; *talus*, pl. part. *talškšit* (~ *talgid*) 'talgud, talus'; *vařvaš*, pl. part. *varpšit*; *veirus*, pl. gen. *veirkšide*, part. *veirkšit* 'vesivagu'; *vēras*, pl. gen. *vēřzide*, pl. part. *vēřit* (!). — **VN** *alžit* ~ *alššit* 'haljaid'; *pālas*, pl. gen. *palžide*, part. *palššit* 'paljas'; *rikaš*, pl. part. *rikšit*; *tūōreš*, pl. gen. *tūržide*, part. *tūržit* ~ *tūōršid* 'toores'.

Rohkete dublettide põhjal, mis esinevad selle sõnatüübi pl. partitiivis (*alžit* ~ *allet* jne.) võime järeldada et *-žit* (*-žit*), *-šit* (*-šit*)

¹¹ Loend on esitatud sõnade sufiksitate päritolu arvestamata, sest leivu murde deklinatsioonilõppude praeguse olukorra iseloomustamisel pole see oluline.

on üsna hilisel ajal tunginud sellesse sõnatüüpi, suutmata kõnelejate teadvusest kõikide sõnade puhul kustutada algupärasemat lõppu. Seda oletust kinnitab ka asjaolu, et osa kõnealusesse tüüpi kuuluvaid sõnu on säilitanud vanema lõpu pl. partitiivis, nii *rõõvas*, pl. part. *reivit*; *reijas*, pl. part. *rejkkit* 'rõngas' jms.

Veel muudiski sõnades leiame *-žit*, *-šit* jne. lõppu pl. partitiivis. Näiteks:

HO *b^oõattavižit* ('ehitatavaid, ehitamiseks kõlbulikke'). — **PV** *kehà*, pl. gen. *kehàžide*, part. *kehàžit*, *palù*, pl. part. *palùžit* 'kuiv metsatukk'; *pühà*, pl. part. *pühàžit*; *kalg*, pl. gen. *kalgšide*, part. *kalgšit* 'kalk kõva'; *kõr*, pl. part. *kõržit* 'koor'; *vaið*, pl. gen. *vaiðšide* 'terav'; — **VN** *keõver*, pl. gen. *keõveržide* 'kõver'; *sõur*, pl. gen. *sõuržide* 'suur'; *ujù*, pl. gen. *ujùšide*, part. *ujùšit* 'õunapuu'; ja lisaks veel **HO** ja **PV** *ohkšit* 'õhukesti' ja **HO** *pînšit* 'pikku, hienoja asioita' ning **VN** *pînšit* 'väikesi, peeni', millest viimast L. Posti ühendab **ði* > *si* muutusega, nagu tähendasime käesoleva kirjutise alguses.

Kokkuvõttes võib öelda, et näited (arvult 16), mida allakirjutajal on korda läinud leida leivu murde **(e,ø)ð'(ä)*-adjektiivide pl. partitiivi lõpu illustreerimiseks, ei räägi vastu L. Posti' (**ti:*) **ði* > *si* teooriale, mis on püstitatud kuue **(e,ø)ð'(ä)*-adjektiivi ja kahe muu sõna põhjal. Kui aga silmas pidada fakti, et leivu murdes *ne:se-*, *ke(ne):k(e)se-* ja *s:se-*sõnade küllaltki arvukal perel on pl. partitiivi lõppudeks *-žit*, *-žit (-žid)*; *-žit (-žid)*, *žit*; *-ssit*, *ššit (-ššid)*, *šit*, kus *z*, *z*; *ž*, *ž*; *šš*, *š*-aines pole mingil tingimusel **ti: *ði*-le tagasiviidav, küll aga kas primaarse või sekundaarselt saadud *s*, *š*-ainese esindaja, ning kui veel arvesse võttu seda, et *žit*, *-ssit* jne. lõpp on tunginud *s:ð*-sõnade (tüüp *alàs:alžit*) pl. partitiivi ja seal levinemas, ja et seda lõppu tarvitatakse isegi *keha*, *kalg*, *suur*, *kõver*-tüüpi sõnades pluurali partitiivis ning sellest tuletatud käänetes (*kehàžit*, *kalgšit*, *sõurži-*, *keõverži-*), siis ei saa küll L. Posti' **ði* > *si* oletust tingimusteta omaks võtta. Võib oletada, et: 1) *(e,ø)ð'(ä)*-adjektiivide pl. partitiivi **ði* > *si*-muutusest saadud lõpp on leidnud *ne:se-*, *ke(ne):k(e)se* ja *s:se-*sõnade pl. partitiivist tuge ja püsinud ning hiljem edasi arenenud vastavalt leivu murde häälikuseadustele; 2) **ði* > *si* muutus ei tule leivu murde *(e,ø)ð'(ä)*-adjektiivide (ja L. Posti' poolt seletatud *pînšit*, *teršit* — vt. lk. 225) puhul arvesse ja et *-žit*, *-ssit* jne. -lõpp, kui väga ilmekas ja mit-

mele leivu deklinatsioonitüübile omane, on analoogia teel toodud siia nagu muudessegi eespoolkäsitletud sõnatüüpidesse. Viimase väite kahjuks kõneleb pisut küll asjaolu, et on registreeritud üksainus näide, leivu ($\xi, \delta^{\delta'}$ -adjektiivist, mille pl. partitiiv on *-zit̃, -ssit̃* jne. lõputa, nimelt **PV** ülestähenduses *selgè - šelgè* 'selge', pl. gen. *selgide*, part. *selgīt̃*. Kuid ka see kahtlus on kõrvaldatav, kui arvestada kaht fakti, esiteks et nii F. J. Wiedemann'i ja H. Ojansuu' kui ka L. Kettunen'i ja P. Voolaine' üleskirjutustes on kõikides deklinatsioonitüüpides analoogilise *-zit̃, -ssit̃* jne. lõpuliste pl. partitiivide kõrval ka väga palju häälikuseaduslikke vorme, ja teiseks, et nimetatud isikute ülestähendused pole mitte tühjendavalt tehtud ja seepärast on võinud nii mõnigi vorm märkimata jääda. Näidetest ilmneb, et nimetatud lõpp on leivu murdes laiemalt levima hakanud alles peale F. J. Wiedemann'i ja H. Ojansuu perioodi, s. o. peale ajavahemikku 1849—1910. Allakirjutanu usub, et leivu murde ($\xi, \delta^{\delta'}$ -adjektiivide pl. part. *-zit̃, -ssit̃* jne. lõpu seletamine **di > -si* muutuse kaudu, nagu on seda teinud L. Posti oma eespoolnimetatud artiklis, on liiga kaugele viiv. Lihtsam on arvata, et leivu ($\xi, \delta^{\delta'}$ -adjektiivide pl. partit. on olnud **aigit̃, *kõrgit̃* jne. (nagu **Rõu** *haidit̃, korait̃* jne. ja leivu olemasolev *selgīt̃*!) ja võimalikult ka **segèhit̃, *tsilèhit̃* jne. (nagu praegu **Rõu** *segèhit̃, silèhit̃* jne.) ja et *-zit̃, -ssit̃* jne. lõpp on tunginud selle sõnapere pl. partitiivi analoogiliselt, leivu muude deklinatsioonitüüpide eeskujul, nagu seda ka oletab F. J. Wiedemann oma kirjutises, mida tsiteerisime ülmal.

Huvitav on märkida, et ka muudes lõuna-eesti murretes tuntakse analoogilist *sid*-lõppu ja selle mitmesuguseid variante pl. partitiivis. Nii on E. Koemets Karulast (EKA 361 41) märkinud: „*-sid* esi- neb uuemates sõnades ja nooremal põlvil (*vedrustid ~ veitre, plikasid*“. Murdeurija S. Tanningu teatel on Räpinas pl. partitiivi nagu *talõzet̃ - tallä* 'talusid', *tarõzet̃* 'tarusid', *tädizet̃, onõzet̃* jms. Ealt võivad need pl. part. lõpud üsna noored olla. Sedasama on põhjust arvata ka leivu murde *-zit̃, -ssit̃* jne. pl. partitiividest. Leivu murde isoleerituse tõttu muudest eesti murretest on aga seal selle lõpu areng ja tungimine eri deklinatsioonitüüpidesse läinud hoopis omapärast ja muudest murretest erinevat rada.

V. Niilus

EESTI KIRJAKEELE VORMISTIKUST

Keelekorralduse raskemaks ja olulisemaks osaks on keele vormilise külje arendamine. Keele vormiline struktuur on see, mis paneb funktsioneerima kogu keele süsteemi. Siin on kõige suurema tähtsusega küsimus: missugune vahend on kõige otstarbekohasem üht või teist funktsiooni täitma? Siin tehtavatel vigadel on raskemad tagajärjed kui näiteks sõnavara alal; kui laseme käiku mõne halva sõna, siis ei ole sellel suuri halbu tagajärgi, sest halva sõna asemele võib alati saada uue parema ja harilikult halvad sõnad langevad ise välja tarvitusest. Keele vorm, näiteks mõni käändelõpp, puudutab aga hulka sõnu, ja sel on seepärast suurem osatähtsus keelestruktuuris. Pealegi moodustavad keelevormid tervikliku süsteemi, mille kõik osad on üksteisega seoses. Siin peab hoiduma sellest, et me ei võta tarvitusele keelendeid, mis on vastolus meie keele üldise vormilise süsteemiga või mis tähendaks meie keele vormilise arenemise tagasiviimist. Siin on eriti tähtis nii oma keele ja sugukeelte kui ka teiste keelkondade ajaloo, eriti keelte vormilise arenemise printsiipide ja tendentside tundmine.

Tegeliku morfoloogia raskematest probleemidest tuleb kõigepealt lahendada küsimus: kas eelistada nn. sünteetilist või analüütilist väljendust. Esimese all mõeldakse lihtsamal moel harilikult ühesõnalist väljendust, näit. *majas, tuleksin*, teise all kahe- (või enam-)sõnalist, näit. *maja sees, oleksin tulnud*. Grammatiliste funktsioonide sünteetiline väljendamine sünnib eesti keeles (nagu ka teistes soome-ugri ja indoeuroopa keeltes) peamiselt muutehke ehk fleksioonilõppude abil, analüütiline väljendus kõiksugu abisõnade, käändsõnade puhul eesti keeles eriti tagasõnade ehk postpositsioonide abil (näit. *Iaua all*). Sünteetilist väljendust ohtvalt tarvitavate keelte grammatika on vormirikas ja keeruline (näit. ladina keel), kuna analüütilist väljendust kasutava oma on lihtne ja vormivaene (nagu näit. inglise keel). Peale fleksiooni ja abisõnalise väljenduse võib grammatilisi funktsioone tähistada ka sõnajärje abil, millest alamal pikemalt. Seega tähendab analüüsi ja sünteesi probleem ka seda: kas eelistada vormirikast või lihtsat grammatikat?

Nagu keelte ajalugu näitab, esineb paljudes maailma keelkondades tendents fleksiooni vähenemise poole, kuna sufiksitate asemele astub analüütiline väljendusviis. See tendents ilmneb eriti indoeuroopa keeltes, nii täidavad näiteks ladina keele käänete aset prantsuse ja inglise keeles prepositsioonid ja sõnajärg. Seda tendentsi on märgata ka soome-ugri keeltes ja ka eesti keeles. Nii on näiteks soome-ugri keeltes kadunud vanu käändeid ja rida verbivorme. Eesti keeles on kadunud näiteks käändeist akusatiiv ja

instruktiiv, verbi alal on kadund potentsiaal ehk võimalikkuse kõneviis, mille jäänuseid esineb veel rahvaluules. Samuti on kadund eesti keeles nn. possessiiv-sufiks, mille jälgi kohtame samuti rahvalauludes ja mis esinevad näiteks soome keeles. Esineb ka tendents käänete asemel tarvitada postpositiivseid. Kuid selle tendentsi kõrval, mis viib sünteesist analüüsile, kohtame mitmete keelte arenemises ka vastupidist tendentsi: endise analüütilise väljenduse asemele astub sünteetiline. Nii on põhisõna järel olevail abisõnad, näiteks postpositiividel tendents sulada ühte põhisõnaga, kusjuures endine tagasõna muutub käändelõpuks. Sellist tendentsi ilmneb eriti soome-ugri keelte ajaloos, eriti suurel arvul ungari käänete ajaloos. Eesti keele alal on selle arengutendentsi näiteks kaasäitleva käände lõpu -ga tekkimine, mis veel 17. sajandil esineb tagasõnana kaas (< kansak) (vt. ka Looming 1940, lk. 191).

Sünteetilise ja analüütilise väljendusviisi otstarbekohasuses lähevad autorite arvamisest lahku. Välisautoreist arvab näiteks A. J o h a n n s o n, et mida vormirikkam on keel, seda arusaadavam ta on. Vormirikkus võimaldab ka lauseehituse suuremat mitmekesidust. Juba keele tuleviku arvestamine ja keele kaitsmine ebaselguste eest peaks otstarbekohasuse põhimõtte esindajat hoidma vormistiku lihtsustamisest (Indogermanische Forschungen I, 247—248).

Seevastu H. G ü n t e r t'i arvates tõendab „liiga suur vormirikkus mõtlemisvaesust ja kitsast vaimset horisonti“ (Grundlagen der Sprachwissenschaft, lk. 85). Keelelises arenemises maksab G. arvates seadus: „Mida kõrgemale on arenend vaimuelu, seda arvukamad on vormilise tasanduse ja analoogiamoodustuste tendentsid. Otstarbekohasus, selgus ja ilu on peasihid, mille poole nüüd püütakse“ (ibid. lk. 88).

H. H i r t peab fleksiooni vanaks jäänuseks, mille ees ei tohi olla aukartust (Geschichte der deutschen Sprache, lk. 250).

O. J e s p e r s e n'i järele tähendab keelte loomulik areng sünteesist analüüsile edu, teed lähemale keele ideaalile (Sprache, lk. 267—320). J. tõestab, et käändelõppude vähene arv ei ole põhjuseks kahemõttelisuse tekkimisele, sest siis peaks kahemõttelisusi eriti palju olema inglise ja taani keeles, kuid käänete ühtelangemisest tekkivaid kahemõttelisusi esineb rohkem näit. saksa keeles ja selle nähte üheks põljuseks on just saksa keele grammatiliste vormide suurem rikkus. J. tõestab seda sellega, et paneb lausesse, kus esineb kahemõttelisus, mis on tekkinud kahe käände kokkulangemisest, mõne teise väljendi, mille tagajärjel kahemõttelisus kaob. See tuleb sellest, et suuremal osal sõnadest on neis käänetes erinevad vormid. Näit. lause „Soweit die deutsche zunge klingt und gott im himmel lieder singt“ — mille A. J o h a n n s o n toob kahemõttelisuse näi-

tena, mis on tekkind vormivaesusest (op. c. lk. 247), sest et *gott* võib selles olla niihästi nominatiiv kui ka daativ — muutub selgeks, kui *gott* asemele panna mõni teine sõna, näit. „Soweit die deutsche zunge klingt und *dem allmächtigen* (oder *der allmächtigen*) lieder singt“ (Sprache, lk. 327). J. ütleb, et just see asjaolu, et lugematud seda laadi laused on täiesti selged, viib sama konstruktiooni tarvitamisele ka seal, kus see mitte selgelt ei mõju; aga kui kõik või enamik sõnu nominatiivis või daativis samuti ühtemoodi kõlaksid nagu *gott*, — siis oleks võimatu niisugune konstruktioon nagu siin tarvitatud, keeles, mis on määratud mõtete edasiandmise vahendiks (ibid.). Ka eesti keeles on terve rida sõnatüüpe, kus mitmed käänded langevad kokku, näit. *pesa*-tüübis nominatiiv, genitiiv ja partitiiv, *maa*-tüübis ainsuse partitiiv ja mitmuse nominatiiv, *lauljatar*-tüübis genitiiv, partitiiv ja lühike illatiiv, *käsi*-tüübis ainsuse nominatiiv ja mitmuse partitiiv. Mingit segadust neist kokkulangemistest ei teki, sest kontekstist on alati selge, mis funktsioonis sõna esineb.

O. J e s p e r s e n näitab, kuidas sõnajärg on palju lihtsam, mõnusam ja selgem vahend grammatiliste funktsioonide väljendamiseks kui tülikad ja arvukad muutelõpud. J. ütleb: „Kas võiks mingi keeleline vahend homo sapiensi soole väärilisem olla kui niisuguste lausete tarvitamine mitmesugusteks otstarveteks ja erinevas tähenduses nagu need neli järgnevat „Hans schlägt Heinrich — Heinrich schlägt Hans — schlägt Hans Heinrich? — schlägt Heinrich Hans?... Kas seda ei või võrrelda teravmeelselt väljamõeldud araabia arvusüsteemiga, kus 234 hoopis midagi muud tähendab kui 324, 423 või 432 ja mõisted 'kümme' ja 'sada' väljendatakse numbrite järjestuse läbi elegantses vormis, mitte nii raskepäraselt kui rooma süsteemis“ (ibid. lk. 348). Fleksiooni asendamine sõnajärgiga tähendab J. arvates vaimse tegevuse võitu materiaalse üle (Progress of language, lk. 110—111). Ka eesti keeles saame sama lihtsalt väljenduda sõnade puhul, mille nominatiiv ja partitiiv on langenud ühte: siingi näitab sõnajärg selgelt, mis on mõeldud, näit.: *kana õpetab muna — muna õpetab kana — õpetab kana muna? — õpetab muna kana?* (vrd. K. L e e t b e r g. Äpardanud keeleuudendus, lk. 11—12). Ka K. L e e t b e r g on juhtind tähelepanu sellele, et subjekti ja objekti käände ühtelangemine on keeltes harilik nähe, nii on see inglisis, prantsus, suuremalt osalt saksa, vene ja osalt ladina keeles. Sellest ei teki mingit segadust, kuna igas lauses on selge, kas on tegu subjekti või objektiga (op. c. lk. 11—12). Teisal peab L. seda puuduseks, et mõnes tüübis mitu käanet kõlavad sarnaselt või langevad täiesti ühte, väites, et „Niisugused ühtekõlavad kaasused on keelele nuhtluseks: sunnivad rääkijat pingutades rääkima ja kuulajat pingutades kuulama“ (Eesti Keel 1934, 111).

Sõnajärje abil ei saa muidugi väljendada kõiki vajalikke grammatilisi funktsioone, vaid ainult väheseid, peamiselt subjekti ja objekti funktsiooni. Suuremal osal juhtumel saab fleksiooni ehk sünteetilist väljendust asendada ainult analüütiline, peamiselt abisõnaline väljendus, eesti keeles eriti kaassõnaline konstruktsioon.

Meie grammatikud on kõik pooldand käändelist väljendust kui omapärasemat abisõnalise asemel peale J. Jõgeveri ja K. Leetbergi. Nii H. Põld: „Ees- ja tagasõnu tuleb püüda vähem tarvitada, kui see senini võõraste keelte mõjul on viisiks olnud. Eesti keelele on paljad käänded palju kohasemad kui sõnaühendused eesning tagasõnadega“ (Eesti keeleõpetus I, 121). O. Loooris: „ees- ja tagasõnade tarvitamine on muutund võõraste keelte mõjul tihti otse rahvaomaseks, kuid siiski tuleks vähemalt kirjakeelel säilitada siin võimalikult suurem omapärasus ja hoiduda partikleist“ (Eesti keele grammatika, lk. 160). Ka V. Ernits on eelistand käändelist konstruktsiooni, pidades näit. väljendit *soone sees* ebaeestiliseks (Üliõpilaste Leht 1915, 220; vt. ka E. Nurm, EKirj. 1924, 331).

Seevastu J. Jõgeveri ütleb: „Kõigis keeltes on püüd nimisõnade muuteid vähendada ja nende asemele ees- ehk järelsõnu seada. Ka Eesti keeles on soovitam, kus mõte seda lubab, nimisõna muudete asemel ees- ehk järelsõnu tarvitada, nii siis: *klaasi sees on vesi*, paremine, kui *klaasis on vesi*“ (Eesti keele grammatika, lk. 69—70). K. Leetberg väidab: „Kui see tõsi oleks, et kaasuslikud ütlemsed iseenesest paremad on kui eesõnalised, siis peaksid jo need keeled, kus kaasusi enam ei olegi, vaid kõik eessõnadega ütlevad, nagu inglise ja prantsuse keel, väga puudulikud olema, näit. meie eesti keele kõrval, kus kaasusi nii palju. Seda õnnis Hermann omal ajal lausa ka ütleski, aga ega meie seda ei usu.“

(Järgneb.)

V. Tauli

Pariisi Kommunist Nõukogude Liiduni

See, millest mõtlesid inimkonna selgemad ja kaugenägevamad pead, mis vaimustas Pariisi Kommunisti võitlejaid, see, millest mõtlevad ja unistavad sajad miljonid töötajaid — ühiskond ilma ekspluateerimiseta ja inimese rõhumiseta inimese poolt, ühe rahva rõhumiseta teise rahva poolt, — see on teostatud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu suurel maal.

G. DIMITROV

ARVUSTUSLIK RINGVAADE

VANA KANNEL IV. Karksi vanad rahvalaulud I. Toimetanud Herbert Tampere. [ENSV Riikliku Kirjandusmuuseumi Folklooristliku Osakonna väljaanne] RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartu 1941. 532 lk. Hind 18 rubla.

„Vana Kannel“ IV on jätkuks Jakob Hurda poolt alustatud rahvalaulude väljaandele, mis tugineb kihelkondlikule põhimõttele. See on juba teine köide H. Tampere toimetusel (eelmine sisaldas Kuusalu asunduste rahvalaule), ja uuesti näeme kihelkondiiku väljaandmise-printsipi otstarbekust, kuigi sellele on vastu vaieldud ja vaieldakse veelgi. Kõigepealt saavutab säärane kogu suurima stiililise, keelelise ja sisulise ühtluse, vastates tõeliselt eksisteerinud lauluühikule, kihelkondlikule tervikule. Teisest küljest läheneb ühe kihelkonna lauluvara üsna suuresti üle-eestilisele laulurepertuaarile, esitades vähemalt suurema osa tähtsamaist laulutüüpidest. Ka teisendeid esineb parajal määral (harva üle kümne), nii et need ei eksita oma kordumistega ka tavalist lugejat, vaid aitavad üksteist täiendades ilmekalt selgitada üksikus variandis puudulikuks või segaseks jäävat mõtet. Samuti saab kihelkondliku süsteemi puhul muutumatult ära tuua eriti tüüpide liitumisi (kontaminatsioon), mis pole õieti mingiks ebaarenguliseks nähteks, vaid näitavad huvitavalt elujõulise laulutüübi edasiarengut, motiivide liikuvust, lauliku taotlust sisulise ümardamise ja täiendamise suunas jne. Teistele väljaandmisviisidele võiksid liitüübid alati olla ebameeldivad ja neist katsutakse kuidagi mööda saada.

Kihelkondlikule süsteemile vastavalt toob autor teose alguses 27-leheküljelise ülevaate Karksi loodusest, ajaloost, kultuurielust ja rahvalaule kogumistööst, millega illustreerib hästi rahvalaule arengu miljööd. Ajaloolises ülevaates on märgitud asustuse areng, ühendus teiste kihelkondadega, ühiskondlik kihistumine ja sellest väljakasvanud vastuolud, agraarkapitalismi degeneeriv mõju, karksilaste konservatiivne meelelaad ja muud tegurid, mis on kaasa aidanud rahvalaule kujunemisele. Üksikasjaliselt peatutakse Karksi rahvalaulekogujate juures, mis näitab lihtsa taluraha omaaegset suurt kultuurihuvi, mille õhutusel hariduseta talusulased sooritasid teadusemehe ülesandeid. Kahjuks pole enam võimalik olnud samavõrra andmeid tuua rahvalaulikuist. Puudub ka repertuaari üldine iseloomustus, võrdlus muu materjaliga, andmed laulude ettekandmisest, viisidest jne., mida autor lubab tuua Karksi laulude teises köites. Ka viise leidub köites üsna väheselt. Pildimaterjal on kaunis täielik korrajate osas, kuid laulikute, elumiljöö ja looduse kohta esitatakse üsna väheselt illustratiivset lisandust, mida siiski oleks võidud rohkem hankida.

Järgneb ligi 500 leheküljel 902 rahvalaule ehk 440 laulutüüpi. Ainult H. Tampere on meil praegu võimeline isik, kes suudab korraldada ja läbi töötada sellist hiiglamaterjali, sest tema omab vajaliselt teadmisi rahvalaulest, organiseerimisvõimet, püsivust ja iseseisvust. Tema ei takerdu ka filoloogilisse tähepiinamisse, ei upu uudse materjali läbitöötamata kaosesse ega ripu valmisteooriate küljes, vaid teeb julgeid uuendusi ja liigub mööda praktilisi otseteesid. Ta korraldab suure materjali kindlateks tüüpideks, määrab üksikodade omavahelisi suhteid ja rajab nõnda põhilisi aluseid meie rahvalaule uurimisele. Ta ei respekteeri ka korrajate erinevat ortograafiat või kirjaoskamatus, vaid ühtlustab need suurema murdelise täpsuse ja parema loetavuse huvides. Seejuures on autor valjult järjekindel ja usaldatav, nii et vaevalt silma puutub mõni tehniline viga või süsteemiksitus. Lõunaeestilise murdekeele mõistmiseks on teose lõppu paigutatud

sõnastik, millesse siiski ei ole võetud kõiki sõnu, mis vajaksid seletamist. Eksimatult talitab autor keerukate kontaminatsioonide määramisel ja tähistab üleminekud rasvase algähega. Siiski ei tehta seda järjekindlalt, kuna liitekohad pole alati selgesti nähtavad.

Laialdane ainekik jaotatakse ainult viide suurde peatükki: kodu ja noorus; armastus ja abielu; pulmad; loodus, töö ja ühiskond; lastelaule ja mängu. Jaotus haarab täiel määral ainekiku, kuigi mõnesse rühma paigutatakse liiga erinevad teemad ja alarühmad kipuvad vägisi esile. Jaotus on enamvähem sisuline, seetõttu ei arvestata mõningaid endisi jaotusi, näit. eepiliste ja lüüriliste laulude vahet, nn. korduslaule jne., kuna sellised jaotused ei ole terve ainekiku juures rakendatavad ja tuginevad liiga ebaselgetele tunnustele.

Autor on õnnelikult valinud oma väljaande ühe aiguskõite jaoks Karksi rahvalaulud, kuna need esindavad nn. Mulgimaa laulurajooni kõrgemat astet ja on kogu eesti repertuaaris väljapaistvamad. Erinevalt Kuusafu laulude laiast sõnamaalingust kalduvad Karksi laulud aforistlikule, vanasõna-taolisele lühidusele, suurele mõtteselgusele ja sisu teravale piiritlemisele, mis lähendab neid tänapäevase parema kunstluule tihedusele. Kuna napi sõnastuse tõttu on laulud kippunud jääma lühikeseks, siis on tekkinud eriline vajadus kontamineerimiseks, mis mõnes rühmas täiesti domineerib. Kuid ka liitmisi on tehtud loogiliselt, ilma suuremate hüpeteta, ja erinevaid motiive on käsiteldud ühtlase selguse ja koondamisega, nii et kontaminatsioonid elavad huvitavat omaelu, osutamata mandumiskallakut.

Kuna vaatleja-laulik on enamasti olnud naine, resp. noor tüdruk, siis domineerib lauludes naiselik teemavalik, käsitlusviis ja tundeelu. Seetõttu võidab tähtsa koha armulüürika, kuid siiski ei jää ainevalik kitsaks, vaid liigutakse väga avaras kujutluste-maailmas ja tungitakse üksikteemadesse haruldaselt sügavasse. Ainet lauluks leitakse igast tundeühangust, sündmusest, vastuolust, käsust, keelust, laiuusest, õpetusest, elutarkusest jne., mis kujundatakse valitud sõnastusega ümaraks ja lastiliseks pildiks. Hoolimata kurvasisulistest teemadest ei ole lauliku elukäsituse ometi pessimistlik, vaid mure elatakse välja tundeühangust, osavas sõnaseadmisel ja edasiandmisel vastuvõtlikele kuulajale. Orjalapse ilmajäämine elu andidest asendatakse sagedasti vaba mõttekujutusega, mis paisutab pisku üle teiste rikkuste ja aitab nõnda võita pealetükkivat pessimismi. Kuid kurva alatoonil kõrval esineb lauludes rohkesti ka üleemeelikut liialdust ja laia naeru, millega luuakse stiilipuhast moonutuste omariiki ja pannakse maailma ranged tõesed uperpalli laskma. Eriti lastelaulude loogikavabaduses nauditakse fantaasia lendu ja sõnade vulisevat ivesväärtust ilma mõttelise sisuta.

Rahvalaulude sisu on küllaltki mitmepalgeline ja annab omalaadselt ilmeka läbilõike meie esivanemate elumiljööst, eetikast ja tundeelust. Keskpunktis seisab töötav ja kannatav orjalaps, kes pihib oma hädasid ja arvustab endast kõrgemal seisvate kihtide halba suhtumist. Kuid lausa hellitavalt kõneldakse ema ja lapse vahekorra, kiindumisest oma kodukohta, suhtest teise omataolisega jne. Eriti silma paistab lihtsa loodusinimese loomulik tarvidus ühiskondlikkude liitumiste — ühistöö, vastastikuse abi ja ühisloobustuste järgi. Väga suurt tähtsust annakse rahvalaulus rõõmule, ilutsemisele ja laulmisele, kõneldes isegi laulukasaatusest. Naislaulikule tähtsa teemadering loob armastus ja abielu. Näeme poisi ja tüdruku armumängu pinevust, mis kujuneb sagedasti võitluseks ja annab dramaatilisi teemasid. Vallalise neiu elu toob ka hädaohte mitmesuguste võrgutajate näol, kelle kiusamistest tüdruk siiski tuleb läbi haruldase puhtuse ja karmi enesevalitsemisega. Neiu põlv lõpeb abieluga, mis on tüdrukule küll ihaldatavaks eesmärgiks, kuid saabumisel toob kaasa eluraskusi ja paneb igatsusega tagasi mõtlema kadunud kaunitele aegadele. Eri rühma moodustavad

pulmalaulud, mille sisu on lähedas ühenduses traditsionaalsete pulmakommetega. Kõige ulatuslikuma peatüki loovad teemad loodusest, tööst ja ühiskonnast, mida toimetaja saaks küll üksikasjalisemalt rühmitada. Siin näeme lihtsa taluainemese elusaatuse ja kogu psühho-füüsilise olemuse läbi-põimumist tööga ja ümbritseva loodusega. Töö ja majanduselu teemades paljastuvad ka feodaalse ajastu teravad klassivastuolud, mis sunnivad muidu mõõdukat laulikut mõnikord raksatama lausa revolutsioonilise ägedusega. Päriselt tänapäeva ennustab ju säärane mässumeelne katkend laulust „Kättemaks sakstele“ (lk. 459):

Ärä me näime neegi päevä,
kui nee saksa santme lääve,
punapäksi puid ragume,
sinisääre sitta looma.

Ma pa ärrä äesteme,
ruvva pa saatu rookimaie,
reili rihti pessemaie,
isändi esi tegeme.

Milleks sobib siis mahukas „Vana Kannel“ ja keda ta suudab kõita? Pole sugugi karta, et rahvalaulud oleksid igavad laiemale lugejaskonnale. Kes oskab nautida kunstlühirikat, see süveneb varsti ka rahvalaulu omapärasesse maailma ja talle muutub „Vana Kannel“ täie jõuga helisevaks instrumendiks, mis pakub sügavat vaimset naudingut. Eriti Karksi rahvalauludes näeme tõeliselt sisukat ja kaunist luuleloomingut, mis on sajandite praktikas kulunud lihtsaks ja selgejooneliseks, kuid väga stiilipuhtaks. Selles on klassikalise luule suurust ja üle aegade ulatuvat inimlikkust, mis on mõistetav igas ajajärgus. Kahtlemata mõjutab „Vana Kannel“ ka meie kunstluulet ja teisi kunstialasid, eriti muusikat, nagu seda oleme küllalt näinud vanematest köidetest. Koolidele peaks selline suurem kogu olema heaks täienduseks kitsapiirilistele ja tüütuseni korratud repertuaariga antoloogiatele. Lõpuks peaksid „Vana Kandle“ neli köidet, eriti H. Tampere poolt teadusliku süvenemisega toimetatud III ja IV osa, looma aluse ka rahvalaulude teaduslikule uurimisele, sest need kergitavad rohkesti probleeme üles ja pakuvad vaatlusteks küllaldaselt ainekku.

„Vana Kandle“ iga uut köidet peame tervitama kui ühte lisandust meie kultuuri ja teaduse põhiväärtustele. Säärase teose tähtsus ei kesta üksikuid aastaid, vaid kasvab järjest ajaga ja võidab püsiva koha meie kultuuriloomingus. Ja sellise monumentaalse töö teostamiseks peame nõudma täit süvenemist ja asjatundmist, nagu seda on osutanud H. Tampere, kes töötab järjekindlalt, tõsiselt, ilma liigse ruttamiseta ja peaaegu kõike muud kõrvale jättes. Alles sellise andumisega suudetakse luua põhilisi kultuuriväärtusi, millele saab kindlasti edasi ehitada kultuuri mitmekülgeid kõrvalharusid.

R. Põldmäe

Julius Mark: EIN BEITRAG ZUM ERNTEN BEI DEN ESTEN IN ÄLTERER ZEIT [Sonderabdruck aus den Annales Academiae Scientiarum Estonicae I], Tartu 1940.

* Julius Mark eestlaste vanade tööviiside uurijana ei ole tundmata nimi. Tema varasemad publikatsioonid sel alal „Über Roggendreschen bei den Esten“ [SbGEG 1931], Tartu 1932, „Neue Bemerkungen über das Dreschen und Ernten bei den Esten“ [SbGEG 1932], Tartu 1935 ja „Tuulilehvik“ [ERM-i Aastar. XI], Tartu 1937 näitavad teda kui töökast, põhjalikku ja küpset uurijat, kelle kirjutused tegelikult sisaldavad hoopis rohkem, kui nende tagasihoidlike pealkirjade järele võiks arvata. See on samuti ja eeskätt maksev ka siin kõne alla võetava „Lisandi“ kohta, mis tegelikult pole hoopiski mitte mingi väike lisand, vaid just põhjaneva tähtsusega töö,

tuumakas ja veetlev uurimus eestlaste viljakoristamisviiside arengust materiaalse kultuuri üldise ajaloo taustal.

Et see töö on ilmunud võõrkeeles ja pealegi koguteoses, mis juba oma iseloomult (ja ka mõnede eriliste asjaolude tõttu) praegu vaevalt võiks loota suuremale levikule ning et ka äratrükk pole laialdasemalt kättesaadav, pean tarvilikuks autori töötulemusi siin kõigepealt refereerivalt populariseerida.

1. Kuni tänapäevani lõigatakse Eestis rukist (ja nisu) kohati veel vana viisi kohaselt sirbiga. Enne Maailmasõda oli see autori andmeil õige mitmel pool alles üsna üldine ja sajandi vahetuse paiku nähtavasti peagu eranditu. Ka paremini kasvanud, pikemakõrrelist suvilja lõigati vahel mõningais väiksemis talundis alles väheste aastate eest sirbiga, kuna aastat 50—80 tagasi see oli võrdlemisi tavaline. Suvivilja niitmine vikatiga on Eestis levima hakanud 18. saj. II poolel; selle sajandi alguses aga on väga tõenäoliselt veel kogu viil sirbiga lõigatud, kuna vikatiga on niidetud ainult heina.

2. Jättes põhjendatult — kui hilisema aja nähtuse — arvestusest kõrvale Edela-Eestis viljalõikusel tarvitatava nn. „läti vikati“ (*rauts, iiroots*), autor konstateerib, et Eestis on pikema aja jooksul viljalõikuseks kasutatud kaht põhimist sirbitüüpi. Levinum neist on tüüp *a* kitsa hambalise tera, tahapoole suunatud kõveruse ja sirge käepidemega. Selle kõrval esineb aga Saaremaal (+Muhus), Läänemaal (+Hiius), osalt ka Harju- ja Pärnumaal ning juhuldi mujalgi tüüp *b* laiema sileda tera, lame-dama kõveruse ja painutatud käepidemega. Nii esineb tüüp *a* peamiselt Eesti idaosas, kuna tüüpi *b* leidub eeskätt Lääne-Eestis. Väljaspool Eestit on tüüp *a* levinud lõuna pool — Lätis, Leedus jne., põhja pool — Ida- (ja Põhja-) Soomes, ning ida pool — Venes. Tüüp *b*-le leidub vaste aga ainult Edela-Soomes, kus see kannab nimetust *kamppi* (*kampi*).

Eestis ilma diferentseerimata mõlemaid tüüpe märgitsev sõna *sirp* (sm. *sirppi*, karj. *tsirppi*, vepsa *sirp*) põlvneb vana-vene sõnakujust *sirpъ* (vene cepн). Venelased on läänemere soomlaste naabruses ilmunud kõige varem 8. sajandi paiku meie ajaarvamise järele, seepärast võib sõna „laenamine“ olla aset leidnud alles pärast seda aega. Ometi aga, nagu näitavad arheoloogilised leiud, oli *sirp* kui tööriist, kui materiaalne ese läänemeresoome rahvaste juures juba palju varemini tuntud. Sirbi nimetuse „laenamisel“ venelastelt võis, autori arvates, järelikult tegemist olla vaid uue, tuntavalt erineva sirbiliigiga, mida näibki kujutavat Eesti idaosas (ja ka Soome ida- ning põhjaosas) esinev tüüp *a*.

Meie arheoloogilised sirbileiud vanemast rauaajast (aa. 1—400 m. a. j.) ja keskmisest rauaajast (aa. 400—800 m. a. j.) liigituvad peaaegu eranditult tüüp *b* alla, seevastu aga leidub nooremast rauaajast (aa. 800—1200 m. a. j.) pärinevais leidudes sirbiterade kõrval, mis vanemast ja keskmisest rauaajast pärinevatega sarnanevad, ka selliseid, mis sarnanevad meie tüüp *a*-ga. Ka Soome arheoloogilistes leidudes esineb tüüp *a*-ga sarnanevaid sirpe alles nooremast rauaajast pärinevaist alates.

Kõige selle põhjal autor järeldab, et võrreldes tüüp *a*-ga kujutab tüüp *b* ilmsesti eestlaste vanemat sirbivormi, samuti tuleb temale vastavat sirbitüüpi Edela-Soomes (*kamppi*) pidada vanemaks sirbivormiks Soomes. On väga tõenäoline, et tüüp *a* sai Eestis üldisemalt tuttavaks käesoleva aastatuhande algul ja et koos selle uue sirbi vormiga venelastelt saadud sirbinimetus hiljem laienes igasuguse sirbi nimetuseks üldse.

3. a) Ükskõik, missugusel kõrgusel sirbi abil koristatava vilja „kõrs“ ka läbi lõigata, ikka jääb sellest midagi „kasvama“. Neid püstijäävaid kõrreotsi ja huvitaval kombel ka nendega kaetud maad nimetatakse Põhja-

Eestis (ja ka Lõuna-Eesti põhjaosas) enamasti kõrreks (*rukki-, nisu-, odra-, kaera-kõrs*). Seevastu mitte sirbi abil, vaid kuidagi teisiti koristatavat viljast järelejäävat põldu nimetatakse tavaliselt lihtsalt maaks (*herne-, läätse-, lina-, kartuli-maa*). Lõuna-Eesti kaguosas vastab „kõrrele“ üldiselt olg (= eP õlg), „maale“ aga mu. Mitmesugused kitsama territoriaalse ulatusega häälikulised ja tähenduslikud eriarendud seda üldpiiti oluliselt ei muuda.

Sõnad *kõrs* Põhja-Eestis ja *olg* Lõuna-Eestis tähendavad muis ühendustes praegu nii „elavat“ kui ka „surnud“ taimekört ('Halm' ja 'Stroh'). Ometi tuleb autori arvates nii väljendite *rukki-kõrs* jne. kui ka *rügä-olg* jne. puhul sõna teise liitosa suhtes lähtuda algtäendusdest 'Halm'.

b) On vili pärast lõikust teatava aja põllul kuivanud, siis toimetatakse ta koju peksmiseks. Seda transport-toimingut väljendatakse verbidega *vedama* ja *tooma*, kusjuures harilikult üldnimetusi *vili*, *tõug* tarvitatakse ainsuse, viljade erinimetusi aga mitmuse partitiivis (*vilja, tõugu-ors ~ rukkid, kaeru*, jne. *vedama ~ tooma*). Põhja-Tartumaal on tarvitusel üldnimetus *elejed ~ elejad* (Pl.) spetsiifilise tähendusega 'das in Haufen stehende und einzufahrende oder eingefahrene (aber nicht das noch wachsende oder das schon zum Dörren in der Darre aufgesteckte oder sogar gedroschene) Getreide'. Samas tähenduses esineb õige laialdasel alal kogu Kagu-Eestis väljend *pääd*, eriti vilja peksmiseks kojutransportimisega ühenduses: *pääd vedama*. Edasi esineb sama väljend Kagu-Eestis veel ühendustes nagu *pää ~ päie vedamise raam* 'Fuderrahmen', *pää ~ päie-ors* (harvem *pää ~ päie-poom*) 'Fuderstange' ja *pää ~ päie-kapp* (harvem *pää ~ päie-kast*) 'Getreidekammer'.

Sõnal *pea, pää* on eesti keeles rohkesti tähendusi: 'Kopf, Haupt; Gipfel, obere Ende, Spitze, Vorderende; Ähre'. Siin käsitletud juhtumil tuleb muidugi lähtuda algtäendusdest 'Ähre'.

4. Koondades tähelepanu väljenditele nagu *rukki-kõrs ~ rügä-olg* jne. ühelt poolt ning *pääd vedama, pää ~ päie-ors, pää ~ päie-kapp* jne. teiselt poolt, jääb mulje, nagu oleks vanad eestlased lõikusel ainult viljapäid koristanud, viljakõrsi põllule jättes. Selle mulje sobitamiseks tänapäevse erineva tegelikkusega tuleks tahes-tahtmata oletada tähendusarengut pars pro toto (mis poleks ka iseenesest midagi võimatut, kuna ju vaevalt ettekujutatav on, et oleks võimalik koristada viljapäid ilma vähemalt osagi kõrt kaasa lõikamata ning teiselt poolt kõrsi ilma vähemalt osagi sellest põllule jätmata). Ometi aga tunduks säärane kahekordne pars pro toto — nii kojutoodava kui ka põllulejätava suhtes — tänapäeva seisukohalt natuke liiga ülepingutatud (nagu seda tunnistavad ka hilisema päritoluga väljendid selle vältimiseks: *tüü ~ tüügas* ja *konts ~ kants* pro *kõrs* ja *olg*). Autoril on kahtlemata õigus, kui ta arvab, et väljendid *rukki-kõrs ~ rügä-olg* jne. ühelt poolt ning *pääd vedama, pää ~ päie-ors* jne. teiselt poolt on õige vanad (mida näib tõendavat näit. viimaste rudimentaarne esinemine kaugel väljaspool nende päris levikuala: Jõhvi *pääd vedama*, Hageri *pääd tooma*, Vigala *pea-puu*), et nad on varem olnud veel märksa laialdasemalt levinud ja et neis tuleb seejuures näha mingi hoopis primitiivsema olukorra peegeldust.

Mida kujutas siis endast viljakoristamine varasemal arenguastmetel? — Usaldusväärsete allikate põhjal autor toob andmeid Vana-Egiptusest, Babülooniast ja Assüüriast, Vana-Itaaliast, Vana-Britanniast, Vana-Germaaniast — ja kõik nad räägivad ühte ja sedasama keelt: viljakoristamisel sirbiga lõigati ennevanasti kõrred läbi kas keskpaigast või (ja enamasti) ülevaltpoolt keskpaika. See aga tähendab õige olulist muutust kojutoodava ja põllulejätava proportsioonides, nii et meile praegu poetiliste

figuuridena näivad väljendid *rukki-kõrs* ja *päid vedama* neil aegadel pidid tunduma täiesti asjalikud ja olukorra tuuma tabavad. Nad sobisid suurepäraselt selle kauge ajastu olusuhetesse, kus veel üsna primitiivseid ja enamasti väga väikseid sirpe tarvitati, milledega eeskätt ainult päid saadi maha lõigata. Muidugi ei maksa seejuures mõelda, et ka neil aegadel kõrred lõikamisel enne sirbikõverusse koguti ja siis läbi lõigati, nagu see toimub praegu. Ei, selleks olid selleaegsed sirbid osalt liiga väikesed, osalt liiga laiad ja enamasti kõik liiga lamedad. Asja tuleb pigem nõnda ette kujutada, et kõrred, just peade alt, kõigepealt vasema käega pihku haarati, paremaga sirbi abil läbi lõigati ja siis selliselt saadud väikesed „viljapea-kimbukesed“ järjekorras maha pandi. On väga tõenäoline, et viljakõrred ka pärast sirpide täienemist, veel meie ajalooliselgi ajal, läbi lõigati ülevalt-poolt keskpaika, mis tohiks käia eeskätt rukki kohta tema pika kõrrega.

Kõike kokku võttes, järeldab autor, on lõikumenetluse areng meil ajaloolisest ajast kuni uusajani toimunud järgmiselt: Raua-aegsete sirpidega lõigati vilja kõrred läbi „kimbukaupa“ ja ülevalt-poolt keskpaika; kui meil sai tuttavaks sirbitüüp a (hammastega), õpiti kõrsi lõikama „käetäiekaupa“ ja madalamalt. See tähendas suurt progressi töö jõudsuse, töö kiiruse alal, samuti nagu seda tähendavad kõige uuemal ajal toimunud üleminekud lõikamiselt roovimisele, vikatiga niitmisele ja masinatele.

** Referaadiga valmis saanud, võtkem nüüd tagasipööratud pilgul lõpetuseks küsida: Mis uut ja õpetlikku see töö siis meile on pakkunud, miska meie teadmiste-silmaringi oluliselt avardanud? Vastus tuleb anda kahes osas.

a) Ta on suuresti süvendanud ja süstematiseerinud meie teadmisi endisaegsete viljakoristamisviiside konkreetseis üksikasjades. On kõrvaldanud rea uduseid kujutelmi ja haruldase veenvusega silmade ette mananud meie viljakoristamis-töö kogu arengu-panoraami. Ta on toonud rohkesti sisulist selgitust ka meie materiaalse kultuuri esemete ajaloosse: teame nüüd näiteks kas või sedagi, et üks noore Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vapi töösümbolitest — sirp sel kujul, nagu ta vapis esineb — jõudis tööriistana meie juurde juba umbes 1000 aastat tagasi, tulles idast ja tähistades suurt progressi viljakoristamistöe jõudsuse seisukohalt.

b) Ta on toonud uue tõenduse marksistliku keeleteooria teesile keele suurest tunnetuslikust tähtsusest, kuna selles peegeldub inimese tegevus algusest peale (vt. „Eesti Keele ja Kirjanduse“ käesolev number, lk. 163). Just keeleliste väljendite (*rukki-kõrs* jne. ühelt poolt ning *päid vedama* jne. teiselt poolt) dialektikast lähtudes autor ongi jõudnud oma peamiste tulemusteni eestlaste töö-ajaloo alal selle viljakoristamisse puutuvast osast. Seejuures on ühtlasi kinnitust leidnud ka üks teine marksistliku keeleteooria tees, nimelt keele kalduvusest maha jääda muutustest materiaalses kultuuris ja ühiskondlikus teadvuses (vt. „Eesti Keele ja Kirjanduse“ käesolev number, lk. 168). See keele omadus, õieti küll puudus praktilisest seisukohast vaadates, on aga kasulik teadusele, kuna just nende oleviku-arengust mahajäänud sugemete põhjal on võimalik rekonstrueerida ja mõista inimliku ühiskonna mineviku-arengu etappe. Seejuures aga peab keelt võtma mitte isoleeritult, vaid kui ühiskondliku elu ja materiaalse kultuuri terviku osanähtust, mida võib mõista ainult see, kes saab aru tervikust (vt. „Eesti Keel ja Kirjandus“ nr. 2, lk. 94). Vaadeidav uurimus rahuldab selles mõttes kõik nõuded: ta ei tunnista mingit piiri puhta keeleuurimise, etnograafia ja arheoloogia vahel, vaid rakendab oma tervikliku ülesande teostamisse kõik vahendid, mis neil eridistsipliinidel olemas.

R. Nurkse

Ervin Roos: ODÜSSEIA. Sisuline, kunstikriitiline ja tekkelooline analüüs. RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartu 1941. Hind 5 rbl.

Kõnealla võetud teoses ei leidu ühtegi eessõna ega märkust selle kohta, mis otstarbeks ja kellele lugemiseks see raamat kirjutatud on. Ta on olevat andmetel kord esitatud endisele „Elavale Teadusele“, millest tuleb oletada, et peab peale kooli ka laiemat lugejaskonda teenima. Sellest seisukohast oleme sunnitud teda siis ka arvustama.

Ligilähedale poole kogu teosest võtab enda alla tutvustus Odüsseia sisuga. Seda võtet ennast ei ole vist võimalik laita, sest näib olevat paratamatus, et lähematel aegadel ei ole loota Odüsseia eestikeelset rahuldavat tõlget, mis muidugi muudaks pika sisujutustuse üleliigseks. Ja kui tahetakse tutvuda kõige tarkuse ja teadusega, mis Odüsseiaga ühenduses, siis tuleb ju tutvuda ikka ka tema sisuga. Nii näib, et tõlke ilmumiseni on isegi nii ulatuslik sisujutustus tarvilik, kuigi mingi, ka hea, ümberjutustuse najal on tõenäoliselt raske uskuda kõiki neid ülistussõnu, mis Odüsseia kohta kõikjal ja ka selles raamatus lausutakse.

Nüüd aga see ümberjutustus ise. Esimesed kaheksa ja tagumised kahesteist laulu on jutustatud asjalikult ja korrektselt, on kirjeldatud paraja kokkuvõtlikkusega kõiki tähtsamaid sisumomente. Kuid laulud 9—12, tähendab siis Odüsseuse pikk jutustus faiaakide kuningakojas oma seiklustest, osa, mida tuleb pidada ja mida ka arvustatava teose autor peab võib-olla kõige paremaks ja huvitavamaks terves Odüsseias, on ümberjutustuses allkirjutanu arvates otse andeksandmatult äpardand. Nimelt on autor nähtavasti tahtnud päris-Odüsseiat sellega järele aimata, et on esitand selle osa ümberjutustuse esimese isikus (just nii!) ja muutund selletõttu ise Odüsseuseks. Kõigi nende nelja laulu ümberjutustus on asetatud jutumärkidesse nagu täpselttõlgitud tsitaat kunagi, kõik aeg esinevad väljendused nagu: purjetasin Traakiasse, vallutasin Ismarose, sattusin lotofaagide maale, jõudsiime, pidasime, saabusime jne. Ja ometi on ka nendest lauludest antud ainult kokkuvõtlik ja kaine ümberjutustus, kuigi on rohkesti pruugitud neid sõnu, mis eeposes tõepoolest esinevad. Me nägime ülal, et sel pooleraamatulisel sisujutustusel on mõte ainult lugejaskonnale, kelle teadmised Odüsseiast piirduvad selle raamatuga. Mis peab nüüd aga see vaene lugeja mõtlema, kes arvab, et loeb parajasti Homerost ennast proosatõlkes ja see loetav on ometi ainult igasuguse kirjandusliku lisanduseta protokoll?! Ühtainust ta mõtleb — nimelt et see Homeros on kõige tuimem ja igavam kõikidest kirjanikkudest. Isegi mingi allmärkus selle kohta, et jutustuses on võetud iga 5—6 rea takka ainult mõni sõna ehtsat Homerost, poleks olukorda päästnud, sest kui tahetakse mingi osa märkidesse asetada ja esitada algupärase vormis, siis tõlgitagu see ka täpselt ja ilma omavolita.

Teose teine, peamine osa, populaarteaduslik arutlus mitmesugustest Odüsseiaga seotud probleemidest, on väga asjalik, ülevaatlilik ja üldiselt täiesti usaldatav. Autor on populaarteadusliku teose seisukohalt õieti talitand sellega, et ta ei ole liigselt viidanud paljudele teaduslikele tüli-probleemidele, vaid on need ühepoolselt ära vastand, võttes tõeks kõige levinenuma arvamise. Mingeid halbu ettekujutusi sellest kindlasti ei teki. Lausafaktid on aga allkirjutanu nägemist mööda väga hoolikalt kontrollitud, trükkigi vigu ei ole leida. Vähe häiriv on kohati autori liiga normaatiivne suhtumine kunstisse ja pluss- ja miinuspunktide arvestamine. Näit. (lk. 66): „Reaalse põhjuslikkuse hämaraid liine püütakse konkretiseerida jumalate kaasatõmbamisega sündmustiku käiku. Niisugune võte küll muidugi vähendab teose kunstilist väärtust, aitab aga teataval määral kaasa tegevuse elustamiseks ja sündmustikule kaemuslikuma kuju andmiseks.“ Realistlikku väärtust vähendab see küll, aga kunstilist — raske teada, kui

me Homeroselt just realismi ei nõua. Ja võib-olla on see „kaemuslik kuju“, mis saavutatud jumalate abiga või abil, just nimelt see, mispärast Homeros Homeros ongi.

Enne kui raamat ära jõuab lõppeda leiame me temast siiski veel õige imestama-paneva üllatuse, nimelt ütleb autor (lk. 99): „Usimaist maalikunstnikest on „Odüsseia“ vaimu tabanud sellesisuliste töödega kõige paremini šveitslane A. Böcklin (a. 1827—1901).“ Kui Böcklin tõesti seda kõige paremini on tabanud, siis on Odüsseia vaim küll tänapäevani tabamata.

Peaaegu terve teose kestel väldib autor Homeroose nime ja annab selle teguviisi selgituse vastavas peatükis teose lõpul. Ta annab ülevaate „Homeroose küsimusest“, viidates tõsiasi- ja viimasel ajal on „unitaarliased“, st. need, kes usuvad Homeroose kui poedi olemasolusse, suuri võite saavutand. Mõningaid komistusi autori esituses siiski on. Näit. viitab ta (lk. 91—92) tuntud faktile, et Homeroose ajal oli kirjaoskus juba olemas, fakt, mille eitamine oli varem üheks peaarvumendiks Homeroose olemasolu vastastele, kuid lk. 70 ütleb ta ometi, et lugulaule ei loetud, vaid ainult kuulati.

Nii selgub, et peale arvustuse algul viidatud olulise väärtalituse on Ervin Roosi raamat usaldatav ja hästikasutatav vahend Odüsseia tundmaõppimiseks õige laiale lugejaskonnale. Teose alapealkiri „Sisuline, kunstikriitiline ja tekkelooline analüüs“ on vahest liiga pretensioonikas populaarteadusliku teose kohta, ja sõna „analüüs“ asendamine „ülevaatega“ oleks ehk veelgi rohkemaid lugejaid julgustand teost kätte võtma.

Lõpuks ei saa jätta puudutamata veel üht küsimust, mis seotud arvustusaluse raamatuga. Nimelt ei tundu see olevat küllalt plaanikindlalt läbi mõeldud, et on avaldatud teos, mis käsitleb ainult Odüsseiat. Nii jääb „päris“ Homeros, nimelt Ilias tundmatuks, sest ilmud „Odüsseia“ kõrvale enam samasugust „Iliast“ kirjutada ei saa, tuleks siis ju palju ja väga olulisi peatükke kordamisele või oldaks sunnitud viitama praegusele „Odüsseiale“. Ja vist teaduslikultki oleks mõnes osas täpsem saadud olla, kui oleks võetud käsitlemisele mõlemad eeposed koos. Näit. peatükk „Sotsiaalsete ja poliitiliste olude kajastumine“ pole õieti niisugusel kujul — ilma andmeteta, mis saadud Iliasest —, hästi võimalik ja ka Engels, kellele selles peatükis peamiselt toetutakse, on kindlasti oma teadmised esijoones ammudand Iliasest. Autor on loomulikult kõik näited eri peatükkides valind Odüsseiast, kuid ometi on teoreetilise arutluse osas kõigest 10 lehekülge, mis seotud ainult Odüsseiaga, nimelt tegelaste iseloomustuse. Peatükiid aga, mis kõnelevad ajast, Homerooset, eepose kirjanduslikkudest omadustest ja värsiehitusest, oleksid enam-vähem samal kujul tarvilikud ka Iliase puhul. Käsitledes mõlemaid koos oleks saand teos veelgi ülevaatlikum ja parem.

See viimane etteheide plaanikindlusetuse kohta tabab aga muidugi ainult siis märki, kui ollakse koos allakirjutanuga arvamisel, et ka Iliase kohta on meil head ülevaadet tarvis.

R. Laanes

„EESTI KEEL JA KIRJANDUS“ ilmub kord kuus. Väljaandja: ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastus: RKK „Teaduslik Kirjandus“, Tartu. Ülikooli 18.

Toimetuse kolleegium: K. Kure, M. Lepik, F. Linnus, J. Mägiste, R. Põldmäe, A. Saareste, K. Taev.

Vastutav toimetaja ja korrektor R. Nurkse. Tehniline toimetaja J. Arus. Ladumisele antud 13. II 1941. Trüki antud 17. III 1941. MB 3576. Paberi formaat 67×95. 1.32. Laotihedus 46 330. Trükipoognaid 6. Autoripoognaid 6.28. Trükiarv 3000 eks. Trükitud

„Tartu Kommunisti“ trükikojas, Tartus. Trükikoja tellimise nr. 448.

Tellimishind: 44 rbl. aastas, 22 rbl. poolaastas, 11 rbl. veerandaastas. Üksiknumber 4 rbl. Tellimisi võtavad vastu RKK Müügiosakond, Tallinn, Pärnu mnt. 10—24, kõik RKK raamatukauplused, ajalehtede kontorid, postiasutused-sidekontorid ja RKK kollektiivmüügi usaldusmehed.

Toimetus ja talitus Tartu, Ülikooli 18, telef. 35-51.

„Эстонский Язык и Литература“ № 3, 1941. На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

1940. a. trükitooted.

Andmete järjestus: autor; pealkiri; ilmumiskoht; kirjastus (kirjastaja); ilmumis- ja trükiaasta; trükk (trükikoda); trükikoht, eralduv ilmumiskohast; kaust (ka sentimeetreis); lehekülgede arv; raamatu lisad; kaardid; tabelid; hind; joonised; köide.

aastak.	= aastakäik	s.	= segatrükk
hlj.	= hiljem	t.	= toimetaja
i. a.	= ilma aastata	tab.	= tabel
i. k.	= ilma kohata	tegev t.	= tegev toimetaja
ilmk.	= ilmumiskoht	toim.	= toimetus, toim- kond
joon.	= joonistega	tr.	= trükk
k.	= köidetud	trk.	= trükikoda
kirj.	= kirjastus	vt.	= vaata
lk.	= lehekülg	v.-a.	= väljaandja
palj.-b.	= paljundusbüroo	v. t.	= vastutav toime- taja
piid.	= pildiga	üh.	= ühing, ühisus
pilt.	= piltidega		
ps.	= pseudonüüm		

Antiikvas trükitud raamatud on antiikvakirjas, fraktuuris trükitud fraktuurkirjas. Segatrükki (antiikva ja fraktuurkiri) tähistab lühend s.

- () raamatust saadud lisandid; nummerdamata leheküljed
- [] mujalt saadud lisandid
- (!) sõnas viga

Jaanuar.

1. Akadeemiliste Vilistlaskogude Tallinna Koondise kodu-
kord. Tallinn, 1940. V. Ehrenpreis. 8° (15×11). 15+(1) lk.
2. AKÜ uudisteateid... Tallinn, Autorikaitse Ühing, 1940. O.-ü.
„Nool“. 8° (17×11). 15+(1) lk. Pilt.
3. **Andreas, Fred.**
Fred Andreas. Armastuseta laev. Romaan. [Tõlkinud
Rosalie Eres.] Tartu, kirj. „Maret“, 1940. 8° (23×15). 226+(2)
lk. Hind 50 s. Kaanepild. (50-sendine Romaan nr. 12.)

15. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XII—XIII. 1936—1937. Tartu, Sihtasutus „Eesti Rahva Muuseum“, 1939. „Postimees“. 8° (24×16). XXVI+459+(1) lk. Hind 8 kr. 50 s. Pilt.
16. Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikaülikooli loengute ja praktiliste tööde kava. Kevadsemestril 1940. Tallinn, 1940. Riigi Trk. 8° (15×11). 36 lk. Pild.
17. Eesti Vabariigi — République Estonienne — Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava. Programme des cours et des travaux pratiques de l'Université de Tartu. 1940. aasta I poolaasta. I semestre 1940... Tartu, T. Ülikool, 1940. „Postimees“. 8° (23×15). 56 lk. Kaanepild.
18. **Egge, Peter.**
Peter Egge. Lahe rüpe s. Romaan. (Tõlkija: A[gnès] Antik.) Tartu, Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, 1939. G. Roht. 8° (20×13). 353+(1) lk. (Põhjamaade Romaane.)
Kaas ja siseillustratsioonid: E. Kollom.
19. **Elango, Aleksander.**
E.[!] [Aleksander] Elango. Ühiskondlik kasvatus. Tartu, 1940. O.-ü. „Ilutrükk“. 8° (19×13). 20 lk. (Äratr. koguteosest: Eesti õpetajate Liidu täienduskursused Tartus — loenguid ja kokkuvõtteid II.)
20. Elva Majandusühisuse kalender 1940. IX aastak. Elva, E. Majandusühisus, 1939. „Elva Trükikoda“. 8° (17×12). 64 lk. Kaanepild.
21. Elva Piimaühisuse kalender 1940. I aastak. Elva, E. Piimaühisus, 1939. „Elva Trükikoda“. 8° (17×18). 64 lk. Joon.
22. Elva Tööstus- ja Kaubandus-Kalender 1940. I aastak. (Koostanud A. Roomäe). Elva, „Elva Trükikoda“, 1939. 8° (17×12). 63+(1) lk.
23. **Estam, Johann.**
J[ohann] Estam. Õppetöö ratsionaliseerimisest. Tartu, Eesti õpetajate Liidu Täienduskursused Tartus, 1940. O.-ü. „Ilutrükk“. 8° (19×14). 21+(3) lk.
24. Estonia kontsertsaalis pühapäeval, 14. jaan. 1940 kontsertaktus helilooja Aleksander Läte 80. sünnipäeva tähistamiseks... Tallinn, 1940. A.-s. „Ühiselu“. 8° (21×14). 15+(1) lk. Pild.
25. „Järva Teataja“ kalender 1940. 15. aastak. Tallinn, 1939. A.-s. „Ühiselu“. 8° (19×14). 63+(1) lk. Joon.
26. **Järvik, Mart.**
Eesti lehmapiima koostis. Die Zusammensetzung der Kuhmilch in Estland. Prof. dr. agr. M[art] Järvik. Tartu, 1940. O.-ü. „Ilutrükk“. 4° (27×18). 14+(2) lk. Joon. (Äratr. ajakirjast „Agronomia“ — 1940.) (Põllumajandusliku Urimise ja Katseasjanduse Komitee toimetised nr. 100...)
Ilmus ka väljaandes: Tartu Ülikooli Piimanduse Instituudi teated nr. 17.

27. Kameraalraamatupidamise konspekt. Tartu, Koduülikool, 1940. 8° (24×17). 34+(1) lk.
Kivitr.
28. **Karling, Sten.**
Adamson Eric, Aleks. Bergman, Jaan Grünberg, Kaarel Liimand, Karl Pärsimägi, Kristjan Teder. Maalide näitus. 1940. Tartu, K.-k. „Pallase“ ruumes 21. jaan. — 5. veebr. 1940. (Sten Karling, E. V. Tartu Ülikooli kunstiajaloo professor.) Tartu, 1940. O.-ü. Noor-Eesti Kirj. 8° (16×12). 10+(14) lk. Pilt.
29. **Kask, Mihkel, ja Kauri, Hans.**
M[ihkel] Kask — H[ans] Kauri. Nobeli arstiteaduse ja füsioloogia auhind. Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (19×13). 47+(1) lk. (Äratr. teosest „Nobeli auhind“.)
30. „Keskpensionikassa“ põhikiri. Tallinn, 1939. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (14×9). 31+(1) lk.
31. **Kirde, Karl.**
Andmeid Eesti kliimast. Karl Kirde. With a Summary: Data about the Climate of Estonia. Tartu, 1939. K. Mattieseni o.-ü. 8° (27×17). 152+(2) lk. Joon. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). A XXXIV. 8.)
Sama ilmunud ka väljaandes: Tartu Ülikooli Meteoroloogia Observaatoriumi teaduslikud väljaanded... nr. 3.
32. **Kohava, Priidu.**
Karskuskasvatus koolis. Juhised koolikarskustööks. P[riidu] Kohava. Tallinn, Eesti Õpetajate Liit, 1940. Eesti Ühistrk. 8° (17×11). 15+(1) lk.
33. Kokkulepe sõja-lisahüvituste maksmise kohta eesti laevades. Nr. 3. Kehtiv 1. jaanuarist 1940. a. Tallinn, 1939. R. Tohver & Ko. 8° (18×11). 9+(3) lk.
34. **Kornel, Karl.**
K[arl] Kornel. Ühistegevus välismail. Tallinn, Eesti Ühistegeline Liit, 1939. Eesti Ühistrk. 8° (20×13). 181+(3) lk.
35. A/S. Krediit Pank 1939. a. aruanne. (33. tegevusaasta). Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (20×15). 9+(1) lk.
36. Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri o.-ü. Ametnike Pensionikassa põhikiri. Narva, 1940. O.-ü. „Narva Kirj.-Üh.“ 8° (18×13). 13+(3) lk.
37. **Kriisa, August.**
A[ugust] Kriisa. Coli-mastiidid ja nende ravi, eriti kaltsiumkloriidi ja coli-seerumiga... A. Kriisa, Coli-Mastitiden und ihre Behandlung, insbesondere mit Kalziumchlorid und Coli-Serum. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). (3)+ lk. 262—276. (Äratr. ajakirjast „Eesti Loomaarstlik Ringvaade“, XV a/k., 1939...)

38. **Kubjas, Eduard.**
Külaklubid, Põhimõtteid ja juhiseid nende korraldamiseks. Koostanud: E[imar] Nugis, L[eonhard] Illisson, A[leksa nder] Leinjärv, L[iis] Käbin, P[aul] Vahi, A[ugust] Meikop, E[duard] Kubjas. (Toimetanud E. Kubjas.) Tartu, Eesti Karskushüü, 1940. G. Roht. 8° (20×14). 38+(2) lk.
39. **Kuusik, Ulrich.**
Opiumiekstraktist ja opiumikontsentratsioonist. On opium extract and opium concentration. Dr. pharm. U[rich] Kuusik. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). 19+(1) lk. (Äratr. „Eesti Rohuteadlasest“ nr. 10 ja 11, 1939. a.)
40. **Rörber, Karl Eduard Anton.**
Karl Eduard Anton Rörber. Anidas on ramato trüffi-
minne tutvaks tanud. Endise Wändra õppetaja kirjand. Tallinn,
o.-ü „Sania“, 1940. 8° (15×11). 14+(2) lk. Bild.
Trükitud 250 eksemplari.
41. **Käis, Johannes.**
Joh[annes] Käis. Loodusõpetuse metoodikast. Tartu,
1940. O.-ü. „Putrük“. 8° (19×14). 46+(2) lk. Hind 60 s. Joon.
(Äratr. koguteosel „Loenguid ja kokkuvõtteid“ II.)
42. **Käis, Johannes.**
Joh[annes] Käis. Matemaatika algõpetusest. Tartu,
1940. O.-ü. „Putrük“. 8° (20×14). 46+(2) lk. Hind 60 s. Joon.
(Äratr. koguteosel „Loenguid ja kokkuvõtteid“ II.)
43. Käitismajandusteaduse oskussõnastik. I. k. a. 8° (24×17).
25 lk.
Kivitr.
44. Laevamehaanikute Üleriigilise Kutseühingu 1939. a. tege-
vuse aruanne. Tallinn, 1940. „Külvaja“. 8° (21×14). 13+(3) lk.
45. „Lõuna-Eesti“ kalender 1940. Valga, 1939. O. Lepik. 8° (19×13).
32 lk.
46. Lääne Elu aadress-kalender 1940. Haapsalu, 1940. A.-s. „Ühis-
elu“, Tallinn 8° (19×13). 64 lk. Joon.
47. Majanduspsühholoogia. I. k. a. 8° (24×17). 42+(1) lk.
Kivitr.
48. „Meie Maa“ kalender 1940... Kuressaare, 1939. J. Treufeldt &
A. Kallus. 8° (18×13). 32 lk.
Kaanel: „Meie Maa“ hinnata kaasanne...
49. Meie päevad 1940. Taskutähtraamat märkmik. Tallinn, K/M.
Jüri Kodres, 1939. O.-ü. „Nool“. 8° (8×11). 176+(16) lk. K.
50. **Mengel, Hamilkar.**
Haritlane. Talv 1939—40. Toimetanud H[amilkar] Mengel.
Tartu, Töötute Haritlaste Üh., 1939. G. Roht. 4° (27×21). 27+(5)
lk. Pilt.
Ilmus 20. det. 1939.
51. **Metusala, Peeter Ferdinand.**
Täielik naisterahvariiete juurelõikuse(!) õpetus.
Koonusseksionaalne süsteem. Autor P[eeter] F[erdinand]
Metusala. Tallinn, K. Klaussen, 1940. „Estonia“. 8° (24×17).
(2)+78+(2) lk. Joon. K.

52. Mustvee Majandusühisus. 1930—1940. ... Mustvee, M. Majandusühisus, 1940. Eesti Ühistrk., Tallinn. 8° (23×16). 55+(1) lk. Kaanejoon. ja pilt.
53. **Mälk, August.**
August Mälk. Kivid tules. Romaan. Tallinn, kirj. o.-ü. „Kultuurkoondis“, 1939. Eesti Ühistrk. 8° (20×14). 301+(3) lk. Hind 4 kr. 20 s.
Kaas P. Luhtein'ilt.
54. **U. Männijalu Heidi ja pudutapuulise kalender 1940.** Väändra, 1939. Tammjoo. 8° (22×15). 16 lk. ☉.
55. **Naiste Kehakultuuri Liit (N. K. L.). Põhikiri.** Tallinn, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (18×11). 11+(1) lk.
56. **Nõukogude Vene raamatunäitus. Aleksei Kravčenko graafika näitus.** Tallinn, Kunstihoone, 13. I — 24. I 1940. Tallinn, Eesti ja Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ühing, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (21×14). 45+(3) lk. Pilt.
57. **Nyirö, József.**
József Nyirö. Mägede mees. (Uz Bence.) Ungari keelest tõlkinud Felix Oinas. Tartu, Noor-Eesti Kirj., 1939. 8° (21×14). (2)+219+(1) lk. Hind 3 kr. 50 s. Pild.
Kaas: R. Sagrits.
58. „Oma Maa“ tähtraamat 1940. Viljandi, kirj. o.-ü. „Oma Maa“, 1940. J. Nurmberg. 8° (18×13). 67+(1) lk. Joon.
59. **Paabo, Albert.**
Kunsttehislikust pneumotooraksist hobuste kroonilise kopsu-alveolaaremfüseemi ravimisel. Dr. med. vet. A[lbert] Paabo. (Kokkuvõtte T. Ü. loomaarstiteaduskonnale esitatud väitekirjast.) Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). (1)+ lk. 232—240. (Äratr.: „Eesti Loomaarstlik Ringvaade“ XV aastak, 7. vihk, 1939.)
60. **Pangandus-kindlustusasjandus.** Tartu, Koduülikool, 1940. 8° (24×17). 48 lk.
Kivitr.
61. **Piimanduse kalender-käsiraamat 1940.** XI aastak. Tallinn, Üleriiklike Piimaühisuste Keskliit, 1940. A.-s. „Ühiselu“. 8° (17×11). 128 lk. Pilt.
62. „Postimehe“ kalender 1940. Tartu, E. K.-ü. „Postimees“, 1940. 8° (19×13). 48 lk. Joon.
63. ...Praktilise raamatupidamise, kaubandusteaduse ja masinakirja registreeritud kursused. Tallinn, Praktilise raamatupidamise kursuse juhatus, 1940. „Sõnavara“. 8° (18×11). 11+(1) lk.
64. ...Praktilise raamatupidamise ja kaubandusteaduse registreeritud kursused kirjateel. Tallinn, Praktilise raamatupidamise kursuse juhatus, 1940. „Sõnavara“. 8° (18×11). 14+(2) lk.
65. **Prostititud vekslite nimekiri.** (Konfidentsiaalne.) Novembrikuu 1939. a. Kokku seatud notarite teadaannete põhjal. (Nr. 11.) Tallinn, Kaubandus-Tööstuskoda, 1939. R. Tohver & Ko. 8° (22×15). 159+(1) lk.

66. Protsentide tabelid. Kokku seatud tarvitamiseks pankades, kontoorides ja teistes kaubanduslikes asutistes. II tr. Tallinn, E. Kalla, 1940. R. Tohver & Ko. 8° (22×15). (4)+171+(1) lk.
67. Pärnu-Raeküla Kalurite Ühistu „Laine“ põhikiri. Pärnu, Pärnu-Raeküla Kalurite Ühistu „Laine“, 1940. „Pärnu Päevaleht“. 8° (15×9). 24 lk.
68. Pärnu Ühishaigekassa määrused toetusrahade suuruse ja ravi ulatuse kohta 1940. a. pannakse kehtima alljärgnevalt: ... Pärnu, P. Ühishaigekassa, 1940. „Pärnu Päevaleht“. 8° (18×11). 15+(1) lk.
69. **Raadla, Amanda.**
Küsimusi matmiskommetest. (Amanda Raadla). Tartu, Eesti Rahvaluule Arhiiv, 1940. O-ü. „Ilutrükk“. 8° (23×16). 15+(1) lk. Pilt. (Äratr. „Rahvapärimuste Selgitajast“ nr. 7).
70. Raudtee korterite korraldus ja raudtee korterite kasutamise tingimused. Tallinn, Eesti Vabariigi Raudteede Talitus, 1939. Riigi Trk. 8° (18×11). 23+(1) lk.
71. **Rebane, Hugo.**
H[ugo] Rebane. Kohanimede küsimus. Tartu, 1940. K. Mattieseni o-ü. 8° (23×17). 15+(1) lk. (Äratr. „Ajaloolisest Ajakirjast“ 1939, nr. 4.)
Kokkuvõtte prantsuse keeles.
Kaanetiitel.
72. Riigikontrolli aruanne riigiasutiste ja ettevõtete 1938. ja 1938/39. aasta aruannete ning majandusliku tegevuse kontrolli teostamisest ja selle tagajärgedest. Tallinn, 1940. Riigi Trk. 4° (26×19). 83+(1) lk.
73. Riigi Teataja süstemaatiline sisujuht — Riigi- ja omavalitsus-telt antud ja 1. jaan. 1940 kehtivate normide alal. Koostatud Kohtuministeeriumi korraldusel. Tallinn, 1940. Riigi Trk. 8° (21×14). XXIII+(1)+213+(3) lk. Hind 2 kr. 40 s.
74. Roland Nabeli kaubamaja kalender 1940. Ranepi, Roland Nabel, 1940. Walter Böhm, Võru. 8° (17×12). 48 lk. Joon. 6.
75. **Roos, Jaan.**
Jaan Roos. Fr. Puksoo raamatukultuuriline tegevus ja harrastused. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1940. „Postimees“. 8° (23×15). 11+(1) lk. (Äratr. „Eesti Kirjandusest“ nr. 1, 1940.)
- 75a. Rootsi-eesti sõnaraamat. Koostanud P[er] Wieselgren, P[aul] Ariste, G[ustav] Suits. (...Svensk-estnisk ordbok. Under redaktion av P. Wieselgren, P. Ariste, G. Suits.) (1.) Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1939. 8° (24×17). 144 lk. (Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi toimetised.)
76. Seadusi ja määrusi kodanliku õhukaitse alal. Trükitud Võru Linnavalitsuse korraldusel. Võru, 1940. V. Pohlak. 8° (18×11). 22+(2) lk.

77. Sport ja mäng. Noorsportlase käsiraamat. II. A [leksander] Kolmpere, J [ohannes] Laidvere, H [erbert] Michelson, H [erbert] Niiler. Tartu, E. K.-ü. „Postimees“, 1940. 8° (17×12). 104 lk. Hind 1 kr. 25 s. Joon.
Kaas: Lehepuu.
78. (Statistika konspekt) Tartu, Koduülikool, 1940. 8° (24×17). 9+(1) lk.
Kivitr.
79. Tallinna Eesti Kaupmeeste Seltsi põhikiri. Tallinn, 1940. „Nõmme Trükk“, Nõmme. 8° (16×11). 11+(1) lk.
80. Tallinna Linnavalitsuse tegevuse ülevaade 1938/39. XIII aastak. Tallinn, Tall. Linnavalitsus, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 4° (26×18). X+187+(1) lk.
81. Tallinna Majaomanikkude Panga Ü/P. 1939. a. aruanne. (XVI tegevuse aasta.) Tallinn, 1940. V. Ehrenpreis. 8° (21×14). 11+(1) lk. + (2) eraldi lk.
82. „Tartumaa Teataja“ aadress-kalender 1940. a. VI aastak. Tartu, 1940. M. Hermann. 8° (20×13). 67+(1) lk. Joon.
83. **Tarvel, Peeter.**
P [eeter] Tarvel. Imperialism kui uusima ajaloo periood. Avec un résumé français. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×17). 24 lk. (Äratr. „Ajaloolisest Ajakirjast“ 1939, nr. 4.)
84. Tartu Üldhaigekassa. Määrused toetusrahade suuruse ja ravi ulatuse kohta 1940. aastal... Tartu, 1940. „Varrak“. 8° (17×10). 15+(1) lk.
85. Teadaanne Meremeestele. Nr. 4. Tallinn, Veeteede Talitus, 1940. Riigi Trk. 8° (24×16). 14+(2) lk.
Ilmus 6. jaanuaril 1940. a.
86. Uus Eesti kalender 1940. 5. aastak. Tallinn, kirj.-üh. „Uus Eesti“, 1939. A.-s. „Ühiselu“. 8° (19×13). 128 lk. Pilt.
87. **Valtonen, Hilja.**
Hilja Valtonen. Tarvaala peretütar. (Soome keelest tõlkinud J. Madaras [= Ernst Raudsepp].) Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“. V. t. H. Pürkop, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (18×13). 208 lk. Hind 1 kr. 20 s. (Looduse Kroonine Romaan... Nr. 133, 18. jaanuar 1940.)
Kaanelehe joonistanud O. Kangilaski.
88. **Varamaa, Valentin.**
Valentin Varamaa, õigusteadlane. Teatmeid rahvusvahelisest meresõjaõigusest laevandusringkondadele. Tallinn, Veeteede Talitus, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (19×13). IV+108 lk.
89. **Veetla, Osvald.**
Minu lauluvara. I. Ainulaadsem ja täielikum lauludekogu. Koostanud Osv [ald] Veetla. Tartu, 1940. M. Hermann. 8° (18×13). 16 lk. Hind 10 s. Kaanepild.
Kanel: ...Ajakohased rahvalaulud. serenaadid ja romansid. 1. anne.
90. **Viilup, Nikolai.**
N [ikolai] Viilup. Põllumajanduse tasuvus 1938/39. a. (Eelkokkuvõte.) Rentabilité agricole en 1938/39. (D'après les données préliminaires de la comptabilité agricole.) Tallinn, 1939. A.-s. „Ühiselu“. 4° (26×18). 12 lk. (Äratõmme „Majandusteated“ nr. 51/52 1939. a.)

91. **Visnapuu, Henrik.**
 Henrik Visnapuu. Kaks algust. Valimik 1909—1939. Tallinn, kirj. o.-ü. „Kultuurkoondis“, 1940. O.-ü. „Hansa“. 8° (24×17). XXX+(2)+324+(4) lk. Pild.
 Illustratsioonid: Andrus Johan!
 Seda raamatut on trükitud 500 nummerdatud ja 150 nummerdamata eksemplari.
92. **Voore, Robert, ja Voore, Villem.**
 Peipsi rääbisest. Über die kleine Maräne des Peipsi-Sees. R[obert] Voore. Kalaparasitidest ja nende esinemisest Eestis. Über Fischparasiten u. deren Vorkommen in Estland. V[illem] Voore. Tallinn, 1939. O.-ü. „Nool“. 8° (24×17). 29+(1) lk. Joon. (Täiendatud äratr. kuukirjast „Eesti Kalandus“ 1939, nr. 8/9—10.) (Kalanduskoja toimetised nr. 8 ...)
93. **Ülenurm, H.**
 Tartu juht. Ärid, vabrikud, tööstused, töökojad ja vabakutse- lised. Koostanud H. Ülenurm. Tartu, 1940. Grenzstein. 8° (18×13). 24 lk. Hind 15 s.
94. Ülevaade haridustegevusest Tallinnas 1938/39. Väljavõte Tallinna linnavalitsuse tegevuse ülevaatest. Tallinn, Tall. Linnavalitus, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (26×18). 24 lk.

Veebruar.

95. Advokatuuri nõukogu 1939. aasta aruanne. Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (21×14). 75+(1) lk.
 Kaanetiitel.
96. Aktsiaseltsi „Eesti Fosforiit“ põhikiri. Tallinn, 1940. R. Kaups. 8° (14×9). 30+(2) lk.
97. Algkooli, reaalkooli, algkoolile baseeruva kahe- kuni nelja-aastase kursusega kutsekooli, progümnaasiumi, gümnaasiumi ja kõrgema astme kutsekooli õppe- kavade kodanliku õhukaitse (KÕ) ettevalmistuse alal. Tallinn, Haridusministeerium, 1940. Riigi Trk. 8° (21×15). 26+(2) lk.
98. **Ambur, Paul.**
 Paul Ambur. Märkmeid autoriõiguse kaitse seaduse projekti kohta. Tartu, „Õigus“, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (24×18). 24 lk.
99. **Burroughs, Edgar Rice.**
 Edgar Rice Burroughs. Tarzan. Suurromaan Aafrika džung- list. Inglise keelest tõlkinud Richard Vään. 7.—9. anne. Tartu, „Romaan“ 1940. G. Roht. 8° (22×15). Lk. 97—112, 113—123, 129—144. Hind: üksiknr. 12 s. Kaanepild.
100. **Cervantes Saavedra, Miguel de.**
 Miguel de Cervantes Saavedra. Teravmeelne hidalgo Don Quijote Mancha'st. I osa. Hispaania keelest tõlkinud J[usta] Kurfeldt. I köide. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. Tegev ja v. t. D. Palgi, 1939. 8° (18×13). (2)+391+(1) lk. Hind 4 kr. 50 s. (Maailmakirjandus. Eesti Kirjanduse Seltsi ilukirjanduse tõlke- seeria ... Tartu, 15. dets. Nr. 4.)

Luuletuste tõlge Joh. Semper'ilt.
 Illustratsioonid G. Doré'lt.

101. **Dostojevski, Feodor Mihhailovitš.**
F[eodor] M[ihhailovitš] Dostojevski. Kuritöö ja karistus. Romaan. II köide. (Vene keelest tõlkinud A[nton] H. Tamm-
saare [=Hansen]). Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“, 1939. O.-ü.
„Nool“, Tallinn. 8° (20×14). 400 lk. Hind 3 kr. 50 s. (...Kogutud
teosed V.)
Kaanelehe joon. O. Kangilaski.
102. **Dostojevski, Feodor Mihhailovitš.**
F[eodor] M[ihhailovitš] Dostojevski. Sortsid. I köide.
(Vene keelest tõlkinud Jaan Kangilaski). Tartu-Tallinn, k.-ü.
„Loodus“. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (20×14). 415+(1) lk.
Hind 3 kr. 75 s. Kaaneümbrisjoon. (... Kogutud teosed IX.)
103. **Dostojevski, Feodor Mihhailovitš.**
F[eodor] M[ihhailovitš] Dostojevski. Vennad Karama-
zovid. III köide. (Vene keelest tõlkinud Justa Kurfeldt). Tartu-
Tallinn, k.-ü. „Loodus“, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8°
(20×14). 399+(1) lk. Hind 3 kr. 75 s. Kaaneümbrisjoon. (...Kogu-
tud teosed XV.)
104. **Eesti kaubalaevastik 1940. List of Estonian Merchant Ships.**
Parandused ja täiendused kuni 7. veebruarini 1940. Corrections
and additions up to the 7th of February 1940. Tallinn, Veeteede
Talitlus, 1940. Riigi Trk. 4° (27×21). 111+(1) lk. Kaanejoon.
105. **Eesti Kirjanduse Selts. Odavad raamatud. (1940. a. odav-
müük kestab 12. veebruarist — 2. märtsini.)** Tartu, 1940. 8°
(17×12). 31+(1) lk. Joon.
106. **Eesti Kirjanduse Seltsi ... raamatute rakendusnimestik.**
Jaauar 1940. Tartu, 1940. 8° (18×12). 24+(24) lk.
107. **Eesti Majaomanikkude Selts. Kalender-käsiraamat. 1940.**
Tallinn, 1940. J. Roosileht & Ko. 8° (19×13). 47+(1) lk. Joon.
108. **Eesti Meteoroloogia Aastaraamat. XVII köide. 1937. a.**
vaatlused. The Meteorological Year Book of Estonia. Volume
XVII. 1937. Tartu, T. Ülik. Meteoroloogia Observatoorium, 1938.
K. Mattieseni o.-ü. 4° (27×19). 161+(1) lk. Joon.
109. **Eesti Panga 1939. a. aruanne.** Tallinn, Eesti Pank, 1940. Tall.
Eesti Kirj.-Üh. 4° (28×21). 20+(4) lk.
110. **Eesti Rahva Muuseum. Rahvateaduslikud küsimuskavad.**
XII. Küsimusi mitmelt alalt. Tartu, Sihtasutus „Eesti Rahva Muu-
seum“, 1940. „Postimees“. 8° (18×11). 15+(1) lk. Joon.
111. **Ehrenpreis, Jüri A.**
Vändra geograafiline ja geoloogiline album. Koostanud
J[üri] A. Ehrenpreis. Vändra-Suurejõel. Artikkel „Suured puud
Vändra maastikus“ on täiendatud Tarmo Tammsoo poolt. Vändra,
Jüri Ehrenpreis, 1940. Tammsoo („Kultuur“, Pärnu). 8° (24×34).
12 veergu (=10 lk.). Pilt. S.

Seda teost on trükitud 200 eks.

Kaanel: Eesti Vabariigis leiduvate suurte puude, allikate ja tähtsa-
mate kohtade album. Üles otsinud, pildistanud, kirjeldanud...

112. Estonia Teater. Hooaeg 1939—1940. Koostanud reklaamikeskus „Reka“. Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (21×14). 48 lk. Pilt.
113. **Hanko, August.**
1914. a. sõjasündmisi. [Toimetanud August Hanko.] Tartu, Eesti Kirj. Kooperatiiv, 1940. „Postimees“. 8° (24×17). Lk. 341—460. Pilt. (Maailmasõda 1914—1918. III.)
114. Iisaku Ühispanga 1939. aasta aruanne. XXVIII tegevusaasta. 1940. M. Minis, Narva. 8° (22×18). 10+(2) lk.
115. Juhend laevajuhtidele. Tallinn, Eesti Laevaomanikkude Ühisus, 1940. R. Tohver & Ko. 8° (18×11). 11+(1) lk.
116. Jõhvi Ühispanga 1939. a. aruanne. XVI tegevusaasta. Jõhvi, 1940. O.-ü. Narva Kirj.-Üh., Narva. 8° (22×17). (10) lk.
117. **Kadak, Tiiu.**
Juhiseid riide teadlikuks tarvitamiseks. (Vihu koostanud nõunik Tiiu Kadak. Käsitirja läbi lugenud A. Koskel ja K. Lukk). Tallinn, 1939. A.-s. „Ühiselu“. 8° (19×13). 14+(2) lk. Hind 5 s. (Kodumajanduskoja toimetused nr. 10.)
Illustreerinud H. Valdmann.
118. **Karling, Sten.**
Ed. Kutsari ülevaatenäitus. Tallinnas. 2.—11. veebruarini 1940 Kunstihoones. (Sten Karling, E. V. Tartu Ülikooli kunstiajaloo professor.) Tartu, 1940. „Postimees“. 8° (21×12). 15+(1) lk. Pilt.
119. Keemiatööstus „Feiwal“, prov. A. Feischner, Tallinn. ... Hinna-
kiri 1940. a. Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (22×14).
12 lk. Joon.
Kaanetiitel.
120. **Kompus, Hanno.**
Hanno Kompus. Maaliline Eesti. Pilte Eesti ilusaist ehitustest, maastikest ja muist vaatamisväärsustest. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. V. t. D. Palgi, 1939. 8° (19×13). 142+(2) lk. Hind 1 kr. Pilt. (Elav Teadus. Nr. 96. Eesti Kirjanduse Seltsi populaarteaduslik seeria ... 31. detsembril 1939. Nr. 12.)
121. **Kõiv, E.**
E. Kõiv, kapten. Pioneriasjandus(!) jalaväele. Tallinn, Sõjavägede Staabi VI osakond, 1940. Riigi Trk. 8° (20×14). VIII+233+(1) lk. Joon.
122. **Laaman, Eduard.**
Ed[uard] Laaman. Uus Euroopa sõda. Kuidas see puhkes... Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. V. t. D. Palgi, 1940. 8° (18×13). 110+(2) lk. Hind 1 kr. Joon. (Elav Teadus. Nr. 97. Eesti Kirjanduse Seltsi populaarteaduslik seeria ... Tartus, 25. jaan. 1940. Nr. 1.)
123. **Laidsaar, Eerik.**
Eerik Laidsaar. Mõök ja ader. Näidend kolmes vaatuses... Tallinn, Autorikaitse Ühing, 1940. O.-ü. „Nool“. 8° (17×11). 52 lk.

124. **Laidsaar, Eerik.**
Eerik Laidsaar. Õnneleelo. Rahvatükk 3 vaatuses üldtuntud lauludega. Tallinn, kirj. k.-ü. „Tarvik“, 1940. „Kultuur“, Pärnu. 8° (18×11). 58 lk.
Kaas F. Liivilt.
125. **Laul, Jakob.**
Distsipliini ja heakorra arendamise kava seltskondl. ürituste teostamisel organisatsioonides ja klubiõhtuil. J[akob] Laul, Kihelkonna Konvendi noortevanem. Kuressaare, Saare Maa-koolivalitsus, 1940. J. Treufeldt & A. Kallus. 8° (18×11). 30+(2) lk.
126. **Lippmaa, Teodor.**
T[eodor] Lippmaa. Üldine botaanika. Tartu, Akadeemiline Kooperatiiv, 1940. „Postimees“. 8° (23×17). VII+(1)+358++(4)+(4) lk. Joon. (Eesti Teaduste Akadeemia juures oleva ülikoolide õpperaamatute komisjoni väljaanne nr. 1.)
127. **Luha, Artur.**
Aruanne Geoloogilise Komitee tegevusest 18. VIII 37 — 1. IV 39. Report of the activities of the Geoloogiline Komitee (Geological Survey of Estonia) for the period 18. VIII 37 — 1. IV 39. (Aruande koostanud geoloog A[rtur] Luha.) Tallinn, 1940. Riigi Trk. 8° (24×16). 16+(2) lk. Joon.
128. LUS'i Botaanikasektsiooni vahetusherbaariumi nimes- tik nr. 10 pro 1939/40. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). 11+(1) lk.
129. **Martens, Verner.**
Verner Martens. Malai templimask. Kriminaalromaan. [Tõlkinud Viktor Veskimäe.] Tartu, kirj. „Maret“, 1940. 8° (22×15). 144+(2) lk. Hind 50 s. Kaanepild. (50-sendine Romaan nr. 1.)
130. Masinaehitusevabriku aktsia-seltsi „Franz Krull“ põhi- kiri. Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (18×11). 21+(3) lk.
131. **Mihkla, Karl.**
K[arl] Mihkla. Eesti uusim kirjandus. Kirjanduslikud loengud ühes kirjandusmetoodikaga algkooliõpetajatele. Tallinn, 1940. G. Roht. 8° (22×15). 207+(1) lk. Hind 3 kr. Pilt.
132. **Molière, ps.**
Molière [=Jean Baptiste Poquelin]. Tartuffe ja õpeta- tud naised. Tõlkinud Ants Oras. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. Tegev ja v. t. D. Palti, 1940. G. Roht. 8° (19×13). 302+(2) lk. Hind 3 kr. 75 s. Kaanejoon. (Maailmakirjandus. Eesti Kirjanduse Seltsi ilukirjanduse tõlkeseeria... Tartu, 30. jaan. 1940. Nr. 5.)
133. Mäletad veel balliööd? Valsilaul. Esiktrükk. Tallinn, 1940. Lit. J. Männik. 4° (31×24). 20 lk.
134. Narva-Jõesuu Ühispanga 1939. aasta aruanne. XVIII tege- vusaasta. Narva, 1940. O.-ü. Narva Kirj.-Üh. 8° (22×19). (12) lk. Pild.
135. Ü/P. Narva Majaomanikkude Panga 1939. a. aruanne. (XII tegevusaasta.) Narva, 1940. O.-ü. Narva Kirj.-Üh. 8° (22×14). (12) lk.

136. Narva Ühispanga 1939. aasta aruanne. XXXI tegevusaasta. Narva, 1940. M. Minis. 8° (22×18). 11+(1) lk.
137. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ 1940. a. odavmüügi hinnakiri... Tartu, Noor-Eesti Kirj., 1940. 8° (17×12). 19+(1) lk.
138. **Nuoliivaara, Auni.**
Auni Nuoliivaara. Karjus, tüdruk ja perenaine. Romaan. (Tõlkija A[лма] Selge.) Tartu, Eesti Kirj. Kooperatiiv, 1939. J. Mällo. 8° (20×14). 319+(3) lk. (Põhjamaade Romaane.)
Kaas ja siseillustratsioonid: E. Kollom.
139. **Paabo, Albert.**
Terapeutilise pneumotooraksi toimest vereringesse ja muid tähelepanekuid hobuste kroonilise kopsu-
alveolaaremfüseemi ravimisel. A[лbert] Paabo. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). (3) + lk.16—28. (Reprinted from: „Loomaarstlik Ringvaade“. Vol. XVI, No. 1, 1940.)
Kokkuvõtte inglise keeles.
140. **Paris, August.**
Kvalitatiivne analüüs. Dr. August Paris. Teine täiendatud tr. Tartu, Akadeemiline Kooperatiiv, 1940. J. Mällo. 8° (20×14). VIII+159+(1) lk. Joon. (Keemilise analüüsi praktikum, toimetanud A. Paris. I...)
141. **Pedaste, H.**
Leitnant H. Pedaste. Hartlepooli pommitamine sakslaste poolt 16. detsembril 1914. aastal. Tallinn, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (21×14). 24+(2) lk.
Kaanetiitel.
142. E. K.-Ü. „Postimehe“ kirjastuse ja pealadude odava raamatu nädala raamatute nimekiri... ja „Postimehe“ kirjastuse ning pealadude uute raamatute nimekiri. Tartu, „Postimehe“ raamatukauplus, 1940. 8° (18×11). 15+(1) lk. Joon.
143. Protestitud vekslite nimekiri. (Konfidentsiaalne.) Detsembrikuu 1939. a. Kokku seatud notarite teadaannete põhjal. (Nr. 12.) Tallinn, Kaubandus-Tööstuskoda, 1940. R. Tohver & Ko. 8° (23×15). 136 lk.
144. **Puksoo, Friedrich.**
Friedrich Puksoo. Jacob Johann Köhler. Esimese eesti piibli trükkal. Tallinn, Tall. Ajaloo Selts, 1939. O.-ü. „Hansa“. 8° (25×18). 34+(2) lk. Joon. (Äratr. Tallinna Ajaloo Seltsi väljandest „Vana Tallinn“ IV.)
145. Põllumeeste Keskpank. 1939. aasta aruanne. XII tegevusaasta. Tallinn, 1940. A.-s. „Ühiselu“. 8° (21×14). 14+(2) lk.
146. K.-ü. „Rahvaülikooli“ ajutine odavate raamatute hinnakiri. 12. veebr. — 2. märtsini 1940. a. Tallinn, k.-ü. „Rahvaülikooli“ raamatukauplused Tallinnas, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (24×12). 22+(2) lk. Joon.

147. **Raid, Aleksander.**
A [leksander] Raid. Chopin. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. Tegev ja v. t. D. Palgi, 1939. G. Roht. 8° (19×13). 159+(1) lk. Hind 1 kr. 50 s. Kaanejoon. ja pilt. (Suurmeeste Elulood Nr. 53. Eesti Kirjanduse Seltsi biograafiline seeria... Tartu, 30. dets. 1939. Nr. 6.)
148. **RRHS Näitering.** Rakvere Teatrimaja avamine ja 1940. a. kevadhooaeg. Rakvere, R. Rahvamaja ja Hariduse Seltsi Näitering, 1940. R. Tänav. 8° (21×14). (12) lk. Pilt.
Eraldi: „Tuulte pöörises“, August Kitzbergi draama 5. pildis. (4) lk. [Kava.]
149. **Raun, Alo.**
Alo Raun. Soome ja eesti keele vastastikest suhetest. Avec un résumé: Sur les rapports réciproques du finnois et de l'estonien. Tartu, Eesti ja Sugukeelte Arhiiv, 1940. „Postimees“. 8° (22×15). 25+(1) lk. Hind 75 s. (Äratr. ajakirjast „Eesti Keel“ 1939 nr. 6.) (Eesti Keele Arhiivi toimetised nr. 17...)
150. Riigikogu üldkoosoleku stenograafilised aruanded ja nende lisad. I koosseis, V istungjärk 6. ja 7. koosolek. 1939. Tallinn, 1939. Riigi Trk. 4° (28×20). (5)+ lk. 68—97+(1).
151. Riigi Ringhäälingu kooliraadio saatekava 1939/1940 õppeaasta kevadsemestris. Tallinn, Riigi Ringhääling, 1940. Eesti Ühistrk. 8° (22×15). 31+(2)+1 lk. Pilt.
Kaanel: RR kooliraadio. Kevadsemester 1940.
152. Rootsi-eesti sõnaraamat. Koostanud P[er] Wieselgren, P[aul] Ariste, G[ustav] Suits. (...Svensk-estnisk ordbok. Under redaktion av P. Wieselgren, P. Ariste, G. Suits.) 2. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1940. 8° (24×7). Lk. 145—272. (Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi toimetised.)
153. „Sakala“ tähtraamat. 1940. Viljandi, Sakala, 1940. 8° (18×11). 79+(1) lk. Pilt.
154. **Salasoo, Hugo.**
Magunataim oopiumi asendava toorainena oopiumi-alkaloidide valmistamisel. H[ugo] Salasoo. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). 9+(1) lk. (Äratr. „Eesti Rohu-teadlane“ nr. 1, 1940. a.)
155. **Sepp, Arnold.**
Arnold Sepp. Väike, rumal süda. Näidend kolmes vaatuses. Tallinn, Autorikaitse Ühing, 1940. J. Roosileht & Ko. 8° (17×11). 110+(2) lk.
156. **Silvet, Johannes.**
Inglise-eesti sõnaraamat. (Koostanud Joh[annes] Silvet. An English-Estonian Dictionary. By J. Silvet.) 5. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1940. 8° (23×17). Lk. 721—880. Kaanejoon.
157. **Siwertz, Sigfrid.**
Sigfrid Siwertz. Reis Paabelisse. (Rootsi keelest tõlkinud A[delaide] Lemberg.) Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“. V. t. H. Pür-

kop, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (18×12). 208 lk. Hind 1 kr. 20 s. (Looduse Kroonine Romaan... Nr. 134. 17. veebruar 1940.)

Kaanelehe joonistanud O. Kangilaski.

158. Jumala Piha Sõna. Suur Piibel. Välja antud eestiseelse piibli 200 aasta juubeli tähistamiseks. Sisaldab Vana ja Uue Testamendi ning Apokriifa raamatud. Kaunistatuna 226 gravüüri G. Doré'lt ja värvipilt teistelt juurmeijtritelt. Keeletiels alufes eestiseelse piibli 15. trüff, õige-keeluskultu uuesti läbi maadatud. (2.—14. viht). Tartu-Tallinn, f.-ü. „Loodus“, 1938—1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 4° (35×27). Vt. 97—192+(2), 193—381+(4), 385—480, 481—576, 577—672, 673—768+(8), 769—960+(4), 961—1136+(6), 1137—1297+(5). Pilt.

Suure Piibli eii- ja ritollehrede ning algusrahrede joonised teai kunstnik Richard Rivit. Minnevärviitised pildid trüffis Graafiline Kunstiajalutis „Juurüff“ Tartus. Trüffimist alustati märjijäul 1938. aastal. Trüffimine lõperati veebruaril kuul 1940. Kaanel: Suur Piibel, Jumub eestiseelse piibli 200 a. juubeli tähistamiseks. Kaunistatud juure meijtrite kunstiteostega. Sisaldab Vana ja Uue Testamendi ning Apokriifa raamatud. Seateõna: piiskopp Hugo] Beruhard] Rahamägi. Keeleline järeloaue: [Johannes] [Johdemar] Westi. Jumub 14 väitü . . .

159. Sõjateadlane nr. 5. Tallinn, „Sõdur“, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (21×14). (2)+ lk. 179—359+(1). Üksiknumber 1 kr. 50 s. (Sõjavägede Staabi väljanne.)

160. Tallinna Linnapanga 1939. a. aruanne. XXV tegevusaasta. Tallinn, 1940. R. Tohver & Ko. 4° (27×19). 11+(5) lk.

161. Tallinna Linnaomavalitsuse Teenijate Hoiu- ja Laenukassa „Hoiula“ 1939. a. aruanne. XII tegevusaasta. Tallinn, 1940. O.-ü. „Hansa“. 8° (21×15). 14+(6) lk.

162. Tammsoo, Tarmo, ja Valde, Elmar.

Vändra suve-žurnaal. Toimetanud: Tarmo Tammsoo ja Elmar Valde. 2. tr. Vändra, „Vändra Uudised“, 1939. 4° (27×19). 20 lk. Pilt.

Trükitud 150 eksemplari.

163. A/S Tartu Pank... 1939. a. aruanne (71. tegevusaasta.) Tallinn, 1940. Tall. Eesti Kirj.-Üh. 8° (19×13). 8+(2) lk.

164. Tartu Ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi aruanded. XLI (1—4). 1938. Toimetanud prof. dr. sc. nat. E[imar] Lepik. Annales Societatis Rebus Naturae investigandis in Universitate Tartuensi constitutae. Tartu, Ülikooli juures olev Loodusuurijate Selts, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (24×17). XXIII+(1)+270+(38) lk. Hind 4 kr. Pilt.

Ilmunud jaanuaris 1940.

165. Teadaanne Meremeestele. Nr. 5. Tallinn, Veeteede Talitus, 1940. 8° (24×16). 10+(2) lk.

Ilmus 6. veebruaril 1940.

166. 1938. aasta tegevusandmeid aktsiaseltside ja osahin-
gute kohta, kelle aktsiatest resp. osatähtedest riik
omab 50% või enam. Tallinn, 1940. Riigi Trk. 8° (24×16).
15+(1) lk.

167. Tuletõrjuja käsiraamat-kalender. 1940. IX aastakäik. Toimetanud ja välja annud(!) „Eesti Tuletõrje“ tegevtoimetaja E. Tetsmann. Tallinn, 1940. „Kiirtrükk“. 8° (18×11). 143+(1) lk. Joon.
168. **Tuulse, Armin.**
Armin Tuulse. Lisaandmeid Tallinna lossi „Riigisaali“ ehitamisest. Tartu, 1940. K. Mattieseni o.-ü. 8° (23×16). 15+(1) lk. Joon. (Äratr. „Ajaloolisest Ajakirjast“ 1940, nr. 1.)
Kokkuvõtte saksa keeles.
169. **Ukukivi, J. P.**
J. P. Ukukivi. Valge laev. Näidend neljas vaatuses. (Ed. Vilde romaani „Prohvet Maltsveti“ ainetel.) Tallinn, Autorikaitse Ühing, 1940. O.-ü. „Nool“. 8° (17×12). 78+(2) lk.
170. **Ussisoo, Theodor.**
Riigi Tööstuskeskkool. XX aastat. 1920—1940. Koostanud Theodor Ussisoo. Tallinn, Riigi Tööstuskeskkool, 1940. O.-ü. „Vaba Maa“. 8° (21×15). 82+(2) lk. Pilt.
171. Vabatahtliku tuletõrjeühingu normaal kodukord. Tallinn, Eesti Vabatahtliku Tuletõrje Liit, 1940. „Kiirtrükk“. 8° (20×14). 47+(1) lk.
172. **Wade, Henry.**
Henry Wade. Vandekohtu otsus. (Inglise keelest tõlkinud M[agda] Puusepp.) Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“. V. t. H. Purre, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (17×12). 192 lk. Hind 85 s. (Kriminaalromaan... Nr. 38. 20. veebruar 1940.)
Kaanelehe joonistanud A. Mikhelsoo.
173. **Vaga, Voldemar.**
Voldemar Vaga, mag. phil., Kõrgema Kunstikooli „Pallas“ kunstiajaloo lektor. Eesti Kunst. I. Kunstide ajalugu Eestis keskajast meie päevini. Tartu-Tallinn, k.-ü. „Loodus“, 1940. K. Mattieseni o.-ü., Tartu. 8° (25×19). 64+(26) lk. Pilt.
174. **Veetla, Osvald.**
Minu lauluvara. I. Ainulaadsem ja täielikum laulude kogu. Koostanud Osvald Veetla. Tartu, 1940. M. Hermann. 8° (18×13). 16 lk. Hind 10 s. Kaanepild.
Kaanel: ...Ajakohased rahvalaulud, serenaadid ja romansid...
175. **Visnapuu, Eduard.**
Eduard Visnapuu. Rooma keiser. Näidend kolmes vaatuses. Tallinn, Autorikaitse Ühing, 1940. J. Roosileht & Ko. 8° (17×11). 77+(3) lk.
176. Võõrastemajade- ja restoranipidajate Ühing. 1920—1940. Tallinn, 1940. A.-s. „Ühiselu“. 8° (25×18). 65+(1) lk. Pilt.
177. Ühispank Pärnu Eesti Laenu-Hoiu Ühisus... 1939. aasta aruanne. XXXV tegevusaasta. Pärnu, Ü.-P. Pärnu Eesti Laenu-Hoiu Ühisus, 1940. „Pärnu Päevaleht“. 8° (23×17). (12) lk.

RK „Teadusliku Kirjanduse“ kirjastusel ilmunud

UUDISKIRJANDUST

M. Rosental: MARKSISTLIK DIALEKTILINE MEETOD.

196 lk. Hind 5 rubla.

Andes täieliku käsitluse materialistliku ja idealistliku filosoofia alustest, on see raamat esmajärguliselt vajaline igale marksismi-leninismi õppijale kui nurgakivi, millele toetub tubli nõukogude inimese maailmavaateline teadlikkus ja ümbritseva elu mõistmine.

H. Tampere: VANA KANNEL IV.

Karksi vanad rahvalaulud I. 532 lk. Hind 18 rubla.

„Vana Kannel“ IV sisaldab laule Karksi kihelkonnast ja tahab seega pilti anda nn. Mulgimaa laulurepertuaarist. Teaduslike printsiipide alusel korraldatuna ta manab lugeja silmade ette ilmeka kujutluse meie esivanemate lauluarmastusest ja -oskusest, avades seejuures rohkesti senitundmatuid külgi meie endisaegses kultuuris.

M. Toomse: EESTI ta-, tä- VERBIDE KONSONANTSEST LIITUMISEST.

312 lk. Hind 20 rubla.

Sügaval eesti murrete tundmisel põhjenev keeleteaduslik uurimus, mis peale pealkirjas tähendatud probleemi igakülgse lahenduse sisaldab ka arvukalt muid uusi vaatekohti eesti keele ajaloolist arengut puutuvais küsimustes.

I. Stalin: DIALEKTILISEST JA AJALOOLOSEST MATERIALISMIST.

44 lk. Hind 1 rubla.

Dialektiline ja ajalooline materialism kujundab marksismi filosoofia ja proletariaadi ideoloogilise relva ning näitab tee reaalsuse õigeks mõistmiseks ja ta revolutsiooniliseks ümberehitamiseks.

Ervin Roos: ODÜSSEIA.

Sisuline, kunstikriitiline ja tekkelooline analüüs. 104 lk. Hind 5 rubla.

H. Just: SAKSA-EESTI TASKUSÖNASTIK.

480 lk. väikeformaadis. Hind broš. 9 rubla.

H. Just'i sõnastik on edukalt kasutatav saksakeelsete tekstide lugemisel ja õppimisel. Hoolimata näilisest väiksusest sisaldab raamat silmapaistva hulga märksõnu ühes sõnaseletuste ja päritolumärgetega.

MÜÜK RAAMATUKAUPLUSTES

Suurmüük: RKK Müügiosakond, Tallinn, Pärnu mnt. 10

Rbl. 4.—

DEA 41,3
32
3

AJAKIRJAD IGALE KIRJANDUSE-
JA KUNSTIHUVILISELE TÖÖTAJALE:

Looming

E. N. Kirjanike Liidu ja E. N. Kunstnike Liidu hääle-
kandja. Sisaldab peale kirjanduse- ja kunstiküsimusi
käsitlevate artiklite ning algupärase luule ja proosa
igas numbris ühe trükipoogna ulatuses kunstiteoste
reproduktsoone. Ilmub üks kord kuus. Tellimishind
aastas rbl. 45.—, poolaastas rbl. 23.—, veerandaastas
rbl. 12.—. Üksiknumber rbl. 4.—.

Viisnurk

Rahvalik kultuuri-, kirjanduse- ja kunstiajakiri, mis
ilmub rikkalikult illustreerituna ja erinumbrites tut-
vustab lugejale naaberliiduriike. Ilmub ENSV Hari-
duse Rahvakomissariaadi väljaandel üks kord kuus.
Tellimishind aastas rbl. 32.—, poolaastas rbl. 16.—,
veerandaastas rbl. 8.—. Üksiknumber rbl. 3.—.

Teater ja Muusika

Illustreeritud lava- ja muusikakunsti ja -kirjanduse
ajakiri. Ilmub ENSV Kunstidevalitsuse väljaandel üks
kord kuus. Tellimishind aastas rbl. 17.—, poolaastas
rbl. 8.50, veerandaastas rbl. 4.50. Üksiknumber rbl. 1.50.

Pilt ja Sõna

Rahvalik pildiajakiri, mis ilmub ühe- ja kahevärvilises
vasesügavtrükkis ja annab peale pildikroonika lühi-
palasid, vesteid ja karikatuure. Ilmub ENSV Riik-
liku Kirjastuskeskuse väljaandel kaks korda kuus.
Tellimishind aastas rbl. 32.—, poolaastas rbl. 16.—,
veerandaastas rbl. 8.—. Üksiknumber rbl. 1.50.

AJAKIRJADE TELLIMISI VOTAVAD VASTU:
RKK MÜGGIOSAKOND, TALLINN —
PARNU MNT. 10, RKK RAAMATUKAUPLUSED,
AJALEHTEDE KONTORID, POSTIASUTISED-
SIDEKONTORID JA RKK USALDUSMEHED.